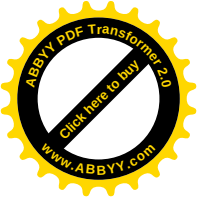

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка
Інститут педагогіки і психології
Кафедра практичної психології

ПСИХОДІАГНОСТИКА

ПРАКТИКУМ

Суми
Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка
2012

УДК 159.9.07(076.5)

ББК 88.492я73

П 86

Друкується згідно з Методичної ради Інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри практичної психології
(протокол № 1 від 30.08.2012 р.)

Укладачі:

Н. О. Данильченко – викладач кафедри практичної психології

А. В. Вертель – викладач кафедри практичної психології

Рецензенти:

А. Є. Улунова – кандидат психологічних наук, доцент.

Д.В. Черенщикова – кандидат психологічних наук

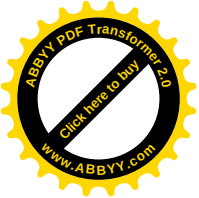
П86 Психодіагностика : практикум / [уклад. : Н. О. Данильченко,
А. В. Вертель]. – 2-е вид., випр. та допов. – Суми : Вид-во СумДПУ
ім. А. С. Макаренка, 2012. – 144 с.

Практикум призначений для ґрунтовного оволодіння матеріалом з курсу «Психодіагностика» і містить методики, які дозволяють виявити індивідуальні психофізіологічні та психологічні особливості людини. Матеріали знайомлять з процедурою проведення, обробки, аналізу результатів психологічного дослідження.

Посібник розрахований на студентів психологічних спеціальностей і спеціалізацій педагогічних ВНЗ.

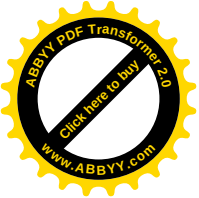
УДК 159.9.07(076.5)

ББК 88.492я73

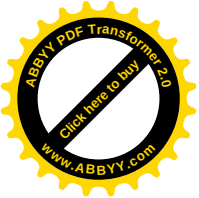

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I	7
Тема: Діагностика пізнавальних процесів, інтелекту та креативності	7
Визначення домінуючого типу пам'яті	9
Дослідження продуктивності запам'ятовування	10
Методика «Пам'ять на числа»	11
Дослідження обсягу словесно-логічної пам'яті	12
Методика виділення суттєвих ознак.....	12
Методика «Таблиці Шульте»	14
Шкільний тест розумового розвитку (ШТРР).....	15
Короткий тест творчого мислення П. Торренса.....	24
Тема: Проективні методики	30
«Будинок. Дерево. Людина»	31
«Намалюй людину».....	33
«Неіснуюча тварина»	36
«Незакінчені речення»	42
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II	45
Тема: Діагностика характеру і темпераменту	45
Визначення властивостей нервової системи за психомоторними показниками («Теппінг – тест»)	47
Опитувальник ЕРІ Айзенка.....	49
Опитувальник характеру Шмишека	54
Тема: Діагностика мотиваційно-потребової сфери особистості.....	61
Визначення мотивів та потреб за методикою Л. Собчик «Тест кольорових виборів»	62
Методика діагностики задоволення основних потреб	64
Методика діагностики особистості на мотивацію	

до уникнення невдач Т. Елерса	65
Методика діагностики особистості на мотивацію досягнення успіху Т. Елерса	67
Тема: Діагностика психічних станів і дезадаптації особистості	71
Методика «Самопочуття. Активність. Настрій». (САН)	73
Діагностика самооцінки тривожності Ч. Д Спілбергера, Ю. Л Ханіна	74
Методика діагностики показників форм агресії А. Басса, А. Дарки	78
Анкета «Школа»	82
Методика соціальної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда	83
Тема: Діагностика самосвідомості	91
Методика «Особистісний диференціал»	93
Методика «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т. В. Румянцевої)	95
Символічні завдання на виявлення «соціального Я»	106
Методика вивчення самооцінки Будассі	108
Тест-опитувальник самоставлення В. В. Століна	110
Тема: Діагностика особливостей спілкування особистості	115
Соціометрія за Дж. Морено	116
Інтерперсональна діагностика Т. Лірі	121
Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки методикою К. Томаса	129
ЛІТЕРАТУРА	135
СПИСОК ПЕРСОНАЛІЙ	136
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	140
ПОНЯТІЙНИЙ ПОКАЖЧИК	141

ПЕРЕДМОВА

Ефективність психологічної допомоги клієнту залежить, в першу чергу, від правильності встановлення психологічного діагнозу. Серед засобів досягнення цієї мети важливе місце належить психодіагностиці.

Психодіагностика – це наука і одночасно напрямок діяльності практичного психолога, пов'язаний з розробкою і використанням методик для виявлення індивідуальних психологічних та психофізичних особливостей людини.

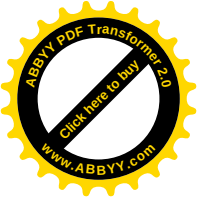
Психодіагностика широко використовується в найрізноманітніших галузях соціальної практики: в психологічному консультуванні і психотерапії, для оптимізації навчання і виховання, в профорієнтації і профвідборі, у судовій психолого-медичній експертизі, в спорті, на виробництві, в рекламі і маркетингових дослідженнях. Психодіагностичні методики є інструментом для психолого – педагогічних наукових досліджень.

В діяльності практичного психолога реалізується принцип єдності психодіагностики і психокорекції. Професійно компетентний фахівець повинен знати, вміти підбирати і використовувати психодіагностичні методики відповідні проблемам клієнта, інтерпретувати отримані результати, на основі чого складати програми корекційно – розвивальної роботи.

Навчальний план підготовки практичних психологів передбачає вивчення курсу «Психодіагностика», метою якого є оволодіння знаннями, уміннями, навичками діагностичної роботи, розвиток аналітичності мислення, самопізнання студентів. Матеріал курсу тісно пов'язаний з категоріями фундаментальних психологічних наук, таких як загальна та соціальна психологія. Засвоєння студентами прикладних аспектів психодіагностики можливе за умови ґрунтовного володіння матеріалом з вікової психології, психофізіології.

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні **знати**:

- предмет психодіагностики;
- етичні аспекти проведення психодіагностичного обстеження і використання отриманих результатів;
- теоретичні основи психодіагностичних методик;

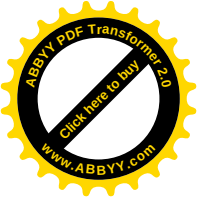
- основні психометричні властивості тестів і способи їх встановлення;
- зміст і особливості стимульного матеріалу конкретних тестів опитувальників, проективних методик.

Вміти:

- ставити та вирішувати психодіагностичні задачі;
- підбирати валідні і надійні методики відповідно до проблем клієнта, складати психодіагностичні програми;
- проводити, опрацьовувати та інтерпретувати результати конкретних психодіагностичних методик;
- співвідносити результати обстеження за різними методиками, складати психологічний діагноз особистості з рекомендаціями, що відповідають проблемі клієнта.

Отримані знання і практичні навички дозволять студентів успішно оволодіти матеріалом з навчальних дисциплін «Психокорекція», «Психологічна служба в закладах освіти», «Психологія профорієнтаційної роботи».

Посібник містить практичні матеріали курсу «Психодіагностика», що розглядаються під час практичних, самостійної роботи, і знайомить з основними психодіагностичними методиками, які використовуються на даний момент в практиці. Може бути корисним для студентів психологічних спеціальностей, практичних психологів, соціальних педагогів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

ТЕМА: ДІАГНОСТИКА ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ, ІНТЕЛЕКТУ ТА КРЕАТИВНОСТІ

За допомогою *пізнавальних процесів* людина отримує, осмислює інформацію, відображає об'єктивну реальність, перетворюючи у власні суб'єктивні образи. Чуттєве наочне пізнання світу є вихідним, але поступово в онтогенезі людина починає конкретизувати, узагальнювати, аналізувати, тобто мислити про те, що відображають відчуття і сприйняття.

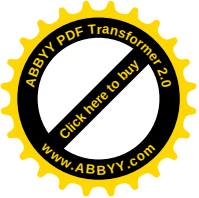
До пізнавальних процесів відносять *відчуття, сприйняття, уяву, пам'ять, мислення*. Щодо уваги, деякі автори вважають його пізнавальним процесом, інші – пов'язують з категоріями «воля» чи «діяльність».

Діагностика пізнавальних процесів є актуальною проблемою у дошкільному віці при вивченні психологічної готовності до шкільного навчання, у молодшому шкільному і підлітковому віці для подолання неуспішності у навчанні, серед старшокласників і в ранній юності з метою визначення професійно важливих якостей. Порушення у розвитку пізнавальних процесів людини є діагностичним критерієм для певних психопатологій.

Сукупність пізнавальних процесів не можна ототожнювати з поняттям *«інтелект»*. Єдиного визначення цього поняття не існує. Узагальнюючи погляди різних авторів, Л. В. Карпов визнає інтелект як форму розумової активності (на відміну емоційної чи мотиваційної), призначену для розв'язання задач і проблем, що виникають під час взаємодії з оточуючою дійсністю [4, 99-100].

За допомогою тестів можна діагностувати вербальний інтелект (Тест вербального інтелекту Г. Айзенка, Тест Д. Векслера), який пов'язаний з словесними операціями, і невербальний інтелект, який ґрунтується на моторно-перцептивних функціях психіки (Прогресивні матриці Равена, Вільний від культури тест Кеттелла).

Визначення Дж. Гілфордом дивергентного і конвергентного типів мислення активізувало вивчення *креативності* (творчості) в психології. Конвергентне мислення – це мислення за шаблонами, а дивергентне –

дозволяє знаходити варіативні шляхи розв'язання проблеми, отримувати несподівані висновки і результати.

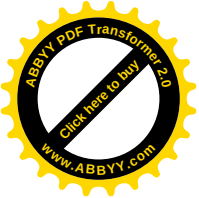
Гілфорд визначає параметри креативності:

1. здатність до виявлення і постановки проблеми;
2. здатність генерувати велику кількість ідей;
3. семантична спонтанна гнучкість – здібність породжувати різноманітні ідеї;
4. оригінальність;
5. здатність вдосконалювати об'єкт, додавши деталі;
6. здатність розв'язувати нестандартні проблеми, виявляючи семантичну гнучкість, побачити в об'єкті нові ознаки, знайти нове використання.

Діагностика інтелекту і креативності необхідна і для визначення **обдарованості** особистості. За концепцією Дж. Рензулі компонентами інтелектуально–творчої обдарованості є наступні:

- інтелектуальні здібності вище середнього рівня;
- високі показники креативності;
- розвинена пізнавальна мотивація.

Діагностика показників названих критеріїв допоможуть визначити обдарованих дітей.

ВИЗНАЧЕННЯ ДОМІНУЮЧОГО ТИПУ ПАМ'ЯТІ

Призначення: виявлення домінуючого типу пам'яті методом відтворення слів, сприйнятих різними аналізаторами.

Обладнання: чотири ряди слів, записаних на окремих картках.

1 (для запам'ятовування на слух) – дирижабль, лампа, яблуко, олівець, гроза, качка, обруч, млин, папуга, листок;

2 (для запам'ятовування при зоровому сприйнятті) – літак, чайник, метелик, ноги, хомут, колода, свічка, тачка, журнал, малина;

3 (для запам'ятовування при моторно-слуховому сприйнятті) – пароплав, собака, парта, чоботи, сковорідка, калач, гай, гриб, жарт, комір;

4 (для запам'ятовування при комбінованому сприйнятті) – вовк, діжка, ковзани, самовар, пила, весло, загадка, каптан, прогулянка, книга.

Хід виконання завдання.

I етап. Експериментатор зачитує досліджуваному вголос перший ряд слів (інтервал між словами – 5 секунд). Досліджуваний записує слова, які запам'ятав. Перерва між I і II етапом – 10 хвилин.

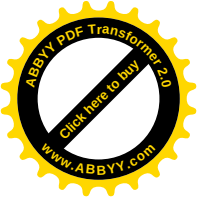
II етап. Експериментатор показує досліджуваному слова другого ряду, які він повинен записати по пам'яті. Перерва між II і III етапом – 10 хвилин.

III етап. Експериментатор читає вголос слова третього ряду, а досліджуваний пошепки повторює кожне з них і «малює» у повітрі, після чого записує їх на листку. Перерва між III і IV етапом – 10 хвилин.

IV етап. Експериментатор показує досліджуваному слова четвертого ряду і читає їх уголос. Досліджуваний повторює кожне слово пошепки, «малюючи» в повітрі, а потім записує на листку слова, які запам'ятав.

Опрацювання даних виконаного завдання. Після проведення дослідження заповнюється таблиця:

Тип пам'яті	Кількість слів у ряду (<i>a</i>)	Кількість утриманих у пам'яті слів (<i>b</i>)	Коефіцієнт пам'яті ($c = b/a$)
Слухова			
Зорова			
Моторно - слухова			
Комбінована			

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ

Призначення: визначення особливостей опосередкованого запам'ятовування, його продуктивності, а також характеру мислення, рівня сформованості мислення.

Обладнання: папір, кольорові олівці, набір слів з методики «Піктограми».

Інструкція: «Вам пропонується запам'ятати слова, які називає психолог. Для полегшення запам'ятовування потрібно намалювати малюнки для кожного слова. Але писати назву слів або позначати літерами не можна. Можна малювати все, що завгодно, аби малюнок допоміг відтворити назване слово».

Психолог зачитує словосполучення з інтервалом у 50–60 сек. Відтворити слова за малюнками пропонується через 40–60 хв.

Набори слів:

1) теплий вечір	1) смачний обід
2) голодна дитина	2) хвора жінка
3) сміливий вчинок	3) темна ніч
4) беззубий дід	4) снігова буря
5) щастя	5) любов
6) перемога	6) сумнів
7) ворожнеча	7) дружба
8) багатство	8) справедливість
9) мрія	9) страх
10) розум	10) очікування
11) нудьга	11) космос
12) надія	12) сила.

Інтерпретація результатів. Підраховується кількість правильно відтворених словосполучень у співвідношенні із загальною кількістю запропонованих словосполучень.

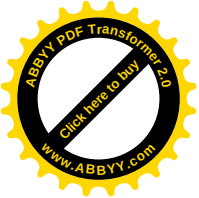
$$C = \frac{B}{A} * 100\%$$

C – коефіцієнт довготривалої пам'яті;

A – загальна кількість словосполучень;

B – кількість відтворених словосполучень;

75–100% – високий рівень ознаки;

50–74% – середній;

30–49% – низький;

нижче 30% – дуже низький.

Цікавий також якісний аналіз піктограм. Усі зображення можна класифікувати за п'ятьма основними видами: абстрактні, знаково-символічні, конкретні, сюжетні та метафоричні.

Абстрактні зображення – у вигляді рисок, відрізків, які не дають конкретного образу.

Знаково-символічні – у вигляді знаків або символів (геометричні фігури, стрілки тощо).

Конкретні – конкретні предмети.

Сюжетні – предмети, персонажі, що зображуються, поєднані в яку-небудь ситуацію, сюжет або займаються якоюсь діяльністю.

Метафоричні – зображення у вигляді метафор, художніх фантазій.

Якщо людина користується абстрактним і знаково-символьним типами малюнків, то для неї характерна здатність до узагальнення, синтезу інформації, до абстрактно-логічного мислення.

Якщо людина користується сюжетними та метафоричними зображеннями, то для неї характерна наявність художніх здібностей, образне мислення.

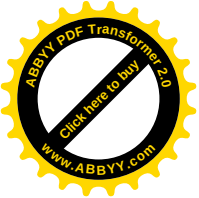
Якщо людина користується конкретними зображеннями, то для неї характерне конкретно-дійове мислення, оперування об'єктами, які безпосередньо сприймаються, здатність до практичного мислення.

МЕТОДИКА «ПАМ'ЯТЬ НА ЧИСЛА»

Призначення: методика дозволяє визначити обсяг зорової короткочасної пам'яті.

Інструкція: «Вам буде запропонована таблиця з числами. Ваша задача: за 20 сек. запам'ятати як можна більше чисел. Через 20 сек. таблицю заберуть, і ви повинні будете записати ті числа, які ви запам'ятали».

13	91	47	39
65	83	19	51
23	94	71	87

Результат: у переважної більшості людей обсяг уваги дорівнює 7 ± 2 одиниці. Низький рівень – якщо запам’ятовується менше 5 чисел, високий – якщо більше 9.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСЯГУ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНОЇ ПАМ’ЯТІ

Призначення: визначення рівнів розвитку обсягу словесно-логічної пам’яті.

Матеріал та обладнання: бланк для записів, ручка і секундомір.

Інструкція досліджуваному: «Перед Вами дві групи слів. Уважно прослухайте їх, намагаючись запам’ятати першу групу. Коли я буду читати Вам другу групу, пригадайте слово з першої групи, разом з яким вони могли б скласти речення. Після прослуховування груп слів запишіть речення, складені Вами, і ті слова, які Вам вдалося запам’ятати окремо».

Речення: барабан висів на стіні; бджола сіла на квітку; на фабриці сталася пожежа; у кімнаті дуже жарко; кращий відпочинок – сон; бруд – причина захворювань; схід сонця в горах; залізо і золото – метали; хлопчик приніс книгу; Київ – старовинне місто.

1 група

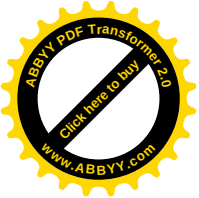
Барабан
сіла на квітку
Бруд
в горах
сталася пожежа
у кімнаті
Сон
Метали
приніс книгу
Київ

2 група

схід сонця
бджола
кращий відпочинок
на фабриці
висів на стіні
старовинне місто
дуже жарко
хлопчик
залізо і золото
причина захворювання

МЕТОДИКА «ВИДІЛЕННЯ СУТТЄВИХ ОЗНАК»

Призначення: методика використовується для дослідження особливостей мислення щодо диференціації суттєвих ознак предметів та явищ від другорядних. За характером виділених ознак можна судити про домінування абстрактного чи конкретного типу мислення.

Обладнання: бланк з текстом, ручка, секундомір.

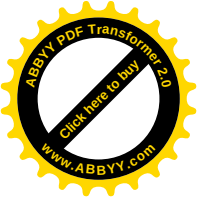
Інструкція досліджуваному: «У кожному рядку тексту Ви бачите одне слово, яке стоїть перед дужками, а решта слів у дужках. Усі слова, що знаходяться в дужках, мають відношення до того, яке стоїть перед дужками. Потрібно вибрати лише два слова, які знаходяться в найсуттєвішому зв'язку зі словом перед дужками».

Текст:

1. Сад (рослини, садівник, собака, огорожа, земля).
2. Річка (берег, риба, рибалка, течія, вода).
3. Місто (автомобіль, будинки, натовп, вулиця, велосипед).
4. Сарай (сіновал, кінь, дах, худоба, стіни).
5. Куб (кути, креслення, сторони, камінь, фігура).
6. Ділення (клас, ділене, олівець, дільник, папір).
7. Каблучка (діаметр, діамант, проба, округлість, золото).
8. Читання (очі, книга, текст, окуляри, слово).
9. Газета («Київські новини», подія, кросворд, папір, редактор).
10. Гра (карти, гравці, фішки, покарання, правила).
11. Війна (літак, гармати, баталії, зброя, солдати).
12. Книга (малюнки, розповіді, папір, заголовок, тексти).
13. Спів (дзвін, мистецтво, голос, аплодисменти, мелодія).
14. Землетрус (пожежа, смерть, коливання ґрунту, шум, повінь).
15. Бібліотека (столи, книги, читальний зал, гардероб, читачі).
16. Ліс (ґрунт, гриби, полювання, дерева, вовк).
17. Спорт (медаль, оркестр, змагання, перемога, стадіон).
18. Лікарня (приміщення, уколи, лікар, градусник, хворі).
19. Кохання (троянди, почуття, людина, побачення, весілля).
20. Патріотизм (місто, друзі, Батьківщина, сім'я, людина).

Ключ до методики: 1. Рослини, земля. 2. Берег, течія, (вода). 3. Будинки, вулиця. 4. Дах, стіни. 5. Кути, сторони. 6. Дільник, ділене. 7. Діаметр, округлість. 8. Очі, текст. 9. Папір, редактор. 10. Гравці, правила. 11. Баталії (зброя), солдати. 12. Папір, тексти. 13. Голос, мелодія. 14. Коливання ґрунту, шум. 15. Книги, читачі. 16. Ґрунт, дерева. 17. Змагання, перемога. 18. Лікар, хворі. 19. Почуття, людина. 20. Батьківщина, людина.

Інтерпретація: наявність переважно помилкових суджень свідчить про домінування конкретно-ситуативного стилю мислення над абстрактно-логічним. Якщо ж досліджуваний дає спочатку помилкові відповіді, а потім їх

виправляє, то це можна інтерпретувати як поспіх та імпульсивність.

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість правильних відповідей	20	19	18	17	16	15	14	13	12

МЕТОДИКА «ТАБЛИЦІ ШУЛЬТЕ»

Призначення: визначення стійкості уваги і динаміки працездатності (рівня сенсомоторних реакцій).

Матеріал та обладнання: таблиці Шульте, секундомір, олівець чи вказівка.

Інструкція досліджуваному: «Вам будуть запропоновані п'ять таблиць, на яких у довільному порядку розміщені числа від 1 до 25. Потрібно відшукати, показати і назвати числа у порядку їх зростання. Час пошуку чисел фіксується секундоміром».

Таблиця 1

14	9	2	21	13
22	7	16	5	10
4	25	11	18	3
20	6	23	8	19
15	24	1	17	12

Таблиця 4

5	21	23	4	25
11	2	7	13	20
24	17	19	6	18
9	1	12	8	14
16	10	3	15	22

Таблиця 2

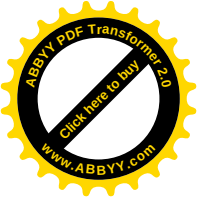
21	11	1	19	24
2	20	18	5	10
4	13	25	16	7
17	6	14	9	12
22	3	8	15	23

Таблиця 5

3	17	21	8	4
10	6	15	25	13
24	20	1	9	22
19	12	7	14	16
2	18	23	11	5

Таблиця 3

2	13	1	8	20
17	6	25	7	11
22	18	3	15	19
10	5	12	24	16
14	23	4	9	21

Опрацювання результатів. За результатами виконання кожної таблиці може бути побудована «крива стомлення», яка відображала б не лише стійкість уваги, але і працездатність досліджуваного.

У «нормі» пошук чисел за кожною таблицею складає 40-50 с. Якщо пошук чисел проходить нерівномірно, то це є ознакою підвищеної стомлюваності і запізнілої впрацьовуваності.

ШКІЛЬНИЙ ТЕСТ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ (НДІ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ АПН)

ЗАВДАННЯ № 1

Інструкція

Завдання складається з речень питального характеру. У кожному з них не вистачає одного слова. Ви повинні з п'яти наведених слів виділити те, що правильно доповнює подане речення.

Приклад: однаковими за змістом є слова «біографія» і...?

а) випадок; б) життєпис; в) подвиг; г) письменник; д) книга.

Відповідь: б) життєпис.

1. Початкові літери ім'я та по батькові називаються:

а) вензель; б) ініціали; в) автограф; г) індекс; д) анаграма.

2. Гуманний – це...

а) суспільний; б) людський; в) професійний; г) агресивний;
д) зневажливий.

3. Система поглядів на природу і суспільство – це...

а) мрія; б) оцінка; в) світогляд; г) кругозір; д) ілюзія.

4. Однаковими за змістом є слова «демократія» і...

а) анархія; б) абсолютизм; в) народовладдя; г) династія; д) класи.

5. Наука про виведення кращих порід тварин і сортів рослин називається...

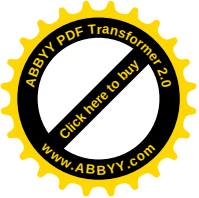
а) біоніка; б) хімія; в) селекція; г) ботаніка; д) фізіологія.

6. Короткий запис, стислий виклад змісту книги, лекції – це...

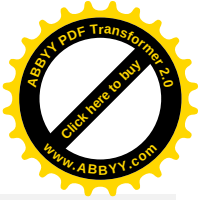
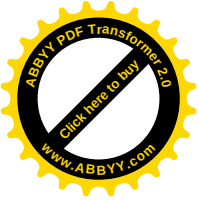
а) абзац; б) цитата; в) рубрика; г) уривок; д) конспект.

7. Начитаність, глибокі й широкі пізнання – це...

а) інтелігентність; б) досвідченість; в) ерудиція; г) талант;
д) зарозумілість.

8. Відсутність інтересу й живої активної участі до оточуючого – це...
а) раціональність; б) пасивність; в) чуйність; г) суперечливість;
д) черствість.
9. Звід законів, що відносяться до якого-небудь людського життя і діяльності, називається...
а) резолюцією; б) постановою; в) традицією; г) кодексом;
д) проектом.
10. Протилежністю поняття «лицемірний» буде...
а) щирий; б) суперечливий; в) фальшивий; г) увічливий;
д) рішучий.
11. Якщо суперечка закінчується взаємними поступками, тоді говорять про...
а) компроміс; б) спілкування; в) об'єднання; г) переговори;
д) протиріччя.
12. Етика – це вчення про...
а) психіку; б) мораль; в) природу; г) суспільство; д) мистецтво.
13. Протилежністю поняття «ідентичний» буде...
а) тотожний; б) єдиний; в) значний; г) різний; д) ізольований.
14. Звільнення від залежності, зрівняння в правах – це...
а) закон; б) еміграція; в) погляд; г) дія; д) емансипація.
15. Опозиція – це...
а) протидія; б) згода; в) думка; г) політика; д) рішення.
16. Цивілізація – це...
а) формація; б) стародавність; в) виробництво; г) культура;
д) спілкування.
17. Однаковими за змістом є слова «пріоритет» і...
а) винахід; б) ідея; в) вибір; г) першість; д) керівництво.
18. Коаліція – це...
а) конкуренція; б) політика; в) ворожнеча; г) розрив; д) об'єднання.
19. Однаковими за змістом є слова «альтруїзм» і...
а) людинолюбство; б) взаємини; в) увічливість; г) егоїзм;
д) моральність.
20. Людина, яка скептично відноситься до прогресу, є...
а) демократом; б) радикалом; в) консерватором; г) лібералом;
д) анархістом.

ЗАВДАННЯ № 2

Інструкція

До слова, що стоїть в лівій частині бланка, треба підібрати із чотирьох запропонованих те, котре збігалося б з ним за змістом, тобто слово-синонім.

Приклад: століття – це...

а) історія; б) вік; в) подія; г) прогрес.

Відповідь: б) вік.

Слова

1. Прогресивний – це...

а) інтелектуальний; б) передовий; в) спритний; г) відсталий.

2. Анулювання – це...

а) підписання; б) скасування; в) повідомлення; г) відстрочення.

3. Ідеал – це...

а) фантазія; б) майбутнє; в) мудрість; г) досконалість.

4. Аргумент – це...

а) доведення; б) згода; в) суперечка; г) фраза.

5. Міф – це...

а) стародавність; б) творчість; в) переказ; г) наука.

6. Аморальний – це...

а) стійкий; б) важкий; в) неприємний; г) розпусний.

7. Аналіз – це...

а) факти; б) розбір; в) критика; г) уміння.

8. Еталон – це...

а) копія; б) форма; в) основа; г) зразок.

9. Сферичний – це...

а) довгастий; б) кулястий; в) порожній; г) об'ємний.

10. Соціальний – це...

а) приємний; б) вільний; в) запланований; г) суспільний.

11. Гравітація – це...

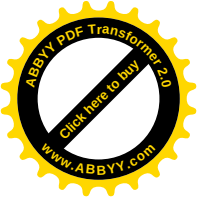
а) притягання; б) відштовхування; в) невагомість; г) підйом.

12. Сентиментальний – це...

а) поетичний; б) чуттєвий; в) радісний; г) дивний.

13. Експорт – це...

а) продаж; б) товари; в) вивезення; г) торгівля.

14. Синтез – це...
а) факти; б) складання; в) розбір; г) уміння.
15. Мораль – це...
а) етика; б) розвиток; в) здатність; г) право.
16. Модифікувати – це...
а) працювати; б) спостерігати; в) вивчати; г) видозмінювати.
17. Радикальний – це...
а) корінний; б) відповідний; в) останній; г) відсталий.
18. Негативний – це...
а) невдалий; б) помилковий; в) негативний; г) необережний.
19. Суб'єктивний – це...
а) практичний; б) суспільний; в) особистий; г) потайливий.
20. Аграрний – це...
а) місцевий; б) господарський; в) земельний; г) селянський.

ЗАВДАННЯ № 3

Інструкція

Пропонується три слова. Між першим і другим словами існує певний зв'язок. Між третім словом і одним із п'яти запропонованих існує такий самий зв'язок. Це слово треба визначити.

Приклад: пісня – композитор = літак –?

- а) аеропорт; б) політ; в) конструктор; г) пальне; д) винищувач.

Відповідь: в) конструктор.

Слова

1. Дієслово – відмінювати = іменник –?

- а) змінювати; б) утворювати; в) вживати; г) змінювати; д) писати.

2. Холодно – гаряче = рух –?

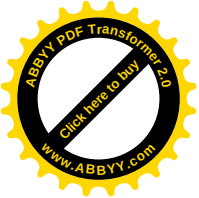
- а) інерція; б) спокій; в) молекула; г) взаємодія; д) відштовхування.

3. Колумб – мандрівник = землетрус –?

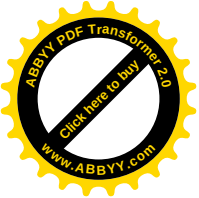
- а) першовідкривач; б) утворення гір; в) виверження; г) жертви;
д) природне явище.

4. Доданок – сума = множники –?

- а) різниця; б) дільників) добуток; г) множення; д) число.

5. Рабовласники – буржуазія = раби –?
а) рабовласницький лад; б) буржуазія; в) рабовласники;
г) наймані робітники; д) полонені.
6. Папороть – спора = сосна –?
а) шишка; б) голка; в) рослина; г) насіння; д) ялина
7. Вірш – поезія = оповідання –?
а) книга; б) письменник; в) повість; в) поема; г) речення.
8. Гори – висота = клімат –?
а) рельєф; б) температура; в) природа; г) географічна широта;
д) рослинність.
9. Рослина – стебло = клітина –?
а) ядро; б) хромосома; в) білок; г) фермент; д) розподіл.
10. Багатство – бідність = кріпосна залежність –?
а) кріпаки; б) особиста воля; в) нерівність; г) приватна власність;
д) феодальний лад.
11. Старт – фініш = пролог –?
а) заголовок; б) вступ; в) кульмінація; г) дія; д) епілог.
12. Блискавка – світло = явище тяжіння –?
а) камінь; б) рух; в) сила ваги; г) вага; д) Земля.
13. Первіснообщинний лад – рабовласницький лад =
рабовласницький лад –?
а) соціалізм; б) капіталізм; в) рабовласники; г) держава;
д) феодалізм.
14. Роман – глава = вірш –?
а) поема; б) рима; в) строфа; г) ритм; д) жанр.
15. Тепло – життєдіяльність = кисень –?
а) газ; б) вода; в) рослина; г) розвиток; д) дихання.
16. Фігура – трикутник = стан речовини –?
а) рідина; б) рух; в) температура; г) вода; д) молекула.
17. Троянда – квітка = капіталіст –?
а) експлуатація; б) робітники; в) капіталізм; г) клас; д) фабрика.
18. Зниження атмосферного тиску – опади = антициклон –?
а) ясна погода; б) циклон; в) клімат; г) вологість; д) метеослужба.

19. Прямокутник – площа = куб –?
а) простір; б) ребро; в) висота; г) трикутник; д) сторона.
20. Війна – смерть = приватна власність –?
а) феодали; б) капіталізм; в) нерівність; г) раби; д) кріпаки.
21. Числівник – кількість = дієслово –?
а) іти; б) дія; в) дієприкметник; г) частина мови; д) відмінювати.
22. Північ – південь = опади –?
а) пустеля; б) полюс; в) дощ; г) посуха; д) клімат.
23. Діаметр – радіус = окружність –?
а) дуга; б) сегмент; в) відрізок; г) лінія; д) коло.
24. Епітелій – тканина = аорта –?
а) серце; б) внутрішній орган; в) артерія; г) вена; д) кров.
25. Молоток – забивати = генератор –?
а) з'єднувати; б) робити; в) включати; г) змінювати; д) нагрівати.

ЗАВДАННЯ № 4

Інструкція

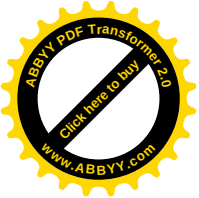
Подано п'ять слів. Чотири з них об'єднані спільною ознакою. П'яте слово до них не підходить. Його треба знайти.

Приклад: а) тарілка; б) чашка; в) стіл; г) каструля; д) чайник.

Відповідь: в) стіл, тому що все інше – посуд.

Слова

1. а) префікс; б) прийменник; в) суфікс; г) закінчення; д) чайник.
2. а) пряма; б) ромб; в) прямокутник; г) квадрат; д) трикутник.
3. а) барометр; б) флюгер; в) термометр; г) компас; д) азимут.
4. а) рабовласник; б) раб; в) селянин; г) робітник; д) ремісник.
5. а) прислів'я; б) вірш; в) поема; г) оповідання; д) повість.
6. а) цитоплазма; б) харчування; в) зріст; г) дратівливість;
д) розмноження.
7. а) дощ; б) сніг; в) опади; г) іній; д) град.
8. а) трикутник; б) відрізок; в) довжина; г) квадрат; д) коло.
9. а) пейзаж; б) мозаїка; в) ікона; г) фреска; д) кисть.
10. а) нарис; б) роман; в) оповідання; г) сюжет; д) повість.
11. а) паралель; б) карта; в) меридіан; г) екватор; д) полюс.
12. а) література; б) наука; в) живопис; г) екватор; д) полюс.
13. а) довжина; б) метр; в) маса; г) обсяг; д) швидкість.

- 14. а) вуглекислий газ; б) світло; в) вода; г) крохмаль; д) хлорофіл.
- 15. а) пролог; б) кульмінація; в) інформація; г) розв'язка; д) епілог.
- 16. а) швидкість; б) коливання; в) сила; г) вага; д) щільність.
- 17. а) Куба; б) Японія; в) В'єтнам; г) Великобританія; д) Ісландія.
- 18. а) товар; б) місто; в) ярмарок; г) натуральне господарство; д) гроші.
- 19. а) опис; б) порівняння; в) характеристика; г) казка; д) іноказання.
- 20. а) аорта; б) вена; в) серце; г) артерія; д) капіляр.

ЗАВДАННЯ № 5

Інструкція

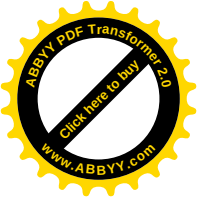
Пропонуються слова. Потрібно визначити, що між ними спільного. Намагайтеся в кожному випадку знайти більш істотні загальні ознаки для обох слів.

Приклад: ялина – сосна.

Відповідь (дається повна): хвойні дерева.

Слова

- 1) Азія – Африка.
- 2) Ботаніка – зоологія.
- 3) Феодалізм – капіталізм.
- 4) Казка – билина.
- 5) Газ – рідина.
- 6) Серце – артерія.
- 7) Копенгаген – Манагуа.
- 8) Атом – молекула.
- 9) Жири – білки.
- 10) Наука – мистецтво.
- 11) Стійкість – мужність.
- 12) Ампер – вольт.
- 13) Канал – гребля.
- 14) Мозаїка – ікона.
- 15) Хмарність – опади.
- 16) Сума – добуток.
- 17) Іноказання – опис.
- 18) Класицизм – реалізм.
- 19) Цунамі – ураган.

ЗАВДАННЯ № 6

Інструкція

Подано ряди чисел, розташованих за певним правилом. Завдання полягає в тому, щоб визначити число, яке було б продовженням відповідного ряду.

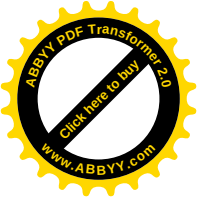
Приклад:

$2 \rightarrow 4 \rightarrow 6 \rightarrow 8 \rightarrow 10 \dots$

Відповідь: у цьому ряді кожне наступне число на 2 більше за попереднє, тому слід написати число 12.

Ряди чисел

1) 6	9	12	15	18	21...?
2) 9	1	7	1	5	1...?
3) 2	3	5	6	8	9...?
4) 10	12	9	11	8	10...?
5) 1	3	6	8	16	18...?
6) 3	4	6	9	13	18...?
7) 15	13	16	12	17	11...?
8) 1	2	4	8	16	32...?
9) 1	2	5	10	17	26...?
10) 1	4	9	16	25	36...?
11) 1	2	6	15	31	56...?
12) 31	24	18	13	9	6...?
13) 174	171	57	54	18	15...?
14) 54	19	18	14	6	9...?
15) 301	294	49	44	11	8...?

На виконання всіх шести завдань цього тесту буде потрібно 40-45 хвилин:

- 1-е завдання – 7-8 хвилин;
- 2-е завдання – 5-6 хвилин;
- 3-є завдання – 11-12 хвилин;
- 4-е завдання – 5 хвилин;
- 5-е завдання – 5-6 хвилин;
- 6-е завдання – 7-8 хвилин.

Відповіді

Завдання № 1: 1. б). 2. б). 3. в). 4. в). 5. в). 6. д). 7. в). 8. б). 9. г). 10. а). 11. а).
12. б). 13. г). 14. д). 15. а). 16. г). 17. г). 18. д). 19. а). 20. в).

Завдання № 2: 1. б). 2. б). 3. г). 4. а). 5. в). 6. г). 7. б). 8. г). 9. б). 10. г). 11. а).
12. б). 13. в). 14. б). 15. а). 16. г). 17. а). 18. в). 19. в). 20. в).

Завдання № 3: 1. г). 2. б). 3. д). 4. в). 5. г). 6. г). 7. д). 8. б). 9. а). 10. б). 11. д).
12. в). 13. д). 14. в). 15. д). 16. а). 17. г). 18. а). 19. а). 20. в).
21. б). 22. г). 23. а). 24. в). 25. б).

Завдання № 4: 1. б). 2. а). 3. д). 4. а). 5. а). 6. а). 7. в). 8. в). 9. д). 10. г). 11. б).
12. б). 13. б). 14. г). 15. в). 16. б). 17. в). 18. г). ,19. г). 20. в).

Завдання № 5: 1) Частини світла. 2) Біологія, наука про живу природу.
3) Суспільний лад. 4) Усна народна творчість. 5) Стан речовини. 6) Органи кровообігу. 7) Столиці. 8) Частки.
9) Органічні речовини. 10) Культура, діяльність. 11) Позитивні риси характеру. 12) Одиниці вимірювання електрики. 13) Штучні водні спорудження. 14) Образотворче мистецтво. 15) Атмосферні явища. 16) Результати математичних дій. 17) Літературні прийоми. 18) Напрямок у мистецтві. 19) Стихійне лихо.

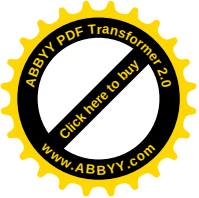
Завдання № 6: 1) 24. 2) 3. 3) 11. 4) 7. 5) 36. 6) 24. 7) 18. 8) 64. 9) 37. 10) 49.
11) 92. 12) 4. 13) 5. 14) 2. 15) 4.

Обробка отриманих результатів

1. Кожна правильна відповідь у першому завданні – 1 бал, максимально можна набрати 20 балів.

2. Кожна правильна відповідь у другому завданні – 1 бал, максимально можна набрати 20 балів.

3. Кожна правильна відповідь у третьому завданні – 1 бал,

максимально можна набрати 25 балів.

4. Кожна правильна відповідь у четвертому завданні – 1 бал, максимально можна набрати 20 балів.

5. У п'ятому завданні кожна гранично точна відповідь – 2 бали, менш точний – 1 бал, максимально можна набрати 38 балів.

6. Кожна правильна відповідь у шостому завданні – 1 бал, усього можна набрати 15 балів.

Максимальна кількість балів – 138.

Рівень інтелектуального розвитку школярів за результатами діагностики за допомогою даної методики:

Рівень інтелектуального розвитку	Низький	Нижчий за середній	Середній	Вищий за середній	Високий
Класи					
7 клас	0-40	41-55	56-70	71-90	91-138
8 клас	0-45	46-60	61-80	81-100	101-138
9 клас	0-50	51-70	71-90	91-110	111-138

«КОРОТКИЙ ТЕСТ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ» П. ТОРРЕНСА

Школа _____

Клас _____

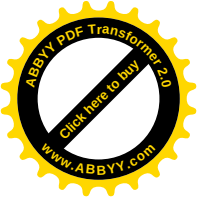
Прізвище _____

Субтест «Закінчи малюнок»

Інструкція: «На цих двох сторінках намальовані незавершені фігурки. Якщо ти додаси до них додаткові лінії, у тебе вийдуть цікаві предмети або сюжетні малюнки. На виконання цього завдання надається 10 хвилин.

Спробуй придумати такий малюнок або історію, яку ніхто інший не зможе придумати. Зроби її повною і цікавою, додай до неї нові ідеї. Придумай цікаву назву для кожного малюнка і напиши її внизу під малюнком».

	
1	2
	
3	4
	
5	6
	
7	8
	
9	10

**Оцінювання результатів тестування за допомогою
субтестів «Закінчи малюнок», «Короткого тесту творчого
мислення» П. Торренса**

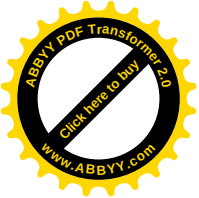
Оригінальність виконання малюнка в тесті П. Торренса є одним з основних показників креативності (творчості) випробуваного. Оцінюється те, як часто конкретний варіант малюнка зустрічається в репрезентативній вибірці. Оригінальність (за П. Торренсом) – це ознака креативності, що виявляється в генеруванні реакцій, які відрізняються новизною (несподіваних або статистично рідкісних), і рішень проблемних ситуацій.

Оцінювання за показником «оригінальність» тесту П. Торренса проводиться таким чином: **2 бали**, максимальна оцінка, виставляється за кожний з 10 малюнків, якщо частота його варіантів за таблицею «Частот...» менша, ніж 2% (0-1,9%). **0 балів**, мінімальна оцінка виставляється за відповіді з частотою 5 % і більш; **1 бал** виставляється за відповіді, якщо їх частота згідно з таблицею знаходиться в діапазоні 2-4,9 % випадків. Мінімальна кількість балів – 0, максимальна – 20 балів.

Набрані дитиною бали заносяться до «Психодіагностичної картки» і порівнюються з віковими нормами.

Стать	Вік(років)	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
Ж	12	0	4	5	10	11	20
	13	0	3	4	11	12	20
	14	0	4	5	11	12	20
	15	0	4	5	11	12	20
Ч	12	0	4	5	10	11	20
	13	0	4	5	11	12	20
	14	0	4	5	13	14	20
	15	0	4	5	11	12	20

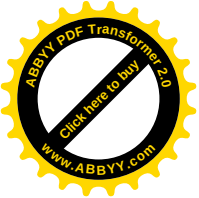
Примітка: теми малюнків, які не потрапили до таблиці, можна вважати дуже рідкісними, і тому вони оцінюються в 2 бали кожен.

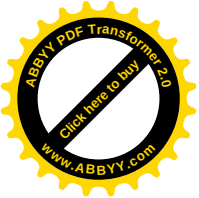
ТЕСТ ТОРРЕНСА (ОРИГІНАЛЬНІСТЬ)

Частота (у відсотках) теми малюнка за тестом
(вибірка 4534 учнів 7-10-х класів)

№	Теми малюнків	Малюнки №									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Акcesуари	6,7	0,1	1,9	4,7	0,8	4,9	17,6	0,9	1,5	0,2
2	Літальні апарати	0,3	0,8	0,4	0,1	0,6	0,4	0,2	2,4	0,1	0,1
3	Божественні істоти	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
4	Тварина	4,1	0,4	3,1	19,	2,8	3,1	3,2	3,4	8,0	8,8
5	Сліди тварин	0,1	3,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	0,0	0,0
6	М'ячі	0,2	0,0	0,7	0,0	0,8	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
7	Повітряні кулі	0,0	0,0	1,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	0,0	0,0
8	Птах	24,6	0,1	0,8	1,5	0,5	1,4	0,9	1,0	0,3	9,6
9	Корабель, човен	0,1	0,9	2,5	1,0	3,2	0,3	0,4	1,3	0,1	0,2
10	Частини тіла людини	24,4	0,2	7,1	2,8	0,3	3,1	1,3	6,6	3,9	1,9
11	Книга	3,4	0,1	0,5	0,1	0,1	0,4	0,0	2,0	0,0	0,0
12	Коробка	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1	0,0
13	Будівля	0,1	1,8	1,6	0,1	0,71	1,4	1,1	0,6	1,7	0,6
14	Будівельний матеріал	0,0	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15	Частини будови	0,2	1,4	0,0	0,3	0,0	1,4	0,5	0,8	0,2	0,1
16	Вогонь, багаття	0,0	0,5	0,7	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
17	Очерет	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18	Автомобілі тощо	0,2	0,5	0,3	0,3	0,2	4,4	0,1	0,9	0,2	0,1
19	Одяг	0,8	0,4	0,5	0,2	0,8	1,8	1,3	2,5	0,9	0,5
20	Мотузка, шнур для білизни	0,1	0,0	0,0	1,5	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
21	Хмара	6,8	0,0	2,4	0,2	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
22	Контейнер	0,1	0,0	1,7	0,7	1,3	0,1	1,3	0,6	0,0	0,0
23	Хрест	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
24	Абстрактні зображення	0,3	0,5	1,5	7,0	0,7	1,8	2,2	1,6	0,8	0,1
25	Яйце	0,1	0,0	0,6	0,0	1,9	0,1	0,2	0,0	0,2	0,0
26	Розваги	0,2	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,3	0,1	0,3
27	Риби, морські тварини	0,2	0,1	1,7	3,1	0,9	0,3	0,2	1,3	1,3	1,4
28	Квітка	1,1	5,6	2,4	2,2	1,3	1,8	1,4	3,4	0,1	0,8
29	Їжа	0,2	0,0	1,6	0,1	0,7	0,4	0,7	0,5	0,1	0,1

№	Теми малюнків	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
30	Взуття	0,1	0,1	0,2	1,0	0,0	1,5	1,3	0,4	0,9	0,7
31	Фрукти, овочі	7,0	0,2	5,3	0,5	6,4	0,5	1,1	0,5	0,0	0,2
32	Меблі	0,2	0,4	0,5	0,3	0,1	4,1	0,3	0,6	0,1	0,2
33	Географічні об'єкти	2,2	0,3	2,7	16,5	4,2	2,9	2,6	0,3	65,1	0,2
34	Геометричні фігури	0	0,5	2,9	0,0	1,8	2,5	0,2	0,5	0,4	0,3
35	Небесні тіла	0,1	0,1	4,8	0,2	2,2	0,6	0,2	0,0	0,1	0,7
36	Домашні предмети	0,4	2,2	2,4	1,7	7,2	3,4	6,7	3,5	0,3	0,2
37	Людська голова. Фігура	8,0	0,6	8,5	8,5	29,4	5	5,7	7,9	2,51	10,7
38	Комахи	0,2	0,7	0,6	2,5	0,1	1,1	0,1	0,3	1,1	0,1
39	Повітряний змій	0,1	0,0	0,3	0,1	0,3	0,8	0,0	0,3	0,0	0,0
40	Сходи	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	6,9	0,0	0,1	0,0	0,0
41	Літери, знаки пунктуації	0,0	5,2	0,8	1,9	0,1	1,8	2,6	1,9	4,5	0,1
42	Світильник	0,2	0,3	0,1	0,4	0,2	0,1	0,8	0,8	0,0	0,1
43	Прилади, механізм	0,3	0,0	0,8	0,1	0,1	0,2	0,7	0,1	0,0	0,1
44	Музичні інструменти	0,1	0,2	0,9	0,6	0,2	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
45	Цифри	0,1	0,3	0,4	6,5	0,4	0,5	0,6	0,8	0,1	2,2
46	Канцтовари	0,1	0,1	0,2	0,4	0,0	0,1	0,1	2,1	0,0	0,1
47	Кущі, трава	0,0	1,7	2,2	0,1	0,7	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
48	Відпочинок санчата, гойдалка	0,2	0,2	2,5	0,5	0,8	0,0	1,2	0,2	0,1	0,1
49	Дорога, знаки	0,1	0,4	3,1	0,3	0,2	0,6	0,2	0,7	0,1	0,1
50	Кімната, її частини	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0.
51	Притулок	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,2
52	Оптовик	0,3	0,6	0,2	0,0	0,3	0,6	0,2	0,1	0,0	0,1
53	Звукові хвилі	0,1	0,3	2,3	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0
54	Космос, космонавт	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
55	Спортінвентар	0,2	0,5	2,0	0,1	0,5	0,3	1,7	0,6	0,3	0,1
56	Людина з паличок	0,2	3,0	0,0	0,1	0,1	2,1	0,2	25,6	0,1	0,0
57	Сонце	0,1	0,0	0,7	0,2	5,0	0,2	0,6	0,0	0,0	0,1

№	Теми малюнків	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
58	Казкова істота	0,5	0,2	1,8.	1,2	3,7	1,7	2,2	1,3	0,9	3,3
59	Наземний транспорт	0,1	0,4	0,7	0,4	0,1	0,2	0,9	0,0	0,0	0,1
60	Символ	3,8	3,5	2,8	8,9	1,2	4,3	8,9	5,0	2,6	1,1
61	Годинник	0,0	0,7	0,4	0,0	0,3	0,3	0,2	0,3	0,0	0,0
62	Інструмент	0,0	0,8	0,2	0,7	0,4	1,5	9,5	1,0	0,1	0,2
63	Іграшка	0,1	0,1	1,5	0,1	0,3	0,2	0,4	0,0	0,1	0,1
64	Дерева	0,9	47,2	2,7	0,5	0,21	0,4	0,4	3,9	1,1	48,8
65	Парасолька	1,5	0,1	3,1	0,1	0,3	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2
66	Погода	0,1	1,5	1,7	0,4	0,3	4,7	0,1	0,0	0,4	0,1
67	Зброя	0,3	5,0	1,3	0,3	1,3	1,4	1,6	9,6	0,1	0,9
68	Колеса	0,1	1,8	3,2	0,1	0,4	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0
69	Гриб	0,0	0,0	0,4	0,2	1,1	0,11	1,2	0,8	0,0	2,1
70	Павутина	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Питання і практичні завдання до теми.

1. Проаналізуйте, з якого віку можна використовувати запропоновані методики. Обґрунтуйте відповідь.

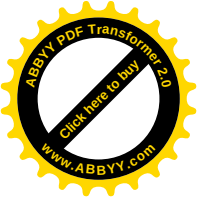
2. Змодельуйте можливий варіант кривої втомлюваності за методикою «Таблиці Шульте» для людини, яка здатна тривалий час утримувати високий рівень працездатності.

3. Визначте особливості стимульного матеріалу тестів для діагностики вербального і невербального інтелекту. Чим вони обумовлені?

4. Проаналізуйте, на діагностику яких операцій мислення спрямовані окремі субтести ШТРР?

5. Як можна використовувати завдання з тесту Торренса для розвитку креативності?

6. Скласти діагностичну програму для вивчення особливостей пам'яті обстежуваного студентського віку.

ТЕМА: ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИКИ

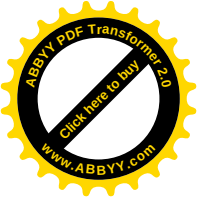
Однією з найчисельніших груп психодіагностичних методик є проєктивні техніки. Серед основних ознак цього класу методик називають наступні:

- взаємодія клієнта з неоднозначним слабо структурованим стимульним матеріалом, що дозволяє виявити його потреби, почуття, конфлікти; неоднозначною для досліджуваного також є і ситуація обстеження, яка не обмежує його дії будь-якими стандартами і нормативними оцінками, а надає максимально широкий вибір способів поведінки.
- діяльність досліджуваного проходить в доброзичливій атмосфері при повній відсутності оціночного підходу з боку експериментатора;
- методики спрямовані на глибинну діагностику, вимірюють не певну психічну функцію, а свого роду модус особистості в її стосунках з оточенням.

Класифікація проєктивних методик.

- Методики структурування: оформлення стимулів, надання їм смислу (наприклад тест «Чорнильні плями» Г. Роршаха).
- Методики конструювання: створення з оформлених деталей осмисленого цілого (тест Міра).
- Методики інтерпретації: тлумачення подій («Тематичний тест аперцепції»).
- Методики доповнення: закінчити речення, казку, розповідь («Незакінчені речення»).
- Методики катарсиса: здійснення ігрової діяльності в особливо організованих умовах (психодрама).
- Методики вивчення експресії: малювання на вільну або задану тему («Малюнок людини», аналіз почерку).
- Імпресивні методики: необхідно надати перевагу одним стимулам над іншими (Кольоровий тест М. Люшера).

Проективні методики добре себе зарекомендували в роботі з дітьми. Порівняно з іншими техніками, вони мають ряд переваг, а саме: дитина сприймає обстеження як гру, ситуація стимулює прояв різноманітних рис особистості, навіть не схвалюваних суспільством.

Діагностика спрощує реалізацію аспектів і змісту, котрі дитина не може виразити словами, через вікові особливості самосвідомості. Послаблюється дія психологічних захистів, що дозволяє виявити неусвідомлену мотивацію.

Проективні методики сприяють встановленню контакту з дитиною, стимулюють творчість і фантазію. Вона занурюється в процес, який відбувається на межі «гри і дійсності».

З моменту створення перших проективних методик, вони зазнали великої критики. Недоліками вважають проблематичність доведення валідності більшості методик, вплив особистості дослідника на інтерпретацію результатів обстеження, велика затрата часу на підготовку спеціаліста і обробку результатів.

На сучасному етапі науки психодіагностики розробляються нові методики, а також модифікуються класичні тести.

МЕТОДИКА «БУДИНОК – ДЕРЕВО – ЛЮДИНА» (скорочений варіант)

Інструкція. Намалюйте будинок, дерево і людину в повний зріст, намагайтеся зобразити на цьому ж малюнку якусь дію.

Обладнання: білий папір, олівці.

Опис. Треба налаштувати обстежуваного на серйозний лад і попросити його не малювати карикатур і пласкі контури. Усі питання і коментарі досліджуваного, час виконання малюнка та інші важливі моменти заносяться до протоколу. Після того, як малюнок завершений, перейти до бесіди, у якій можуть бути наступні питання:

Що за ситуація тут намальована?

Що відбувається на малюнку?

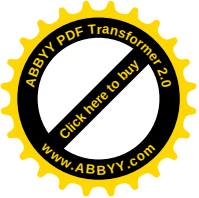
Чи є взаємодія між людиною, деревом і будинком?

Якщо так, то чи є вона позитивною?

З чим асоціюються у вас будинок, дерево і людина?

Що вони можуть для вас символізувати?

У варіанті цього тесту Р. Бернса стверджується, що взаємодія між будинком, деревом і людиною являє собою зорову метафору. Якщо пустити весь малюнок у хід, то можна побачити те, що дійсно

відбувається в житті людини».

Обробка результатів та інтерпретація.

У спрощеній формі дерево в малюнку типу «Будинок – дерево – людина» символізує життєву енергію. Прагнення до життя визначається товщиною стовбура і гілок. Якщо дерево займає на малюнку значне місце, це свідчить про величезну енергію і позитивний підхід до життя.

Якщо досліджуваний малює тільки себе, це означає, що він добре контролює своє життя. Якщо на малюнку є інша людина, це означає, що він є рушійною силою в її житті.

Якщо всередині будинку знаходиться людина, це означає, що досліджуваний знаходиться або потребує захисту. Якщо на малюнку будинок займає багато місця, це означає прагнення до досягнення матеріальних благ.

Ще одним способом інтерпретації малюнка може стати порядок, у якому намальований будинок, дерево, людина. Якщо першим намальоване дерево, отже, основним є життєва енергія. Якщо ж першим намальований будинок, то це означає що на першому місці – безпека, успіх або, навпаки, зневага цих понять.

Опис деяких характеристик дерева.

Під поривом вітру дерево схилилося до будинку. Це прагнення до безпеки і спокою в домашній обстановці. Образ може означати зануреність в минуле.

Гілки спрямовані вниз. Це говорить про безліч невирішених проблем. Малюнок верби означає депресію і зануреність в минуле.

Гілки спрямовані вгору. Якщо дерево міцне стоїть на землі, такий малюнок означає прагнучу вперед особистість з досить вдалим життям.

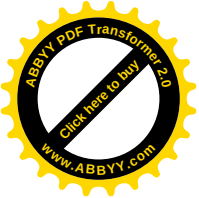
Гілки спрямовані назовні. Такий малюнок звичайно роблять люди, що люблять надавати допомогу іншим.

Багато гілок і зелені з боку будинку. Це означає особистість приділяє велику кількість уваги одному аспектові життя, зовсім забуваючи про інші.

Багато гілок і зелені на боці, протилежному від будинку. Така особистість прагне пустити енергію у своє власне зростання, заперечуючи сімейні і домашні цінності.

Приклади інтерпретації малюнків будинку

Димар. Акцент на трубі припускає заклопотаність психологічною

атмосферою в будинку, це може також означати мужність, силу і творчий початок.

Двері. Відсутність дверей має на увазі психологічну недоступність. Двері маленьких розмірів можуть означати незручність. Двері, розташовані збоку, означає втечу.

Дах. Гострий дах означає сильне супер-его і почуття провини. Акцентований або ретельно намальований дах припускає слабкий контроль за світом фантазій.

Сходи і доріжки. Намальовані в традиційному стилі, вони припускають конфліктність і неприступність. Добре намальовані доріжки означають гарне почуття контролю за своєю поведінкою, розвинене почуття такту, довгі доріжки або сходи мають на увазі почуття дистанції в спілкуванні.

Вікна. Відсутність вікон має на увазі замкнутість, у той час як велика їх кількість припускає активність, відкритість і гарний контакт із оточуючими. Фіранки мають на увазі заклопотаність красою і прагнення зберігати дистанцію у спілкуванні. Маленькі вікна припускають незручність і психологічну неприступність.

Розуміння малюнка людини запропоновано в інтерпретації тесту «Намалюй людину».

МЕТОДИКА «НАМАЛЮЙ ЛЮДИНУ» (скорочений варіант)

Інструкція: «Намалюйте будь-яку людину».

Обладнання: білий папір, олівці.

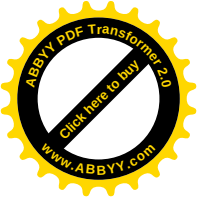
Опис: Може застосовуватися як для дітей від 3 років так і для дорослих. Якщо дитина відмовляється, треба все-таки її переконати, але на всі уточнюючі питання дитини варто відповідати ухильно, наприклад: «Ти почни, а далі буде легше». Усі питання, репліки, стирання і доповнення, малюнка, а також час малювання, фіксують у протоколі.

Після закінчення малювання запитати, чи все намальоване, потім перейти до заключної бесіди, що складається з наступних питань:

Хто це?

Де він живе?

Є чи в нього друзі?

Чим він займається?

Добрий він чи злий? тощо.

Обробка результатів та інтерпретація.

Порядок інтерпретації:

- Хто зображений.
- Що він робить у даний момент за словами автора.
- Пропорційність фігури й особливості зображення окремих частин, розташування на аркуші.
- Декорування і забарвлення.
- Наявність додаткових аксесуарів.
- Кількість ліній (натиск, рівномірність тощо). Про що говорив при бесіді.

Інтерпретація

Якщо намальована фігура дивиться вліво (для правші), це ознака спрямованості в минуле, що можливо було більш сприятливим; якщо вправо – спрямованість на майбутнє, прямо – спрямованість у сьогодення.

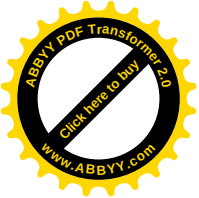
Малюнок у профіль означає схильність до інтроверсії, фігура зі спини – глибока інтроверсія.

Звичайно дитина малює людину своєї статі – це ознака нормальної ідентифікації. Якщо ж вона порушена, то малює представника протилежного поля або ж безстатеву істоту. Крім того, зображення особи протилежної статі може бути пов'язане з привабливою або загрозливою людиною з оточення дитини.

Частини тіла

Голова. Голова – символ інтелектуальної сфери, особливо чоло. Відсутність чола означає, що свідомо не звертається увага на інтелектуальну сферу. Пропорції між головою і тулубом є відношенням між фізичним і духовним у дитині. Зображення на голові чого-небудь, наприклад, капелюха – символ перцептивного захисту.

Обличчя – символ сфери спілкування. Дитина, що має проблеми в спілкуванні, малює риси обличчя нечітко, не малює їх, зовсім закреслює обличчя або малює в останню чергу. Якщо ж усі деталі обличчя намальовані добре – це знак високої зацікавленості дитини в самій собі. Красиві очі і довгі вії – ознака естетичних нахилів малювальника,

жіночність, у дівчаток – ознака статевої ідентифікації.

Вуха – якщо вони є, то позначають відкритість сприйняття абосторожкість до навколишнього світу.

Очі – великі, із промальованими зіницями або без зіниць із заштрихованими склерами – символ страху або тривоги.

Рот – якщо відкритий, то це ознака агресії або вербальної активності агресивного характеру; якщо промальовані зуби, то це явна агресія. Можливо, вона захисного плану.

Губи – символ сексуальної сфери. Пухлі губи в дівчинки – ознака статевої ідентифікації.

Ніс – окремо не інтерпретується. Відсутні частини тіла можуть вказувати на деякий ступінь інтелектуальної недостатності.

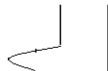
Шия – контроль за своїми проявами, ступінь їхньої довільності. Довга шия може означати цікавість.

Тулуб

Руки – символ активності і спілкування. Руки, розставлені в вбоки, – ознака товарищескості. Руки заховані, притиснуті до тіла, у кишенях або за спиною – нетоварищескість, замкнутість, незадоволеність своїм положенням. Якщо пальці ретельно промальовані, у дитини є здатність до управління і перетворень. Довгі пальці з нігтями або підкреслення кулаків – ознака агресії. Про те ж говорять руки, підняті вгору. Тіло, намальоване без рук, означає пасивність.

Торс – уявлення дитини про фізичний вигляд людини. Якщо тендітна дитина малює сильну, мускульну людину – це ознака компенсації відсутнього, ідеального для її фізичного вигляду. Якщо сильна дитина малює кволого, то, можливо, це ознака асоціації з якимсь переживанням з минулого досвіду. Якщо промальовано пупок маленькою дитиною, це ознака егоцентризму, якщо ж дитиною старшого віку, то це ознака інфантильності або прагнення піти в себе. Часто фігура прикрашається додатковими аксесуарами (черевики, пряжки тощо), то позначає увагу до власної персони.

Ноги – символ опори, стійкості, спрямованості на практичну орієнтацію. Якщо ноги промальовані так:

або так

то це ознака стійкості, впевненості в собі.

Якщо ж ноги промальовані так:

або так

Якщо ж стоп немає зовсім, то це означає почуття невпевненості.

Лінія плаття також є символом опори.

Якщо дитина розфарбовує малюнок, то варто звернути увагу на такі кольори:

1. чорний, який символізує агресію;
2. червоний – активність;
3. коричневий – нездоров'я.

МЕТОДИКА «НЕІСНУЮЧА ТВАРИНА»

Інструкція: «Вигадайте і намалуйте НЕІСНУЮЧУ тварину і назвіть її НЕІСНУЮЧОЮ назвою».

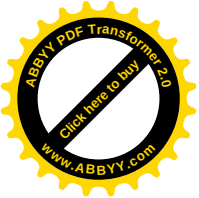
Показники та інтерпретація

РОЗМІЩЕННЯ МАЛЮНКУ. У нормі малюнок розташований по середній вертикальній лінії паперу. Папір краще взяти білий або злегка кремовий, не глянцевиий. Малювати олівцем середньої м'якості (ручкою і фломастером користуватися не можна).

Розміщення малюнка ближче до верхнього краю (чим ближче, тим більше виражена якість) трактується як висока самооцінка, як незадоволеність своїм статусом у соціумі, недостатність визнання оточуючими, як претензія на просування і визнання, тенденція до самоствердження.

Розміщення малюнка в нижній частині – зворотна тенденція: невпевненість у собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість у своєму статусі в соціумі, у визнанні, відсутність тенденції до самоствердження.

ЦЕНТРАЛЬНА СМИСЛОВА ЧАСТИНА ФІГУРИ (голова або заміщаюча її деталь). Голова повернена вправо – стійка тенденція до

діяльності, дієвості: майже все, що планується – здійснюється або, принаймні, починає здійснюватися (якщо навіть і не доводиться до кінця). Досліджуваний активно переходить до реалізації своїх планів, нахилів.

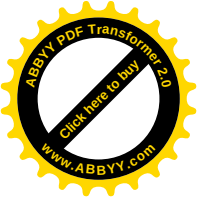
Голова повернена вліво – тенденція до рефлексії, до роздумів. Це не людина дії: лише незначна частина її задумів реалізується або хоча б починає реалізовуватися. Нерідко їй притаманний страх перед активними діями і нерішучість (чи це відсутність прагнення до дії, чи боязнь активності – слід вирішити додатково).

Положення «анфас», тобто голова на того, хто малює (на себе), трактується як егоцентризм.

На голові розташовані деталі, що відповідають органам чуття – вуха, рот, очі. Значення деталей «вуха» – пряме: зацікавленість в інформації, вагомість думки оточуючих про себе. Додатково за іншими показниками і їх поєднанням визначається, чи робить досліджуваний що-небудь для завоювання позитивної оцінки чи тільки продукує на оцінки оточуючих відповідні емоційні реакції (радість, гордість, образа, смуток), не змінюючи своєї поведінки. Відкритий рот, у поєднанні з язиком, за відсутності промальовування губ, трактується як велика мовна активність (балакучість), в поєднанні з промальовуванням губ – як чуттєвість; іноді і те, й інше разом. Відкритий рот без промальовування язика і губ, особливо закритий, трактується як легкість виникнення побоювань і страхів, недовір'я. Рот із зубами – вербальна агресія, у більшості випадків – захисна (огризається, задирається, грубіян у відповідь на звертання до нього. Для дітей і підлітків характерний малюнок закритого рота округлої форми (боязливість, тривожність).

Особливе значення надається очам. Це – символ властивого людині переживання страху: підкреслюється різким промальовуванням райдужки. Слід звернути увагу на наявність або відсутність вій. Вії – істероїдно-демонстративні манери поведінки; але для чоловіків жіночні риси вдачі з промальовуванням зіниці і райдужки збігаються рідко. Вії – також зацікавленість в захопленні оточуючих зовнішньою красою і манерою одягатися, надання цьому великого значення.

Збільшений (у порівнянні з фігурою) розмір голови говорить про те, що досліджуваний цінує раціональний початок (можливо, і ерудицію) в собі і оточуючих.

На голові також можуть бути розташовані додаткові деталі: наприклад, роги – захист, агресія. Визначити у поєднанні іншими ознаками – кігтями, щетиною, голками – характер цієї агресії: спонтанна або захисна, у відповідь. Пір'я – тенденція до самовиправдання, до демонстративності. Грива, шерсть, подібність зачіски – чуттєвість, підкреслення своєї статі і іноді орієнтація на свою сексуальну роль.

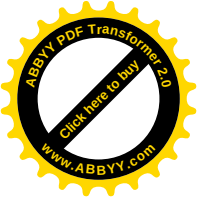
НЕСУЧА, ОПОРНА ЧАСТИНА ФІГУРИ (ноги, лапи, іноді – постамент). Розглядається розмір цієї частини по відношенню до всієї фігури і форми:

а) масивність цієї частини тіла свідчить про ґрунтовність, обдуманість, раціональність ухвалення рішення, шляху до висновків, формування-думки, опора на істотні положення і значущу інформацію;

б) слабка вираженість або відсутність опорної частини фігури – про поверховість думок, легковажність у висновках і безпідставність думок, іноді імпульсивність прийняття рішень.

Звернути увагу на характер з'єднання ніг з корпусом: точне, ретельне або недбале, ноги слабо сполучені або не сполучені зовсім – це характер контролю за своїми міркуваннями, висновками, рішеннями. Однотипність і односпрямованість форми ніг, лап, будь-яких елементів опорної частини – конформність думок і установок в ухваленні рішень, їх стандартність, банальність. Різноманітність у формі і положенні цих деталей – своєрідність установок і думок, самостійність і не банальність; іноді навіть творче начало (відповідно незвичної форми) або нестандартність думок (ближче до патології).

ЧАСТИНИ, ЩО ПІДІЙМАЮТЬСЯ НАД РІВНЕМ ФІГУРИ. Можуть бути функціональними або прикрасами: крила, додаткові ноги, щупальця, деталі панцира, пір'я, бантики на зразок завитих кучерів, квітково-функціональні деталі – пояснюється як енергія охоплення різних галузей людської діяльності, впевненість у собі, «саморозповсюдження» з неделікатним і нерозбірливим утиском оточуючих або допитливість, бажання брати участь у якомога більшому числі справ оточуючих, завоювання собі місця під сонцем, захопленість своєю діяльністю, сміливість підприємців (відповідно значенню деталі-символу – крил або щупалець і т. д.). Деталі, що прикрашають вказують на демонстративність, схильність привертати до себе увагу оточуючих, манірність (наприклад,

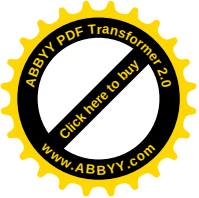
кінь або її неіснуюча подібність в сутані з павиного пір'я).

ХВОСТИ. Виражають відношення до власних дій, рішень, висновків, до своєї вербальної продукції, судячи з того, куди повернені ці хвости: вправо (на листку) або вліво.

Хвости повернені вправо – відношення до своїх дій і поведінки. Вліво – відношення до своїх думок, рішень; до втрачених можливостей, до власної нерішучості. Позитивне або негативне забарвлення цього відношення виражене напрямком хвостів угору (впевнено, позитивно, бадьоро) або вниз (незадоволеність собою, сумнів у власній правоті, жаль про зроблене, сказане, розкаяння і т. п.). Слід звернути увагу на хвости, що складаються з декількох, іноді повторюваних, ланок, на особливо пишні хвости, довгі й розгалужені.

КОНТУРИ ФІГУРИ. Аналізуються за наявністю виступів (шипів, панцирів, голок тощо), промальованістю і затемненням лінії контуру. Це захист від оточуючих, агресивність – якщо вона має гострі кути; страх і тривога – якщо має затемнення, «зафарбовування» контурної лінії; побоювання, підозрілість – якщо поставлені щити, «заслони», лінія подвоєна. Спрямованість такого захисту – відповідно до просторового розташування: верхній контур фігури – проти вищестоящих, проти осіб, що мають можливість накласти заборону, обмеження, здійснити примус, тобто проти старших за віком, батьків, учителів, керівників; нижній контур – захист проти глузувань, невизнання, відсутність авторитету у підлеглих, молодших за віком, боязнь осуду; бокові контури – недиференційована боязкість і готовність до будь-якого самозахисту і в різних ситуаціях; те ж саме – елементи «захисту», розташовані не по контуру, а всередині, на самому корпусі тварини. Справа – стосовно процесу діяльності (реальної), зліва – більше своїх думок, переконань, смаків.

ЗАГАЛЬНА ЕНЕРГІЯ. Оцінюється кількість зображених деталей – чи їх тільки необхідна кількість, щоб дати уявлення про вигадану неіснуючу тварину (тіло, голова, кінцівки або тіло, хвіст, крила і т. п.): із заповненням контуром, без штрихування і додаткових ліній і частин, просто примітивний контур, – або має місце щедre зображення не тільки необхідних, але й «ускладнюючих конструкцію додаткових деталей. Чим більше складових частин і елементів, тим вища енергія. В іншому випадку – економія енергії, астеничність організму, хронічне соматичне захворювання. Те ж саме

підтверджується характером лінії – слабка павутиноподібна лінія, «возить олівцем по паперу», не натискаючи на нього. Протилежний же характер ліній – жирна з натиском – не є полярним: це не енергія, а тривожність. Слід звернути увагу на різко продавлені лінії, видимі навіть на зворотному боці листа (судорожний, високий тонус м'язів малюючої руки) – різка тривожність. Звернути увагу також на те, яка деталь, який символ виконаний таким чином (тобто до чого прив'язана тривога).

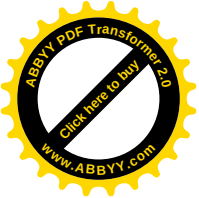
ОЦІНКА ХАРАКТЕРУ ЛІНІЇ (дубляж лінії, недбалість, неакуратність з'єднань, «острівці» з ліній, що заходять один на одного, заштриховані частини малюнка, «забруднення», відхилення від вертикальної осі, стереотипності ліній і т. д.). Оцінка здійснюється так само, як і при аналізі піктограми. Те ж саме стосується фрагментарності ліній і форм, незавершеності, обірваності малюнка.

Тематично тварин можна умовно поділити на загрозливих і нейтральних (подібних до лева, бегемота, вовка або птаха, равлика, мурашки, або білки, собаки, кішки). Це – відношення до власної персони і до свого «Я», уявлення про своє становище у світі, ідентифікація себе по значущості (із зайцем, комахою, слоном, собакою і т. д.). У даному випадку намальована тварина – представляє того, хто малює.

Уподібнення мальованої тварини людині, починаючи з постановки тварини на дві лапи замість чотирьох або більше, і закінчуючи одяганням тварини в людський одяг (штани, спідниці, банти, пояси, плаття), включаючи схожість морди на обличчя, ніг і лап на руки, – свідчить про інфантильність, емоційну незрілість, відповідно до ступеня вираженості «олюднення» тварини. Механізм схожий (і паралельний) алегоричному значенню тварин і їх характерів у казках, притчах.

Ступінь агресивності виражений кількістю, розташуванням і характером кутів у малюнку, незалежно від їх зв'язку з тією чи іншою деталлю зображення. Особливо вагомі в цьому відношенні прямі символи агресії – кігті, зуби, дзьоби. Слід звернути увагу також на наголошенні на сексуальних ознаках – вимені, сосках, грудях при людиноподібній фігурі та ін. Це відношення до статі, аж до фіксації на проблемі сексу.

Фігура кола (особливо нічим не заповненого) символізує і виражає тенденцію до потайливості, замкнутість, закритість свого внутрішнього світу, небажання звітувати про себе оточуючим, нарешті, небажання

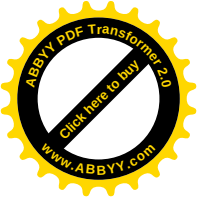
піддаватися тестуванню. Такі малюнки звичайно дають дуже обмежену кількість даних для аналізу.

Необхідно звертати увагу на випадки вмонтування механічних частин у тіло тварини – постановка тварини на постамент, тракторні або танкові гусениці, тринога; прикріплення до голови пропелера, гвинта; вмонтування в око електролампи, в тіло і кінцівки тварини – рукояток, клавіш і антен. Це часто спостерігається у хворих на шизофренію і глибоких шизоїдів.

Творчі можливості звичайно виражені кількістю елементів, що поєднуються у фігурі: банальність, відсутність творчого начала набирають форми «готової», існуючої тварини (людини, коня, собаки, свині, риби), до якої приєднується теж «готова», існуюча деталь, щоб намальована тварина стала неіснуючою – кішка з крилами, риба з пір'ям, собака з лапами і т. п. Оригінальність виявляється у формі побудови фігури з елементів, а не цілих заготовок.

Назва може виражати з'єднання змістовних частин («заєць, що літає», «бегекот», «мухожер» і т. п.). Інший варіант – словотворення з книжно-науковим, іноді латинським суфіксом або закінченням («ратолетиус» і т. п.). Перше свідчить про раціональність, конкретну установку при орієнтуванні й адаптації; друге – про демонстративність, спрямовану головним чином на показ власного розуму, ерудиції, знань. Зустрічаються назви поверхнево-звукові без жодного осмислення («лялие», «лиошана», «гратекер» тощо), що знаменують легковажне ставлення до оточуючих, невміння враховувати сигнал небезпеки, наявність афектних критеріїв в основі мислення, перевагу естетичних елементів у думках над раціональними.

Спостерігаються іронічно-гумористичні назви («риночурка», «пузиренд» і т. п.) – при відповідно іронічно-поблажливому ставленні до оточуючих. Інфантильні назви мають елементи, що звичайно повторюються («тру-тру», «люблю», «мускус» і т. ін.). Схильність до фантазування виражена звичайно подовженими назвами («аберосинотиклирон», «гулобарниклета-миешиния» тощо).

МЕТОДИКА «НЕЗАКІНЧЕНІ РЕЧЕННЯ»

Методика «Незакінчені речення» застосовується в експериментально-психологічній практиці давно. Існує багато її варіантів. Пропонується варіант цього методу, розроблений Саксом і Леві. Він включає 60-т незакінчених речень, які можуть бути поділені на 15-ть груп, що характеризують ставлення обстежуваного до сім'ї, до представників своєї чи протилежної статі, до сексуальних взаємин, до начальників і підлеглих.

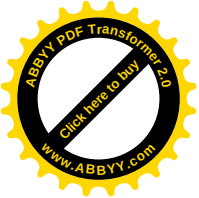
Деякі групи речень мають відношення до страхів і побоювань, до наявності почуття усвідомлення власної провини, ставлення до минулого і майбутнього, до взаємин з батьками і друзями, власних життєвих цілей.

Тестування (без обробки) займає від 20-ти хв. до декількох годин (у залежності від особистості обстежуваного).

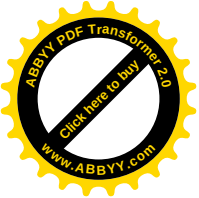
Інструкція. На бланку тесту необхідно закінчити речення одним чи декількома словами.

Бланк тесту

1. Думаю, що мій батько рідко...
2. Якщо все проти мене, то...
3. Я завжди хотів (ла)...
4. Якби я займав(ла) керуючу посаду...
5. Майбутнє здається мені...
6. Моє керівництво...
7. Знаю, що безглуздо, але страшно...
8. Вважаю, що вірний товариш...
9. Коли я був(ла) дитиною...
10. Ідеалом жінки (чоловіка) для мене є...
11. Коли я бачу жінку поруч з чоловіком...
12. Порівнянно з більшістю інших сімей, моя сім'я...
13. Найкраще мені працюється з...
14. Моя мама і я...
15. Зробив(ла) би все, щоб забути...
16. Якби мій батько тільки захотів...
17. Вважаю, що я досить здатен, щоб...
18. Я міг(ла) би бути дуже щасливим, якби...
19. Якщо хто - небуť працює під моїм керівництвом...
20. Маю надію на...
21. В школі мої вчителі...

22. Більшість моїх товаришів не знають, що мені страшно...
23. Не люблю людей, які...
24. Колись...
25. Вважаю, що більшість юнаків(дівчат)...
26. Подружнє життя здається мені...
27. Моя сім'я поводить ся зі мною як із...
28. Люди з якими я працюю...
29. Моя мама...
30. Моєю найбільшою помилкою було...
31. Я хотів би щоб мій батько...
32. Моя найбільша слабкість полягає в тому...
33. Моїм потаємним бажанням в житті є...
34. Мої підлеглі...
35. Прийде той день коли...
36. Коли до мене наближається мій начальник...
37. Хотілось би мені більше не боятися...
38. Більше за всіх люблю тих людей які...
39. Якби я знову став молодим...
40. Вважаю, що більшість жінок (чоловіків)...
41. Якби у мене було нормальне життя...
42. Більшість відомих мені сімей...
43. Люблю працювати з людьми які...
44. Вважаю що більшість матерів...
45. Коли я був молодим то почував себе винним, якби...
46. Гадаю, що мій батько...
47. Коли мені не щастить, я...
48. Більше за все я хотів(ла) би в житті...
49. Коли я даю іншим доручення...
50. Коли буду старшим ...
51. Люди, перевагу яких над собою я визнаю...
52. Мої страхи не раз примушували мене...
53. Коли мене, мої друзі...
54. Моїм найбільш живим спогадом дитинства є...
55. Мені дуже не подобається коли жінки(чоловіки)...
56. Моє статеве життя ...
57. Коли я був(ла) дитиною моя сім'я...
58. Люди, які працюють зі мною...
59. Я люблю свою маму...
60. Саме найгірше що мені довелося здійснити...

Для кожної групи речень виводиться характеристика, що визначає дану систему взаємин як позитивну, негативну чи нейтральну.

Приклади речень і варіанти відповідей з оцінкою:

Більшість відомих мені родин

- *Нещасливі, недружні, розпалися...* -2
- *Нервові, не дуже дружні* -1
- *Усі однакові* 0

Майбутнє здається мені

- *Похмурим, поганим, дивним ...* -2
- *Сумним, непривабливим* -1
- *Неясним, невідомим* 0

Ключ

№ з/п	Групи речень	№ завдань
1	Ставлення до батька	1, 16, 31, 46
2	Ставлення до себе	2, 17, 32, 47
3	Нереалізовані можливості	3, 18, 33, 48
4	Ставлення до підлеглих	4, 19, 34, 49
5	Відношення до майбутнього	5, 20, 35, 50
6	Відношення до начальника	6, 21, 36, 51
7	Страхи і побоювання	7, 22, 37, 52
8	Відношення до друзів	8, 23, 38, 53
9	Відношення до свого минулого	9, 24, 39, 54
10	Відношення до осіб протилежної статі	10, 25, 40, 55
11	Сексуальні взаємини	11, 26, 41, 56
12	Ставлення до родини	12, 27, 42, 57
13	Ставлення до співробітників	13, 28, 43, 58
14	Ставлення до матері	14, 29, 44, 59
15	Почуття провини	15, 30, 45, 60

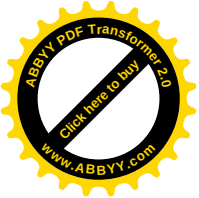
Питання і практичні завдання до теми.

1. Визначте, чим відрізняються проєктивні методики від інших методик високого рівня формалізації.

2. Класифікуйте, до якого типу проєктивних технік належать запропоновані методики.

3. Проаналізуйте можливості використовувати запропонованих проєктивних методики в роботі з дошкільниками. Обґрунтуйте відповідь.

4. Провести і опрацювати методику «Неіснуюча тварина». Встановити на малюнку показники самооцінки, агресивності, астенічності – енергійності, стосунків з оточуючими.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

ТЕМА: ДІАГНОСТИКА ТЕМПЕРАМЕНТУ І ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ

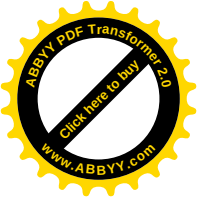
Складання психологічної характеристики особистості неможливе без врахування психофізіологічних і характерологічних особливостей людини. Саме вони визначають індивідуальність кожного і виявляються в усіх проявах людського життя.

Темперамент – це вроджені форми поведінки, які проявляються в динаміці, тонусі та врівноваженості людських реакцій на життєві впливи [3] Темперамент обумовлений якостями нервових процесів. Це було доведено в дослідженнях І.П. Павлова, який визначив чотири основні типи нервової системи, що відповідають типології темпераменту Гіппократа – Галена:

1. сильний, врівноважений, рухливий тип – сангвінік;
2. сильний, врівноважений, інертний тип – флегматик;
3. сильний, неуврівноважений тип – холерик;
4. слабкий тип – меланхолік.

Подальші дослідження науковців розширили висновки Павлова і виявили нові якості нервових процесів. Тепер усі види темпераменту можна охарактеризувати за такими основними якостями:

1. лабільність – швидкість виникнення і протікання збудження і гальмування;
2. сенситивність – визначається силою впливу необхідної для виникнення реакції людини;
3. реактивність – сила емоційної реакції на зовнішні та внутрішні подразнення;
4. активність – характеризується тим, наскільки людина активна у подоланні перешкод;
5. темп реакцій – швидкість протікання психічних процесів та реакцій;
6. пластичність – гнучкість, легкість пристосування до нових умов;
7. ригідність – інертність, нечутливість до змін умов;
8. екстраверсія – спрямованість на довкілля, інших людей, предмети, події;
9. інтроверсія – фіксація особистості на собі, своїх думках,

переживаннях, схильність до самоаналізу, замкненість;

10. емоційна збудливість – характеризується силою впливу необхідної для виникнення емоційної реакції.

Діагностувати особливості темпераменту людини можливо за допомогою об'єктивних апаратурних, об'єктивних бланкових методик, опитувальників. Зробити висновки також можна, спостерігаючи за індивідом, його особливостями діяльності, мовлення, невербальних проявів спілкування. Важливо враховувати те, що психодіагностика психофізіологічних особливостей людини повинна бути позбавленою оціночного підходу: немає гарних чи поганих характеристик, є більш-менш відповідні до певної діяльності чи умов.

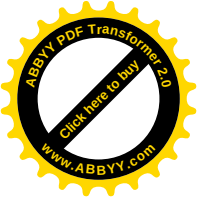
Діагностика проявів темпераменту найбільше значення має для розв'язання проблем пов'язаних з учбовою, професійною діяльністю, в профконсультуванні та профвідборі.

Другим значущим компонентом структури особистості є характер. Найчастіше в психології категорію «характер» розуміють як сукупність індивідуальних психічних властивостей, які складаються в діяльності і виявляються в типових для конкретної людини способах діяльності і формах поведінки. Характер людини розкривається через її ставлення до діяльності, до себе, до інших людей, до матеріального світу. Це стійке утворення, але в той же час і достатньо пластичне, тому найбільше значення у його становленні належить соціальним умовам розвитку особистості.

До найбільш відомих методик діагностики темпераменту належать «Теппінг – тест», Методика структури темпераменту В. М. Русалова, методика Стреляу, методика Айзенка ЕРІ.

Діагностика характерологічних особливостей найбільш важлива у підлітковому віці, бо саме цей час є найбільш чутливим для формування характеру. Певні риси особистості можуть перерости в **акцентуації характеру** – крайні варіанти норми, ознакою яких є посилені окремі риси характеру, в наслідок чого спостерігається вибіркова уразливість до певного роду – психогенних впливів при гарній і навіть підвищеній стійкості до інших. Під впливом певних негативних соціальних факторів у підлітків акцентуації характеру можуть перерости у форму психопатологій.

Для описання характерологічних особливостей людини можна використовувати методику «16 особистісних факторів» Дж. Кеттелла

(16-РФ), опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмишека, ПДО О.Є. Лічко, МПДО С.І. Подмазіна.

ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ ЗА ПСИХОМОТОРНИМИ ПОКАЗНИКАМИ (Теппінг – тест)

Призначення: виявлення якостей нервових процесів, типу нервової системи.

Обладнання: стандартний бланк, білий папір (203x283), поділений на шість прямокутників, які розташовані по три в ряду, олівець, секундомір.

Інструкція: «Сядьте зручно на стілець, так, щоб ваша рука була на рівні стола. Візьміть олівець в руку. Постарайтеся поставити якомога більше крапок у кожному з квадратів бланку за 5 секунд (всього 30 секунд на виконання). Перехід на інший квадрат потрібно здійснювати коротким рухом за командою експериментатора «Раз!». Працювати потрібно весь час на максимальному вольовому зусиллі.»

Хід виконання методики. Експериментатора подає команду: «Почали», а через кожні 5 секунд – «Раз!». Після 5 секунд роботи в шостому квадраті експериментатор подає сигнал: «Стоп».

Методика проводиться двічі, для правої і лівої руки.

Обробка результатів.

1. Підрахувати кількість крапок в кожному квадраті окремо і їх загальну суму.

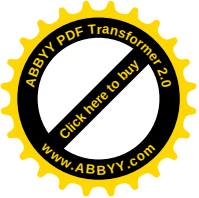
2. Побудувати графік працездатності, відклавши на вісі абсцис проміжки часу, на вісі ординат – кількість крапок в кожному квадраті. За результатом перших 5 секунд провести лінію паралельну осі абсцис. (Дивись зразок).

3. Проінтерпретувати результати.

Аналіз результатів.

Визначення лабільності процесів нервової системи.

Висновок про лабільність роблять по загальній сумі крапок. Для зручності оцінки лабільності кількість крапок переводять у бали за наступною таблицею.

Кількість крапок	74 і менше	75-129	130-151	152-162	163-172	173-183	184-195	196-204	205-210	211 і більше
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Бали свідчать: **1-3** про низьку лабільність, **4-6** про високу лабільність, **7-9** про високу, **10** про дуже високу.

Визначення сили нервової системи.

Методика спирається на визначення показників максимального темпу рухів рук, який свідчить про особливості якостей нервової системи. Сильна нервова система здатна витримувати більш великі і тривалі навантаження, порівняно зі слабкою.

Отримані в результаті варіанти динаміки максимального темпу можна умовно поділити на п'ять типів.

Випуклий: темп зростає до максимального перші 10-15 секунд роботи, в подальшому на 25-30 сек. він може знизитися до вихідного рівня (показника перших 5 сек.). Такий вид кривої свідчить про сильний тип нервової системи обстежуваного. (Див. рис.1).

Рівний: максимальний темп утримується на протязі всього часу роботи. Такий темп характерний для нервової системи середньої сили. (Див. рис. 2).

Проміжний: перші 10-15 сек. Темп підтримується на початковому рівні, а потім знижується – середньо-сильна нервова система. (Див. рис. 3).

Спадаючий: максимальний темп знижується за перші 10-15 сек. Цей тип характеризують як проміжний між середньою і слабкою силою нервової системи: середньо-слабкий тип. (Див. рис. 4).

Увігнутий: поступове зниження максимального темпу змінюється короточасним зростанням до вихідного рівня. Завдяки здатності до короточасної мобілізації такі обстежувані відносяться до середньо-слабкого типу. (Див. рис. 3).

Типи динаміки максимального темпу

Рис. 1

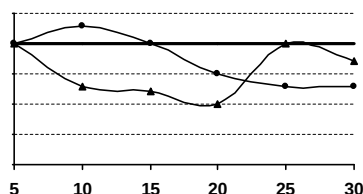

Рис. 3

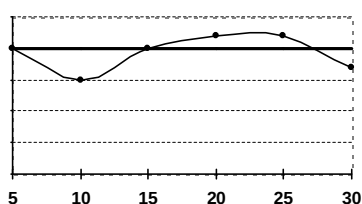

Рис. 2

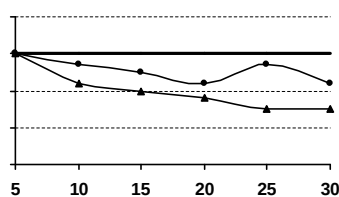

Рис. 4

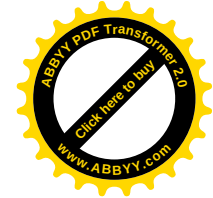
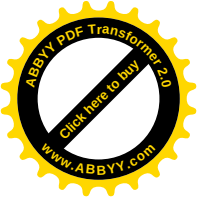
ОПИТУВАЛЬНИК ЕРІ (за Айзенком)

Мета: діагностика екстраверсії та нейротизму, типу темпераменту.

Інструкція: вам пропонується дати відповідь на 57 запитань, які спрямовані на виявлення вашого звичного способу поведінки. Уважно прочитайте кожне запитання, якщо ви згодні з твердженням, справа напишіть відповідь «так», якщо не погоджуєтесь, напишіть «ні». Намагайтеся уявити типові ситуації і дайте перший варіант відповіді, який спаде вам на думку. Відповідайте швидко, пам'ятаючи, що «хороших» чи «поганих» відповідей немає.

Опис методики: методика містить 3 шкали: екстраверсії-інтроверсії, нейротизму і специфічну шкалу, призначену для оцінки відвертості досліджуваного, його ставлення до дослідження.

Екстраверсія-інтроверсія. Характеризуючи типового екстраверта, важливо відзначити його комунікабельність, широке коло знайомих, необхідність у контактах. Екстраверт діє під впливом моменту, імпульсивний, запальний; надає перевагу руху і діям, має тенденцію до агресивності; почуття й емоції не мають чіткого контролю, схильний до ризикованих вчинків.

Типовий інтроверт – це пряма протилежність типовому екстравертові. Він спокійний, сором'язливий, схильний до самоаналізу, рефлексії. Інтроверт стриманий і віддалений від усіх, окрім близьких людей. Планує й обдумує свої дії наперед, не довіряє випадковим емоційним збудженням, серйозно ставиться до прийняття рішень, любить у всьому порядок. Його нелегко вивести з себе, він контролює свої почуття. Характеризується песимістичністю, високо цінує моральні норми.

Нейротизм – характеризує емоційну стійкість (стабільність чи нестабільність). Нейротизм пов'язаний з показниками рівня лабільності нервової системи.

Яскраво виражений нейротизм (високий рівень емоційної нестійкості) виявляється в надмірній знервованості, поганій адаптації, схильності до швидкої зміни настрою, почутті провини, схвильованості, стурбованості, депресивних реакціях, розпорошеності уваги, нестійкості в стресових ситуаціях. Нейротику притаманні імпульсивність, знервованість у контактах з людьми, мінливість інтересів, невпевненість у собі, виражена чутливість. Невротична особистість характеризується неадекватно сильними реакціями по відношенню до впливаючих стимулів. У осіб з високим показником за шкалою нейротизму в несприятливих стресових ситуаціях може розвинутися невроз.

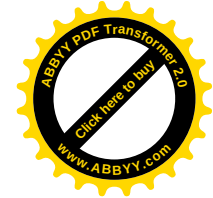
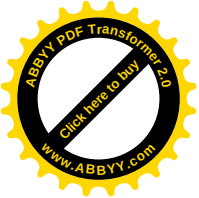
Емоційна стійкість (низький рівень нейротизму) – це риса, що характеризує збереження організованості поведінки, ситуативної цілеспрямованості у звичайних і стресових ситуаціях, а також зрілість, високу адаптивність, відсутність великої напруги, схильності до лідерства.

Дуже низькі показники нейротизму вказують на психотизм, що характеризується схильністю до асоціативної поведінки, примхливості, неадекватності емоційної реакції, високу конфліктність, неконтактність, егоцентричність, егоїстичність, низький рівень рефлексії.

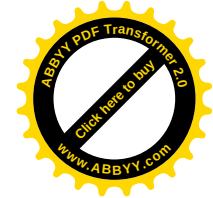
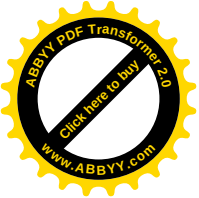
За Айзенком, високі показники за шкалою екстраверсії і нейротизму відповідають діагнозу істерії, а високі показники за шкалою інтроверсії і нейротизму – стану тривоги чи реактивної депресії.

Текст опитувальника ЕРІ

1. Чи любите ви пожвавлення і метушню навколо себе?
2. Чи часто у вас виникає почуття, що вам чогось хочеться, але ви не знаєте чого?

3. Ви з тих людей, які не лізуть за словом до кишені?
4. Ви відчуваєте себе інколи то щасливим, то сумним без будь-якої на те причини?
5. Ви зазвичай залишаєтесь у тіні на вечірках чи в компанії?
6. Завжди ви в дитинстві робили негайно і без вагань все, що вам наказували?
7. Чи буває так, що ви на когось ображаєтесь?
8. Чи надаєте ви перевагу мовчазному завершенню суперечки?
9. Ви розумна людина?
10. Чи любите ви бути серед людей?
11. Ви часто ви втрачаєте сон через свої турботи?
12. Ви вірите у прикмети?
13. Ви можете назвати себе безтурботною людиною?
14. Ви часто починаєте якусь роботу занадто пізно?
15. Ви любите працювати наодинці?
16. Часто ви відчуваєте себе стомленим без причини?
17. Ви рухлива людина?
18. Ви інколи смієтесь при сороміцьких висловлюваннях?
19. Вам часто щось набридає і ви відчуваєтесь «ситим по горло»?
20. Ви відчуваєте себе незручно в новому і святковому одязі?
21. Ви часто відволікаєтесь, коли намагаєтесь зосередитись?
22. Чи можете ви швидко перекласти свої думки на слова?
23. Ви часто буваєте неуважними, аж до забудькуватості?
24. Чи повністю ви позбавлені страху перед прикметами?
25. Любите ви гумор з підковирками?
26. Ви часто думаєте про своє минуле?
27. Ви любите смачну їжу?
28. Коли ви чимось роздратовані, вам потрібна людина, якій хочеться виговоритися?
29. Якщо вам будуть потрібні гроші, ви краще щось продасте, ніж візьмете в борг?
30. Ви вихваляєтесь інколи?
31. Чи чутливі ви інколи до своїх речей?
32. Ви краще проведете вечір удома, ніж підете на нудну вечірку?
33. Ви буваєте збуджені настільки, що вам важко всидіти на місці?

34. Ви любите планувати все детально і заздалегідь?
35. Чи бувають у вас запаморочення?
36. Ви завжди відповідаєте на приватні листи відразу після їх прочитання?
37. Ви виконуйте справу краще, коли обмірковуєте її наодинці, аніж у випадку, коли обговорюєте її з іншими людьми?
38. Чи виникає у вас ядуха (задуха) без причини?
39. Чи є ви безтурботною людиною?
40. Вас підводять нерви?
41. Вам подобається більше планувати, аніж виконувати?
42. Відкладаєте ви на завтра те, що можна зробити сьогодні?
43. Чи нервуетесь ви, коли знаходитесь в ліфті чи тунелі?
44. Ви робите перші кроки при знайомстві?
45. У вас бувають сильні головні болі?
46. Чи вважаєте ви, що вирішиться все само-собою?
47. Вам важко заснути вночі?
48. Ви говорите інколи неправду?
49. Ви інколи говорите те, що перше спадає вам на думку?
50. Ви довго переживаєте після неприємностей?
51. Чи замкнуті ви з усіма, окрім близьких людей?
52. Ви часто переживаєте невдачу через непередумані вчинки?
53. Ви любите жартувати?
54. Ви надаєте перевагу більше програшам, аніж виграшам?
55. Ви соромитеся у присутності старших?
56. Чи вважаєте ви, що варто ризикнути, коли шанси не на вашу користь?
57. Часто у вас «смокче під ложечкою» перед важливою справою?

Опрацювання результатів та їх інтерпретація:

Отримані результати порівнюємо з «ключем». За відповідь, яка збігається з ключем, отримуєте один бал. За відповідь, що не збігається – нуль балів. Отримані бали додаються. Підрахунок балів варто починати зі «шкали правдивості», оскільки показники за цією шкалою, що дорівнюють 4-5 балам, є критичними і свідчать про тенденцію досліджуваного давати лише «хороші відповіді». У такому випадку результати опитувальника за іншими шкалами можна вважати недійсними і залишити без розгляду.

Ключ:

Шкала правдивості:

Відповіді «так»: 6, 24, 36.

Відповіді «ні»: 12, 18, 30, 42, 48, 54.

Шкала інтроверсія-екстраверсія:

Відповіді «так»: 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 56.

Відповіді «ні»: 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51.

Високі бали за шкалою свідчать про екстравертований тип, низькі – про інтровертований тип.

Шкала нейротизму:

Відповіді «так»: 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

Високі бали за даною шкалою відповідають високому рівню нестабільності (нейротизм), низькі – стабільності (психотизм).

Середній показник:

за шкалою інтро-екстраверсії – 11-12 балів;

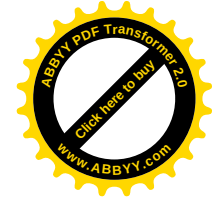
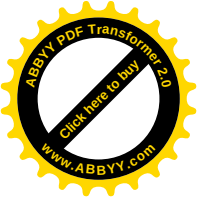
за шкалою нейротизму – 12-13 балів.

Співвідношення типу темпераменту зі шкалою опитувальника можна побачити на колі тесту Айзенка.

Емоційна нестабільність (нейротизм)

Співвідношення темпераменту і шкали опитувальника на колі Айзенка здійснюється за допомогою системи координат, при цьому загальне число балів за шкалою інтро-екстраверсії відкладається на горизонтальному діаметрі, а число балів за шкалою нейротизму – на вертикальній. Максимальне число балів – не більше 24 за кожною зі шкал.

ОПИТУВАЛЬНИК АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ ШМИШЕКА

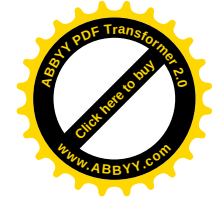
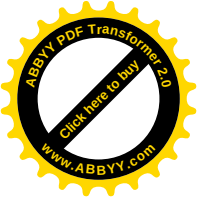
Мета: тест призначений для діагностики типу акцентуацій особистості.

Опис методики: тест включає 10 шкал у відповідності до десяти виділених К. Леонгардом акцентуйованих типів особистостей і складається з 88 запитань.

Інструкція: «Пропонуємо Вам відповісти на наведені нижче питання. Намагайтеся відповідати відразу, не задумуючись. Пам'ятайте, що правильних чи неправильних відповідей тут немає. Ви можете відповісти лише «так» або «ні».

Текст опитувальника.

1. У вас переважно веселий та безтурботний настрій?
2. Ви чутливі до образ?
3. Чи прагнете ви у всьому і всюди дотримуватися порядку?
4. Зробивши щось, ви сумніваєтесь, чи все зроблено правильно, і не заспокоїтеся до того часу, доки не переконаєтеся ще раз у тому, що все виконано правильно?
5. Чи буває так, що у вас на очах з'являються сльози в кіно, театрі, під час розмови тощо?
6. У дитинстві ви були такими ж сміливими та відважними, як усі Ваші ровесники?
7. Чи часто у вас різко змінюється настрій від стану безмежної радості до суму?
8. Чи буває так, що ви безпричинно знаходитеся в такому сварливому настрої, що з вами краще не розмовляти?
9. Ви серйозна людина?
10. Чи буваєте ви звичайно центром уваги в колективі?
11. Чи здатні ви захоплюватися, милуватися чим-небудь?
12. Ви енергійна людина?
13. Чи швидко ви забуваєте, якщо вас хто-небудь образить?
14. Чи прагнете ви завжди бути в числі кращих працівників?
15. Коли ви опускаєте листа до поштової скриньки, чи перевіряєте ви, проводячи рукою по скриньці, що лист упав до скриньки?
16. Чи м'якосерді ви?

17. Чи бувало вам страшно у дитинстві під час грози або при зустрічі з незнайомим собакою?

18. Чи залежить ваш настрій від зовнішніх обставин?

19. Чи часто у вас буває почуття сильного внутрішнього дискомфорту, почуття очікування біди, неприємностей?

20. Чи часто у вас буває пригнічений настрій?

21. Чи люблять вас ваші знайомі?

22. Чи була у вас хоч раз істерика чи нервовий зрив?

23. Чи важко ви довго всидіти на одному місці?

24. Якщо по відношенню до вас несправедливо повелися, чи енергійно ви відстоюєте свої інтереси?

25. Чи віддаєте ви перевагу такій діяльності, де робити треба швидко, але вимоги до якості виконання невисокі?

26. Чи дратує вас, якщо дома скатертина або фіранка висять нерівно, і ви прагнете швидше їх поправити?

27. Чи можете ви зарізати курку чи вівцю?

28. Чи боялися ви в дитинстві залишатись удома самі?

29. Чи часто у вас бувають коливання настрою без причин?

30. Чи швидко ви впадаєте у гнів і починаєте сердитися?

31. Чи можете ви бути абсолютно безтурботно веселим?

32. Чи завжди ви прагнете бути достатньо кваліфікованим працівником за своїм фахом?

33. Чи буває так, що почуття повного щастя пронизує вас?

34. Як Ви гадаєте, чи вийшов би з вас ведучий у гумористичному спектаклі?

35. Говорите ви, зазвичай, людям свою думку достатньо відверто, прямо та недвозначно?

36. Чи виступаєте ви на захист осіб, з якими хтось несправедливо повівся?

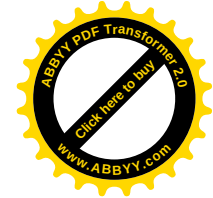
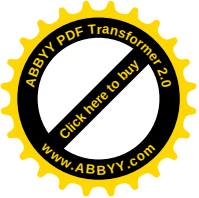
37. Чи любите ви роботу з високою особистою відповідальністю?

38. Чи важко ви переносити вигляд крові? Чи викликає це у вас неприємні відчуття?

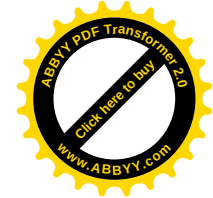
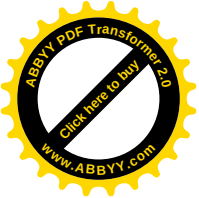
39. Чи боїтеся ви спускатися в темний підвал?

40. Чи любите ви спілкуватися?

41. Чи втікали ви в дитинстві з дому?

42. Чи здається ви життя тяжким?
43. Чи з задоволенням ви читали вірші у школі?
44. Чи буває так, що після конфлікту, образи ви були до того знервовані, що йти на роботу здавалося просто неможливим?
45. Чи можна сказати, що при невдачі ви не втрачаєте почуття гумору?
46. Чи робите ви перші кроки до примирення, якщо вас хто-небудь образив?
47. Чи стежите ви за тим, щоб кожна річ у вашій квартирі знаходилася на одному й тому ж місці?
48. Чи повертаєтесь ви, щоб перевірити, що залишили квартиру, робоче місце в такому стані, що там нічого не скоїться?
49. Чи любите ви тварин?
50. Чи непокоїть вас інколи думка, що з вами або з вашими близькими може трапитися щось страшне?
51. Чи вважаєте ви, що ваш настрій дуже змінний?
52. Чи можете ви вдарити людину, яка вас образила?
53. Чи велика у вас потреба у спілкуванні з іншими людьми?
54. Чи важко ви доповідати перед великою кількістю людей?
55. Чи належите ви до тих, хто при певних невдачах впадає у глибокий відчай?
56. Чи подобається вам робота, яка потребує енергійної організаторської діяльності?
57. Чи стійко ви добиваєтесь наміченої цілі, якщо на шляху до неї вимушені долати масу перешкод?
58. У школі ви іноді підказували своїм друзям чи давали списувати?
59. Чи часто вам буває важко заснути через те, що проблеми дня що минає або майбутнього весь час у ваших думках?
60. Чи може трагічний фільм схвилювати вас до сліз?
61. Чи потрібне вам велике напруження волі, щоб уночі одному пройти через цвинтар?
62. Буває так, що, перебуваючи в гарному настрої перед сном, наступного дня ви прокидаєтесь у пригніченому, що тягнеться кілька годин?
63. Чи буває у вас головний біль?
64. Чи часто ви смієтесь?
65. Чи легко ви звикаєте до нових ситуацій?

66. Чи можете ви бути привітним з тим, кого ви явно не цінуєте, не любите, не поважаєте?

67. Чи рухлива ви людина?

68. Ви дуже переживаєте через несправедливість?

69. Чи буває, що ви остерігаєтеся того, що кинетеся під колеса потягу, чи, стоячи біля вікна багатоповерхового будинку, можете випасти з вікна?

70. Виходячи з дому або вкладаючись спати, чи перевіряєте ви, чи вимкнений газ, погашене світло, замкнені двері?

71. Чи настільки ви любите природу, що можете назвати себе її другом?

72. Ви дуже обов'язкові?

73. Чи змінюється ваш настрій при прийомі алкоголю?

74. Чи оцінюєте ви життя песимістично, без очікування радості?

75. Вас часто тягне мандрувати?

76. У юності ви залюбки брали участь у художній самодіяльності (театр, танці і т. д.). А може Ви берете участь і зараз?

77. Чи може ваш настрій змінюватися так різко, що ваша радість раптово змінюється на нудьгу?

78. Чи легко вам вдається підняти настрій друзів у компанії?

79. Чи довго ви переживаєте образу?

80. Ви ставитеся до людей скоріше з недовірою, ніж з довірою?

81. Чи часто, коли були учнем, ви переписували сторінку з вашого зошиту, якщо ненавмисне ставили на ній ляпку?

82. Чи переживаєте ви довгий час відчай інших людей?

83. Чи часто ви бачите страшні сни?

84. У веселій компанії ви, зазвичай, веселі?

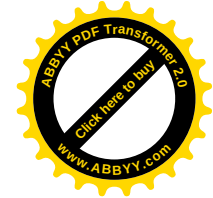
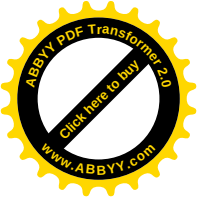
85. Ви стаєте менш стриманим і відчуваєте себе більш вільно, коли випиваєте?

86. У бесіді ви скупі на слова?

87. Чи здатні ви відволіктися від серйозних проблем, що потребують негайного вирішення?

88. Якби вам необхідно було грати на сцені, Ви змогли б увійти в роль так, щоб забути про те, що це тільки гра?

Опрацювання результатів та їх інтерпретація.

Ключ.

Гіпертимний: «+»: 1,12, 23, 34, 45, 56, 67, 78; «-»: немає.

Застрягаючий: «+»: 2,14, 24, 35, 36, 57, 68, 79, 80; «-»: 13, 46, 58.

Педантичний: «+»: 3, 4, 15, 25, 26, 47, 48, 59, 69, 70, 81; «-»: 37.

Емотивний: «+»: 5, 16, 38, 49, 60, 71, 82; «-»: 27.

Тривожний: «+»: 17, 28, 39, 50, 61, 72, 83; «-»: 6.

Циклотимний: «+»: 7,18, 29, 40, 51, 62, 73, 84; «-»: немає.

Збуджуваний: «+»: 8, 19, 30, 41, 52, 63, 74, 85; «-»: немає.

Дистимічний: «+»: 9, 20, 42, 75, 86; «-»: 31, 53, 64.

Демонстративний: «+»: 10,21,22, 32,43,44, 65,66,76, 87,88; «-»: 54.

Екзальтований: «+»: 11, 33, 55, 77; «-»: немає.

Використовуючи ключ, підраховуємо суму «сиріх» балів за кожною шкалою, помноживши показник «сирого» бала на коефіцієнт, отримаємо тип акцентуації.

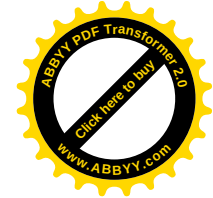
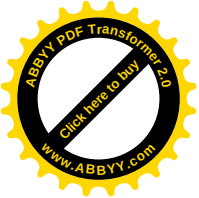
Максимальний бал після множення – 24.

Показник від 14 до 19 балів вказує на тенденцію до того чи іншого типу акцентуації. Показник від 20 до 24 балів вказує на яскраво виражену акцентуацію певного типу.

№ шкали	Тип акцентуації	Коефіцієнт	«Сирі» бали	Показник акцентуації
1	Гіпертимний	3		
2	Застрягаючий	2		
3	Педантичний	2		
4	Емотивний	3		
5	Тривожний	3		
6	Циклотимний	3		
7	Збуджуваний	3		
8	Дистимічний	3		
9	Демонстративний	2		
10	Екзальтований	6		

Характеристика типів акцентуацій (скорочений варіант)

Гіпертимний тип. Люди цього типу характеризуються контактністю, комунікабельністю, вираженістю міміки і жестів. Часто відхиляються від теми розмови. З оточуючими виникають конфлікти з приводу халатності та

несерйозного ставлення до службових та сімейних обов'язків. Вони – ініціатори конфлікту, але часто ображаються, коли їм роблять зауваження. Позитивні риси: енергійність, ініціативність, оптимізм, жага до діяльності. Негативні риси: схильність до аморальних вчинків, підвищена подразливість, несерйозне ставлення до своїх обов'язків, легковажність. Вони важко переносять умови дисципліни, монотонну діяльність, самотність.

Дистимічний тип. Людям цього типу притаманна низька контактність, песимістичний настрій. Такі люди рідко вступають у конфлікти, ведуть замкнений спосіб життя. Вони високо цінують друзів і готові їм підпорядкуватися. Позитивні риси: серйозність, загострене почуття справедливості, сумлінність. Негативні риси: пасивність, загальмованість мислення, індивідуалізм.

Циклоїдний тип. Часті зміни настрою, манери спілкування. Характеризуються зміною гіпертимних та дистимічних станів. Під час душевного піднесення поводять себе як гіпертиміки, під час спаду – як дистиміки.

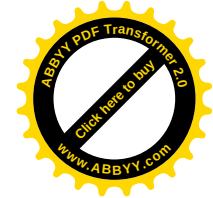
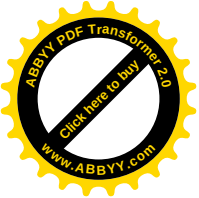
Збудливий тип. Низька контактність у спілкуванні, гальмування вербальних і невербальних реакцій. Занудливі, похмурі, схильні до хамства, конфліктів, сварок. В емоційно спокійному стані вони сумлінні, акуратні, люблять тварин та дітей. Однак під час збудження вони погано контролюють свою поведінку.

Застрягаючий тип. Помірне спілкування, схильність до повчань. У конфліктах – ініціатор. Прагне досягти високих показників у будь-якій справі має підвищену вимогливість до себе. Чутливий до соціальної справедливості, разом з тим підозріливий, недовірливий, образливий, інколи надзвичайно самовпевнений, ревнивий.

Педантичний тип. В конфлікт вступає рідко, пасивна сторона. На службі – бюрократ (занадто великі вимоги до оточуючих), але поступається лідерством іншим. Позитивні риси: сумлінність, акуратність, серйозність, надійність. Негативні риси: формалізм, занудливість.

Тривожний тип. Низька контактність, боягузтво, невпевненість, мінорний настрій. Рідко вступає в конфлікти. Позитивні риси: товариськість, самокритичність, сумлінність. Унаслідок своєї незахищеності слугують «цап відбувало», мішенями для жартів.

Емотивний тип. Надають перевагу спілкуванню в вузькому колі

людей, з якими встановлені добрі стосунки, розуміють «з півслова». Рідко вступають у конфлікти. Образи носять у собі. Позитивні якості: доброта, емпатійність, почуття обов'язку, старанність, ретельність. Негативні риси: надмірна чутливість, плаксивість.

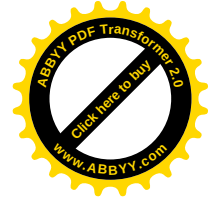
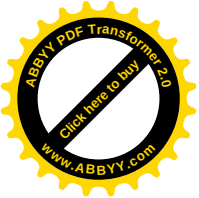
Демонстративний тип. Легкість встановлення контактів, прагнення влади, лідерства, похвали. Добре адаптується до людей, має схильність до інтриг. Дратують оточуючих самовпевненістю і високими вимогам, провокують конфлікти. Позитивні якості: галантність, артистичність, здатність захопити інших, неординарність мислення та вчинків. Негативні риси: егоїзм, лицемірство, хвалькуватість, зухвалість.

Екзальтований тип. Висока контактність, закоханість, балакучість. Дуже часто сперечаються, але не доводять до конфліктів. У конфліктах бувають як активні, так і пасивні. Уважні до близьких та родичів; альтруїстичні, емпатійні; мають добрий смак; виявляють яскравість почуттів. Негативні риси: схильні перебувати під впливом швидкоплинних настроїв та впадати в паніку.

(Розширено див.: Леонгард К. Акцентуированные личности. – К.: Вища школа, 1981).

Питання і практичні завдання до теми.

1. Охарактеризуйте кожен тип темпераменту за шкалами методики Айзенка.
2. Які прояви темпераменту можна спостерігати в поведінці людини? Що буде характерним для кожного типу темпераменту?
3. Перелічіть риси характеру, які виявляють ставлення до себе, до інших, до діяльності, до матеріальних речей.
4. Обґрунтуйте актуальність діагностики акцентуацій характеру у підлітковому віці.
5. Сформулюйте психологічні рекомендації для вчителя, який працює з підлітком, в якого сформований демонстративний тип акцентуацій характеру?
6. Класифікуйте подані методики за класифікацією К.М. Гуревича.
7. Скласти діагностичну програму для вивчення особливостей темпераменту підлітків.

ТЕМА: ДІАГНОСТИКА МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

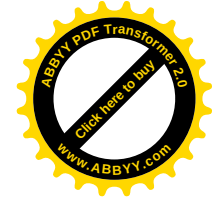
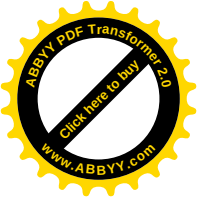
Одним з найважливіших понять психології є «мотиваційна система», яка складається з ряду компонентів, закономірних і стійких взаємозв'язків між ними. До основних складових цієї системи відносять наступні психологічні утворення і структури: потреби, мотиви, потяги, настанови, інтереси, ідеали, цінності, наміри та інше.

Кожен з цих елементів має два аспекти: змістовний і динамічний. Змістовний аспект полягає в репрезентації відображеної реальності у вигляді певного знання. Динамічний аспект пов'язаний зі здатністю компонентів ініціювати, підтримати чи змінити активність суб'єкта. Саме на цій підставі всі вище названі компоненти об'єднані в складі мотиваційної сфери особистості.

Для діагностики мотиваційної сфери особистості використовують наступні групи психодіагностичних методик:

- прямі методи: подається перелік мотивів, цінностей, з якого обстежуваному необхідно визначити найбільш важливі для себе («Ціннісні орієнтації» М. Рокіча)
- опитувальники («Мотивація аффіліації» А. Мехрабіана, «Методика мотивації досягнення успіху і уникнення невдач» Т. Елерса, «Смисложиттєві орієнтації Д. Леонтьєва»)
- проєктивні методики (Тематичний тест апперцепції (ТАТ), Тест мотиваційної індукції Ж. Ньютона (МІМ), Кольоровий тест М. Люшера).

Проблема діагностики мотивації є актуальною в роботі практичного психолога з дошкільниками під час діагностики готовності до навчання, з першокласниками – для виявлення рівня адаптації до шкільного навчання, з обдарованими чи невстигаючими учнями, в профконсультативній роботі, під час профвідбору.

ВИЗНАЧЕННЯ МОТИВІВ ТА ПОТРЕБ ЗА МЕТОДИКОЮ Л. СОБЧИК «ТЕСТ КОЛЬРОВИХ ВИБОРІВ»

Обладнання: 8 кольорових карток для тесту М. Люшера (для індивідуальної роботи розміром 2,5 x 2,5 см, для групової роботи – розміром 3 x 8,5 см, бланк для відповідей).

Інструкція: «Перед Вами 8 кольорових карток. Оберіть з них ту, яка вам найбільше сподобалася за кольором. Тепер відкладемо її. Залишилося сім карток. Знову оберіть з них ту, яка найбільше подобається вам за кольором. І так далі, поки не залишиться жодної картки».

Проводити обстеження необхідно в умовах природного або штучного освітлення, але не у променях сонячного світла.

Якщо клієнт відмовляється вибрати картку із симпатичним для нього кольором, стверджуючи, що такої немає, потрібно запропонувати йому вибрати найнесимпатичніший колір (тобто почати зворотний відбір).

Обробка результатів. У відібраному за бажанням клієнта кольоровому рядку аналізуються лише два перших (найсимпатичніших) кольори.

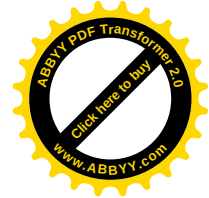
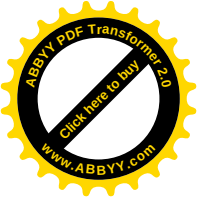
Інтерпретація результатів. Кожному з основних кольорів (червоний, зелений, синій, жовтий), якщо вони опинилися у виборі клієнта на перших двох місцях, властиві певні характеристики щодо провідного мотиву, типу реагування та позиції, провідної емоції та потреб особистості. Допоміжним кольорам (фіолетовому, коричневому, сірому та чорному) властиві лише характеристики потреб людини.

Червоний колір:

- ✓ тип реагування – лідерство, самоствердження;
- ✓ провідний мотив – досягнення успіху;
- ✓ провідна емоція – агресивність;
- ✓ позиція – мужність;
- ✓ потреба – у досягненнях, владі; цілеспрямованість, висока пошукова активність.

Синій колір:

- ✓ тип реагування – сенситивність, потреба в розумінні;
- ✓ провідний мотив – прагнення уникати невдачі; провідна емоція – песимістичність;

- ✓ позиція – жіночість;
- ✓ потреба – у глибинній прихильності та емоційному комфорті й захисті.

Зелений колір:

- ✓ тип реагування – опірність, наполегливість;
- ✓ провідний мотив – утримання позиції;
- ✓ провідна емоція – ригідність;
- ✓ позиція – зрілість;
- ✓ потреба – в утриманні власної позиції, агресивність захисного характеру.

Жовтий колір:

- ✓ тип реагування – спонтанність, нестійкість інтересів;
- ✓ провідний мотив – емоційна включеність;
- ✓ провідна емоція – оптимістичність;
- ✓ позиція – інфантилізм;
- ✓ потреба – у соціальній активності, емоційній включеності, у спілкуванні та яскравих переживаннях.

Фіолетовий колір:

- ✓ потреба у відході від реальної дійсності, ірраціональність домагань, суб'єктивізм, індивідуалістичність, емоційна незрілість.

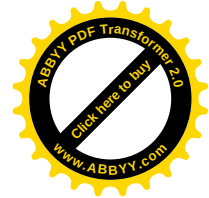
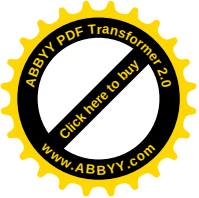
Сірий колір:

- ✓ потреба у спокої, відпочинку, пасивність.

Коричневий колір:

- ✓ потреба у послабленні тривоги, прагнення до психологічного і фізичного комфорту.

Чорний колір: потреба у незалежності через протест, негативізм у ставленні до авторитетів, опору ззовні.

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ЗАДОВОЛЕННЯ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ

Призначення: визначення ієрархії основних потреб особистості.

Обладнання: бланк для відповідей, олівець

Інструкція: «Перед вами 15 тверджень, які ви повинні оцінити, попарно порівнюючи їх між собою.

Порівняйте 1-е твердження з 2-м, з 3-м і т.д. а результат впишіть в першу колонку таблиці. Так, якщо порівнюючи, перше твердження з другим ви віддали перевагу другому, то в початкову клітинку впишіть цифру 2. Якщо перевагу віддали першому твердженню, то впишіть цифру 3. Після цього зробіть теж саме з 2 твердженням, порівнявши його з третім, четвертим і т.д. Подібним чином опрацюйте з наступними твердженнями, поступово заповнюючи весь бланк».

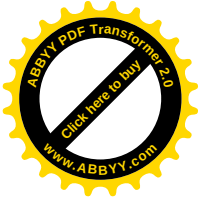
Під час роботи корисно промовляти перед кожним ствердженням фразу: «Я хочу...»

1. Добитися визнання і поваги.
2. Мати теплі стосунки з людьми.
3. Забезпечити своє майбутнє.
4. Заробляти на життя.
5. Мати добрих співрозмовників.
6. Закріпити своє положення.
7. Розвивати свої сили і здібності.
8. Забезпечити собі матеріальний комфорт.
9. Підвищувати рівень майстерності і компетентності.
10. Уникати неприємностей.
11. Прагнути до нового, невідомого.
12. Забезпечити собі положення впливу.
13. Купляти гарні речі.
14. Займатися справою, яка потребує повної віддачі.
15. Бути зрозумілим іншими.

Обробка результатів.

1. Закінчивши роботу, підрахувати кількість балів (т.б. виборів), які припали на кожне твердження.

Обрати 5 тверджень, які отримали найбільшу кількість балів і розташувати їх за ієрархією. Це найголовніші потреби.

- Матеріальні потреби: 4, 8, 3.
- Потреби в безпеці: 3, 6, 10.
- Соціальні (міжособистісні) потреби: 2, 5, 15.
- Потреби у самовираженні: 7, 11, 14.

29-42 бали – зона незадоволення.

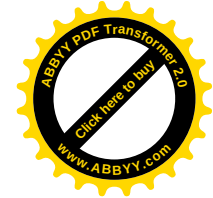
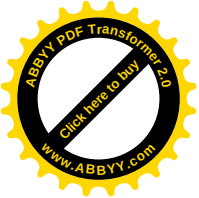
[illegible]

1.	сміливий	пильний	підприємливий
2.	покірний	боязкий	упертий
3.	обережний	рішучий	песимістичний
4.	непостійний	безцеремонний	уважний

5.	нерозумний	боягузливий	бездумний
6.	спритний	жвавий	передбачливий
7.	холоднокровний	нерішучий	молодецький
8.	стрімкий	легковажний	боязкий
9.	невдумливий	манірний	непередбачливий
10.	оптимістичний	сумлінний	чуйний
11.	меланхолійний	невпевнений	нестійкий
12.	боязкий	недбалий	схвильований
13.	необачний	тихий	боязкий
14.	уважний	нерозсудливий	сміливий
15.	розсудливий	швидкий	мужній
16.	підприємливий	обережний	передбачливий
17.	схвильований	неуважний	боязкий
18.	малодушний	необережний	безцеремонний
19.	полохливий	нерішучий	нервовий
20.	старанний	відданий	авантюрний
21.	передбачливий	жвавий	відчайдушний
22.	приборканий	байдужий	недбалий
23.	обережний	безтурботний	терплячий
24.	розумний	дбайливий	хоробрий
25.	передбачливий	безстрашний	сумлінний
26.	поспішний	полохливий	безтурботний
27.	неуважний	необачний	песимістичний
28.	обачний	розсудливий	підприємливий
29.	тихий	неорганізований	боязкий
30.	оптимістичний	пильний	безтурботний

Ви одержуєте по одному балу за вибори, наведені в «ключі» (перша цифра перед похилою лінією означає номер рядка, друга цифра після похилої лінії – номер стовпчика, в якому знаходиться потрібне слово. Наприклад, 1/2 означає, що слово, яке отримало один бал в першому рядку і в другому стовпчику – «пильний»). Інші вибірки балів не отримують.

1/2; 2/1; 2/2; 3/1; 3/3; 4/3; 5/2; 6/3; 7/2; 7/3; 8/3; 9/1; 9/2; 10/2; 11/1; 11/2; 12/1; 12/3; 13/2; 13/3; 14/1; 15/1; 16/2; 16/3; 17/3; 18/1; 19/1; 19/2; 20/1; 20/2; 21/1; 22/1; 23/1; 23/3; 24/1; 24/2; 25/1; 26/2; 27/3; 28/1; 28/2; 29/1; 29/3; 30/2.

Обробка та інтерпретація результатів:

Чим більша сума балів, тим вищий рівень мотивації до уникнення невдач, захисту:

Від 2 до 10 балів – *низький рівень мотивації до уникнення невдач.*

Від 11 до 16 балів – *середній рівень мотивації до уникнення невдач.*

Від 17 до 20 балів – *високий рівень мотивації до уникнення невдач.*

Понад 20 балів – *дуже високий рівень мотивації до уникнення невдач.*

Дослідження показали, що люди з високим рівнем захисту, тобто страхом перед нещасними випадками, частіше потрапляють в подібні неприємності, ніж ті, хто має високу мотивацію до успіху.

Дослідження також показали, що люди, котрі бояться невдач (високий рівень захисту) надають переваги малому, або, навпаки, надто великому ризику, де невдача не загрожує престижу. Установка на захисну поведінку в роботі залежить від трьох факторів:

- ступеня потенційного ризику;
- переважаючої мотивації;
- досвіду невдач на роботі.

Посилюють установку на захисну поведінку дві обставини:

- коли без ризику вдасться отримати бажаний результат;
- коли ризикована поведінка призводить до нещасного випадку.

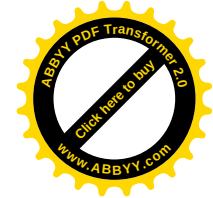
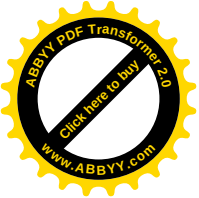
Досягнення ж безпечного результату при ризикованій поведінці, навпаки, послаблює установку на захист, тобто мотивацію до уникнення невдач.

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ НА МОТИВАЦІЮ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ Т. ЕЛЕРСА

Інструкція: Вам запропонована 41 обставина, на кожную з яких дайте відповідь «Так», «Ні».

Текст опитувальника.

1. Коли є вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.
2. Я легко роздратовуюсь, коли відчуваю, що не можу на всі 100% виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.

4. Коли виникає проблемна ситуація, я приймаю рішення одним з останніх.

5. Коли в мене два дні поспіль немає справи, я втрачаю спокій.

6. В деякі дні мої успіхи нижче за середній показник

7. До себе я суворіший, ніж стосовно інших людей.

8. Я більш доброзичливий, ніж інші.

9. Коли я відмовляюсь від важкого завдання, пізніше суворо засуджує себе, бо знаю, що в ньому я домогся б успіху.

10. У процесі роботи я потребує невеликих пауз для відпочинку.

11. Старанність – це основна моя риса.

12. Мої досягнення в праці не завжди однакові.

13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, де я зараз зайнятий.

14. Осуд стимулює мене сильніше, ніж похвала.

15. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.

16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими, стійкими.

17. У мене легко викликати честолюбство.

18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.

19. Під час роботи я не розраховую на допомогу інших.

20. Іноді я відкладаю те, що мав зробити зараз.

21. Потрібно покладатись тільки на самого себе.

22. В житті мало речей більш важливих, ніж гроші.

23. Завжди, коли мені належить виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.

24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.

25. Наприкінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.

26. Коли я налаштований на роботу, я роблю її більш кваліфіковано, ніж інші.

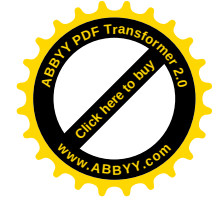
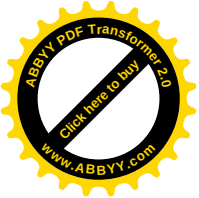
27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть наполегливо працювати.

28. Коли в мене немає справ, я ніяковію.

29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж інших.

30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюсь робити це якнайкраще.

31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим.

- 32. Мої успіхи певною мірою залежать від моїх колег.
- 33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
- 34. Іноді не знаєш, яку роботи прийдеться виконувати.
- 35. Коли щось не вдається, я нетерплячий.
- 36. Я зазвичай мало зважаю на свої досягнення.
- 37. Коли я працюю разом з іншими людьми, моя робота дає вагоміші результати, ніж інших.
- 38. Чимало з того, за що я беруся, я не доводжу до кінця.
- 39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.
- 40. Я не заздрю тим, хто прагне влади і високих посад.
- 41. Коли я певен, що стою на вірному шляху, для доведення своєї правоти я готовий піти на крайнощі.

Ключ.

Ви отримуєте по 1 балу за відповіді «ТАК» на питання 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41.

Ви також отримуєте по 1 балу за відповіді «НІ» на питання 6, 13, 18, 20, 24, 36, 38, 39.

Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40 не враховуються. Порахуйте суму набраних балів.

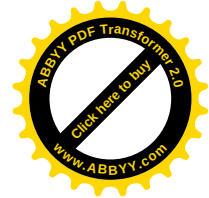
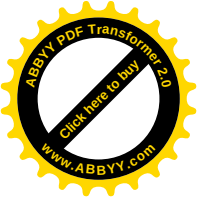
Інтерпретація результатів:

Від 1 до 10 балів – *низький рівень мотивації до успіху*. Від 11 до 16 балів – *середній рівень мотивації до успіху*. Від 17 до 20 балів – *помірно високий рівень мотивації до успіху*. Понад 21 бал – *дуже високий рівень мотивації до успіху*.

Дослідження показали, що люди з помірно високою орієнтацією на успіх надають переваги середньому рівню ризику. Ті ж, хто побоюються невдач, надають переваги малому чи, навпаки, надто завеликому рівню ризику.

Чим *вища мотивація людини до успіху* – досягнення мети, тим нижчий показник готовності до ризику. При цьому мотивація до успіху впливає і на сподівання на успіх: при сильній мотивації до успіху надії на успіх зазвичай більш, ніж при слабкій. До того ж людям, мотивованим на успіх і тим, що мають великі надії на нього, притаманно уникати великого ризику.

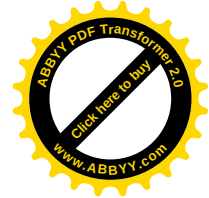
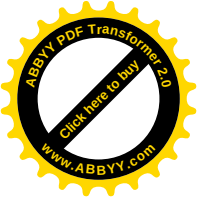
Ті, *хто сильно мотивований на успіх* і має високу готовність до ризику,

рідше потрапляють в незручні ситуації, ніж ті люди, що мають високу готовність до ризику, але високу мотивацію до уникнення невдач (захист). І навпаки, коли у людини є висока мотивація до уникнення невдач (захист), це є перешкодою мотиву до успіху – досягнення мети.

Питання і практичні завдання до теми.

1. Ознайомтесь із поданими методиками і назвіть найважливіші критерії мотиваційно-потребової сфери особистості?
2. Чи є тотожною діагностика мотивів і діагностика мотивації?
3. Яка з запропонованих методик є проективною? Обґрунтуйте відповідь.
4. Порівняйте методики і визначте ті, в яких можна отримати найбільш недостовірні відповіді обстежуваного?
5. Проведіть методику Т. Елерса і охарактеризуйте власні особливості мотивації досягнення. Проаналізуйте, як вона виявляється в навчальній діяльності.

ТЕМА: ДІАГНОСТИКА ПСИХІЧНИХ СТАНІВ І ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Єдність проявів всіх психічних компонентів людини за одиницю часу називають психічним станом. Ця певна єдність характеризується відносною стабільністю, особливою структурою і змістом. Психічний стан впливає на протікання психічних процесів, він може переходити у властивість особистості, що у свою чергу обумовлює виникнення того чи іншого стану. Психічні стани – це не лише ланка, що поєднує психічні процеси і властивості, вони відображають ставлення особистості до власних психічних явищ, змін у психічному відображенні зв'язків особистості зі світом.

Виникаючи, психічні стани можуть позитивно впливати на діяльність та процес спілкування чи дезорганізовувати їх. В цьому виявляється регуляторна функція психічних станів.

Вивчення психічного стану завжди включає три рівні:

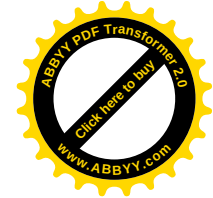
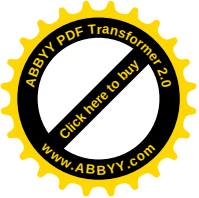
- Психічні рівні реагування (переживання);
- Фізіологічні рівні реагування (психосоматика);
- Поведінку людини.

Тому висновки про виникнення певного стану повинні ґрунтуватися на констатації цих трьох компонентів.

Для діагностики психічних станів використовують традиційно апаратні психофізіологічні методики, які дозволяють реєструвати частоту дихання, серцевих скорочень, електроенцефалографи мозку та інше. Друга група складається з методик визначення суб'єктивного стану за допомогою опитувальників (Шкала самооцінки тривожності Спілбергера) чи методик шкалювання суб'єктивних переживань (САН). Третя група – методики визначення проявів поведінки, до неї можна віднести експериментальні методики вивчення уваги, пам'яті, сприйняття. Показниками психічних станів будуть результативність діяльності та адекватність реакцій.

До четвертої групи методик вивчення психічних станів можна віднести проєктивні методики, особливо методики імпресії (Кольоровий тест Люшера) та експресії (малювання на вільну чи задану тему). Особливості сюжетів, використання кольорів також є непрямыми показниками психічних станів особистості.

Визначення домінуючих психічних станів доречним буде при роботі з

клієнтами, схильними до депресивних станів, суїцидів, неврозів і т.п.

Психічний стан є одним з показників адаптованості особистості до умов життєдіяльності. Психічна адаптація – це процес взаємодії особистості із середовищем, при якому особистість повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих зв'язків. Процес взаємодії особистості й середовища полягає в пошуку й використанні адекватних засобів і способів задоволення основних потреб. Адекватна форма поведінки при задоволенні потреби – це така форма поведінки, що не перешкоджає можливості задоволення іншої основної потреби.

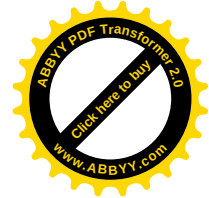
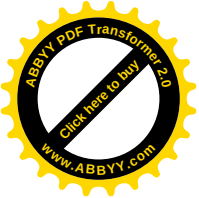
Термін «шкільна адаптація» використовують для опису різних проблем і труднощів, що виникають у школі. Науковці розрізняють явну і латентну форми дезадаптації. Перша форма виявляється у симптомах, котрі у більшості випадків не можуть бути ліквідовані зусиллями батьків: незадовільні оцінки, конфлікти з однокласниками і педагогами, систематичні відмови відвідувати школу.

При наявності латентної дезадаптації попередні симптоми не спостерігаються, але особистість знаходиться у стані, який характеризується прихованим від оточуючих неблагополуччям в усіх галузях шкільного життя. Учень засвоює матеріал в неповній мірі, знижуються позитивні емоції, пов'язані зі спілкуванням з однолітками [1].

Цілком природно, що подолання тієї чи іншої форми дезадаптивності повинне бути спрямоване на усунення причин, що її викликають. Перед психологом стоїть задача виявити ці причини.

Діагностику адаптації до навчання в школі психолог проводить з першокласниками, п'ятикласниками під час переходу школярів з I до II ступеню навчання і десятикласниками. На першому етапі роботи обстеження охоплює всю паралель, основна мета діагностики полягає у виявленні учнів з низьким рівнем адаптації і проявами дезадаптації. Результати обстеження обговорюються на психолого-педагогічному консиліумі, де знаходять шляхи подолання проблем. Поглиблена діагностика і реалізація психолого-педагогічної допомоги складає другий етап роботи.

Для діагностики адаптованості учнів практичний психолог може запропонувати учням-першокласникам опитувальник шкільної мотивації в адаптації Н.Г. Лусканової, проективну методику «Два малюнки», для

вчителя – класовода Карту спостереження Стотта, п'ятикласникам – комплекс з методик Фурмана, «Розклад уроків», анкету «В школі», десятикласникам – методику «Соціально-психологічна адаптованість» К. Роджерса, Дж. Даймонда.

МЕТОДИКА «САМОПОЧУТТЯ. АКТИВНІСТЬ. НАСТРІЙ»

Призначення: оперативна оцінка стану стомлення.

Інструкція: «Вам пропонують описати свій стан, в якому ви знаходитесь зараз, за допомогою таблиці, котра складається з 30 полярних ознак. Ви повинні в кожній парі вибрати ту характеристику, яка найбільш точно описує ваш стан, і відмітити ту цифру, котра відповідає ступеню (силі) вираженості даної характеристики».

Обробка даних. Опрацьовуючи результати, крайній ступінь вираженості негативного полюсу пари оцінюється в один бал, а крайній ступінь вираженості позитивного полюсу – в сім балів. Необхідно враховувати, що полюси шкал постійно змінюються, але позитивні стани завжди отримують високі бали, а негативні – низькі. Отримані бали групуються згідно з ключем в три категорії, і підраховуються кількість балів по кожній з них.

Самопочуття (сума балів за шкалою): 1, 2, 7, 8, 13, 14, 19, 20, 25, 26.

Активність (сума балів за шкалою): 3, 4, 9, 10, 15, 16, 21, 22, 27, 28.

Настрій (сума балів за шкалою): 5, 6, 11, 12, 17, 18, 23, 24, 29, 30.

Отримані бали за кожною категорією поділяють на 10. Середній бал за шкалою дорівнює 4. Оцінки, що перевищують 4 бали, говорять про сприятливий стан досліджуваного, оцінки нижчі чотирьох свідчать про зворотнє. Нормальні оцінки стану знаходяться в діапазоні 5,0 – 5,5 балів. Необхідно враховувати, що аналізуючи функціональний стан важливо враховувати не лише значення окремих показників, а й їх співвідношення.

Типова картка методики САН

Прізвище, ініціали _____

Стать _____

Вік _____

Дата _____ Час _____

1. Самопочуття гарне	3 2 1 0 1 2 3	Самопочуття погане
2. Почуваюся сильним	3 2 1 0 1 2 3	Почуваюся слабким
3. Пасивний	3 2 1 0 1 2 3	Активний
4. Малорухливий	3 2 1 0 1 2 3	Рухливий
5. Веселий	3 2 1 0 1 2 3	Сумний
6. Гарний настрій	3 2 1 0 1 2 3	Поганий настрій
7. Працездатний	3 2 1 0 1 2 3	Млявий
8. Повний сил	3 2 1 0 1 2 3	Знесилений
9. Повільний	3 2 1 0 1 2 3	Швидкий
10. Бездіяльний	3 2 1 0 1 2 3	Діяльний
11. Щасливий	3 2 1 0 1 2 3	Нещасний
12. Життєрадісний	3 2 1 0 1 2 3	Похмурий
13. Напружений	3 2 1 0 1 2 3	Розслаблений
14. Здоровий	3 2 1 0 1 2 3	Хворий
15. Відсторонений	3 2 1 0 1 2 3	Захоплений
16. Байдужий	3 2 1 0 1 2 3	Схвильований
17. Запальний	3 2 1 0 1 2 3	Смутний
18. Радісний	3 2 1 0 1 2 3	Печальний
19. Бадьорий	3 2 1 0 1 2 3	Стомлений
20. Свіжий	3 2 1 0 1 2 3	Виснажений
21. Сонливий	3 2 1 0 1 2 3	Збуджений
22. Бажання відпочити	3 2 1 0 1 2 3	Бажання працювати
23. Спокійний	3 2 1 0 1 2 3	Заклопотаний
24. Оптимістичний	3 2 1 0 1 2 3	Песимістичний
25. Витривалий	3 2 1 0 1 2 3	Зморений
26. Бадьорий	3 2 1 0 1 2 3	Млявий
27. Розмірковувати важко	3 2 1 0 1 2 3	Розмірковувати легко
28. Розсіяний	3 2 1 0 1 2 3	Уважний
29. Сповнений надій	3 2 1 0 1 2 3	Розчарований
30. Задоволений	3 2 1 0 1 2 3	Незадоволений

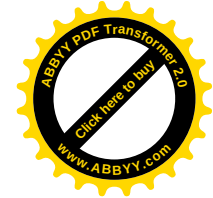
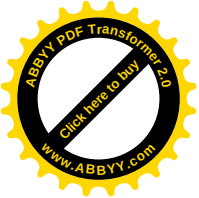
МЕТОДИКА САМООЦІНКИ ТРИВОЖНОСТІ

Ч. Д СПІЛБЕРГЕРА, Ю. Л ХАНІНА

Призначення: оцінка рівня реактивної та особистісної тривожності.

Матеріали та обладнання: бланк із надрукованими на обох сторонах шкалами самооцінки та з інструкціями, розробленими Ч. Д. Спілбергом та Ю. Л. Ханіним, ручка або олівець.

Процедура дослідження. Дослідження рівня тривожності в даний момент, тобто, реактивної тривожності й особистісної, як стійкої характеристики, можна проводити методом самооцінки індивідуально або в групі. Дослідник роздає кожному учасникові бланк зі шкалами самооцінки і

пропонує відповісти згідно з інструкціями на надруковані на обох сторінках бланка запитання. Він також нагадує, що відповідати потрібно самостійно, і в ході роботи пильнує за виконанням вимог. Якщо в когось виникають запитання, то можна ще раз звернути увагу на інструкцію і вказати, що на кожне запитання можливі 4 варіанти відповідей, які відрізняються за ступенем інтенсивності прояву вказаного в запитанні стану.

Бланк для відповідей

Прізвище ім'я та по батькові _____

Дата _____

Інструкція. «Прочитайте уважно кожне з наведених нижче речень і закресліть відповідну цифру праворуч, залежно від того, яке у вас самопочуття в цей момент. Над запитаннями довго не замислюйтесь, тому що «правильних» або «неправильних» відповідей немає».

Речення	Ні, це не так	Можливо, так	Правильно	Зовсім правильно
1. Я спокійний	1	2	3	4
2. Мені ніщо не загрожує	1	2	3	4
3. Я напружений	1	2	3	4
4. Я відчуваю жаль	1	2	3	4
5. Я відчуваюсь вільно	1	2	3	4
6. Я прикро вражений	1	2	3	4
7. Мене хвилюють можливі невдачі	1	2	3	4
8. Я відчуваю, що відпочив	1	2	3	4
9. Я стривожений	1	2	3	4
10. Я відчуваю внутрішнє задоволення	1	2	3	4
11. Я впевнений у собі	1	2	3	4
12. Я нервую	1	2	3	4
13. Я не знаходжу собі місця	1	2	3	4
14. Я збентежений	1	2	3	4
15. Я не відчуваю скутості, напруженості	1	2	3	4
16. Я задоволений	1	2	3	4
17. Я стурбований	1	2	3	4
18. Я дуже збуджений і мені ніяково	1	2	3	4
19. Мені радісно	1	2	3	4
20. Мені приємно	1	2	3	4

	ніколи	іноді	часто	Завжди
21. Я відчуваю задоволення	1	2	3	4
22. Я швидко стомлююсь	1	2	3	4
23. Я легко можу заплакати	1	2	3	4
24. Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші	1	2	3	4
25. Нерідко я програю тому, що повільно приймаю рішення	1	2	3	4
26. Звичайно я відчуваю себе бадьорим	1	2	3	4
27. Я спокійний, холонокровний, зібраний	1	2	3	4
28. Очікувані труднощі дуже тривожать мене	1	2	3	4
29. Я дуже переживаю через дрібниці	1	2	3	4
30. Я цілком щасливий	1	2	3	4
31. Я беру все близько до серця	1	2	3	4
32. Мені не вистачає впевненості в собі	1	2	3	4
33. Звичайно я відчуваю себе безпечно	1	2	3	4
34. Я намагаюсь уникати критичних ситуацій	1	2	3	4
35. У мене буває хандра	1	2	3	4
36. Я задоволений	1	2	3	4
37. Всілякі дрібниці відволікають і хвилюють мене	1	2	3	4
38. Я дуже переживаю свої розчарування, довго не можу про них забути	1	2	3	4
39. Я врівноважена людина	1	2	3	4
40. Мене охоплює сильний неспокій, коли я думаю про свої справи	1	2	3	4

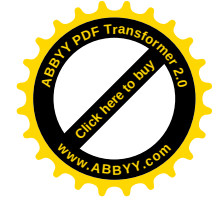
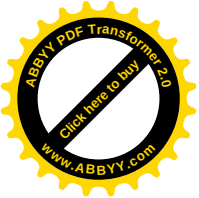
Обробка результатів. Завданням обробки результатів є отримання показника реактивної й особистісної тривожності.

Показник реактивної тривожності (РТ) підраховують за формулою:

$$РТ = \sum 1 - \sum 2 + 35,$$

де $\sum 1$ - сума закреслених цифр за пунктами шкали 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18

$\sum 2$ - сума решти закреслених цифр за пунктами 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20.

Показник особистісної тривожності (ОТ) визначається за формулою:

$$ОТ = \sum 3 - \sum 4 + 35,$$

де $\sum 3$ - сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 40.

$\sum 4$ - сума решти закреслених цифр за пунктами 21, 26, 27, 30, 33, 36, 39.

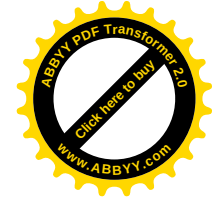
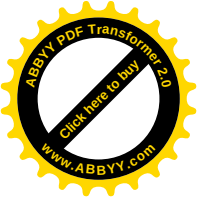
Аналіз результатів. Реактивна чи ситуативна тривожність характеризується напруженістю, неспокоєм, нервовістю. Якщо вона велика, то в людини порушується увага, а інколи і тонка координація рухів.

Особистісна тривожність – це стійкий стан. Вона характеризує схильність людини сприймати значну кількість ситуацій як загрозливі, реагувати на них станом тривоги. Дуже висока особистісна тривожність безпосередньо пов'язана з наявністю невропатичного конфлікту з емоційними та нервовими зривами, із психосоматичними захворюваннями. Тому повідомляти результати цього дослідження при сторонніх заборонено, а сам досліджуваний має дізнатись про рівень тривожності в конкретній формі. При цьому важливо в розмові з ним підкреслити, що тривожність не є цілком негативною рисою. Певний рівень тривожності – природна і обов'язкова особливість активної особистості. При цьому є оптимальний для кожної людини рівень «корисної тривоги». Оцінити рівень тривожності за допомогою показників реактивної й особистісної тривожності можна таким чином:

- до 30 – низька тривожність;
- 31-45 – помірна тривожність;
- 46 та більше – висока тривожність.

Тривожність – досить поширене явище. Значні відхилення від рівня тривожності можуть вказувати на те, що в людини виникає тривожність в ситуаціях оцінки її компетентності. Тоді слід переглядати значимість даної ситуації і знайти для себе обґрунтування, яке зменшує її суб'єктивну значимість. Крім цього, слід перенести свою увагу і зробити акцент на осмисленні діяльності. Одним із напрямків у складанні рекомендацій для даного випадку можуть стати пошук вправ для саморегуляції, створення психологічної підтримки для формування почуття впевненості в успіху.

На відміну від високої тривожності, низька вимагає уваги до мотивів діяльності та підвищення почуття відповідальності. Іноді низька тривожність

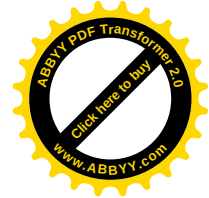
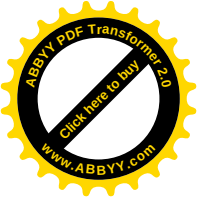
у показниках тесту може приховувати за собою захисний психологічний механізм витіснення реальної тривожності чи бажання «показати себе з кращого боку».

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ПОКАЗНИКІВ ФОРМ АГРЕСІЇ **А. БАССА, А. ДАРКИ**

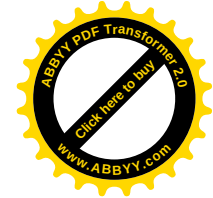
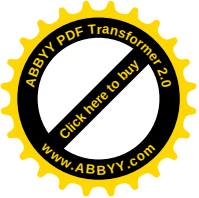
Інструкція: Поставте «так» біля тих положень, з якими ви згодні, і «ні» – біля тих, з якими не згодні.

Текст опитувальника.

1. Часом я не можу справитися з бажанням заподіяти шкоду іншому.
2. Іноді я розпускаю плітки про людей, яких не люблю.
3. Я легко збуджуюсь, але швидко заспокоююся.
4. Якщо мене не попросять по-хорошому, я не виконаю прохання.
5. Я не завжди отримую те, на що заслуговую.
6. Я знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо я не схвалюю поведінки друзів, то даю їм це зрозуміти.
8. Якщо мені траплялося обдурити кого-небудь, я відчував болісні розкаяння совісті.
9. Мені здається, що я не здатний вдарити людини.
10. Я ніколи не горячуся настільки, щоб кидатися речами.
11. Я завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, мені хочеться порушити його.
13. Інші уміють (краще, ніж я) майже завжди користуватися сприятливими обставинами.
14. Я тримаюся насторожено з людьми, які відносяться до мене декілька більш дружньо, ніж я очікував.
15. Я часто не згоден з людьми.
16. Іноді мені приходять думки, яких я соромлюся.
17. Якщо хто-небудь першим ударить мене, я не відповім йому.
18. Коли я горячуся, я гримаю дверима.
19. Я набагато дратівливіший, ніж здається оточуючим.
20. Якщо хтось видає себе за начальника, я завжди поступаю йому наперекір.

21. Мене трохи засмучує моя доля.
22. Я думаю, що багато людей не люблять мене.
23. Я не можу утриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Люди, що ухиляються від роботи, повинні переживати почуття провини.
25. Той, хто ображає мене або мою сім'ю, напрошується на бійку.
26. Я не здатний на грубі жарти.
27. Мене охоплює лють, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди видають себе за начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавалися.
29. Майже кожного тижня я бачу кого-небудь, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздять мені.
31. Я вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене пригнічує те, що я мало роблю для моїх батьків.
33. Люди, які постійно дошкочають вам варті того, щоб їх вдарили по носу.
34. Від злості я іноді буваю похмурий.
35. Якщо до мене відносяться гірше, ніж я того заслуговую, я не турбуюся.
36. Якщо хтось виводить мене з себе, я не звертаю на це уваги.
37. Хоча я і не показую цього, іноді мене гризе заздрість.
38. Іноді мені здається, що наді мною насміхаються.
39. Навіть якщо я злюся, я не вдаюся до «сильних» виразів.
40. Мені хочеться, щоб мої помилки пробачили.
41. Я рідко даю здачу, навіть якщо хто-небудь ударить мене.
42. Коли виходить не так, як хотілося, я іноді ображаюся.
43. Іноді люди дратують мене просто своєю присутністю.
44. Немає людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: «Ніколи не довіряй чужакам».
46. Якщо хто-небудь дратує мене, я готовий сказати все, що я про нього думаю.
47. Я роблю багато такого, про що згодом жалкую.
48. Якщо я розсерджуся, я можу ударити кого-небудь.
49. З десяти років я ніколи не проявляв спалахів гніву.
50. Я часто відчуваю себе, як порохова бочка, готова вибухнути.

51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою не легко ладнати.

52. Я завжди думаю про те, які таємні причини примушують людей робити щось приємне для мене.

53. Коли на мене кричать, я починаю кричати у відповідь.

54. Невдачі засмучують мене.

55. Я б'юся не рідше і не частіше, ніж інші.

56. Я можу пригадати випадок, коли я був настільки злий, що хапав річ, яка попалася мені під руку і ламав її.

57. Іноді я відчуваю, що готовий першим почати бійку.

58. Іноді я відчуваю, що життя поступає зі мною несправедливо.

59. Раніше я думав, що більшість людей говорять правду, але, тепер я в це не вірю.

60. Я лаюся із злості.

61. Коли я поступаю неправильно, мене мучить совість.

62. Якщо для захисту своїх прав мені треба застосовувати фізичну силу, я застосовую її.

63. Іноді я виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу кулаком.

64. Я буваю грубуватий по відношенню до людей, які мені не подобаються.

65. У мене немає ворогів, які хотіли б мені нашкодити.

66. Я не вмію поставити людину на місце, навіть якщо він цього заслуговує.

67. Я часто думаю, що жив неправильно.

68. Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки.

69. Я не гарячуся через дрібниці.

70. Мені рідко приходить в голову, що люди намагаються розсердити або образити мене.

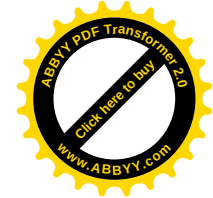
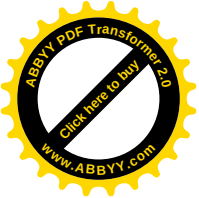
71. Я часто просто погрожую людям, хоча і не збираюся виконувати погрози.

72. Останнім часом я став занудою.

73. У спорі я часто підвищую голос.

74. Зазвичай я прагну приховувати погане відношення до людей.

75. Я краще погоджусь з чим-небудь, чим стану сперечатися.

Обчислювання результатів.

Індекси різних форм агресивних і ворожих реакцій визначаються кількістю співпадань індивідуальних відповідей з ключем.

1. Фізична агресія: «так» – № 1, 25, 33, 48, 55, 62, 68; «ні» – № 9, 17, 41.
2. Непряма агресія: «так» – № 2, 18, 34, 42, 56, 63; «ні» – № 10, 26, 49.
3. Роздратування: «так» – № 3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72; «ні» – № 11, 35, 69.
4. Негативізм: «так» – № 4, 12, 20, 23, 36.
5. Образа: «так» – № 5, 13, 21, 29, 37, 51, 58; «ні» – № 44.
6. Підозрілість: «так» – № 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59; «ні» – № 65, 70.
7. Вербальна агресія: «так» – № 7, 15, 23, 31, 46, 53, 60, 71, 73; «ні» – № 39, 74, 75.
8. Розкаяння совісті, відчуття провини: «так» – № 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67.

Фізична агресія, непряма агресія, роздратування і вербальна агресія разом утворюють сумарний індекс агресивних реакцій, а образа і підозрілість – індекс ворожості; ворожість – загальна негативна, недовірлива позиція по відношенню до тих, що оточують; агресія – активні зовнішні реакції агресії по відношенню до конкретних осіб.

Опитувальник виділяє наступні форми агресивних і ворожих реакцій:

Фізична агресія (напад) – використання фізичної сили проти іншої особи.

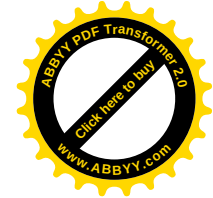
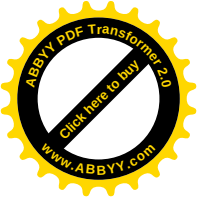
Непряма агресія – агресія обхідними шляхами направлена на інше обличчя (плітки, злобні жарти), а також агресія, яка ні на кого не направлена («вибухи люті» виявляються в крику, тупань ногами, биття кулаками по столу і т. д.).

Роздратування – готовність до прояву при щонайменшому збудженні запальності, різкості, грубості.

Негативізм – опозиційні реакції, направлені проти авторитету і керівництва (від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і правил).

Образа – заздрість і ненависть до тих, що оточують, обумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання.

Підозрілість – недовіра і обережність по відношенню до людей, засновані на переконанні, що ті, що оточують мають намір заподіяти шкоду.

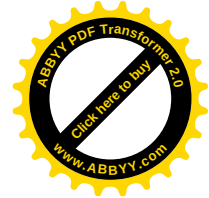
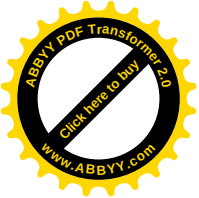
Вербальна агресія – вираз негативних відчуттів як через форму (сварки, крик, виск), так і через зміст словесних відповідей (докори, погрози, прокляття, лайка, насмішки).

Розкаяння совісті, відчуття вини – виражають стрімкий вплив відчуття провини на прояви форм поведінки, які зазвичай забороняються (нормами суспільства), ступінь переконаності людини в тому, що вона є поганою людиною, що здійснює неправильні вчинки.

АНКЕТА «ШКОЛА» (І. В. Крук, 1992.)

Призначення. Для вивчення відношення до перебування в школі дітей і підлітків 10–16 років.

	Вірно	Майже вірно	Невірно	Ключ
1. Найчастіше в мене буває гарний настрій	+	+	+	0 1 2
2. Мені важко їсти вранці.				2 1 0
3. Я йду до школи із задоволенням.				0 1 2
4. Є вчителі, котрих я боюсь по-справжньому.				2 1 0
5. Як би було можна, я не ходив би до школи.				2 1 0
6. На канікулах я стаю зовсім іншою людиною.				2 1 0
7. Я хотів би, щоб моя родина переїхала до такого місця, де мене ніхто не знає.				2 1 0
8. Більшість моїх друзів – мої однокласники.				0 1 2
9. В мене не менше друзів, ніж у інших.				0 1 2
10. Іноді я прогуляю уроки.				2 1 0
11. Я розумію новий матеріал більш повільно, ніж інші учні.				2 1 0
12. Я вважаю себе здібною людиною.				0 1 2
13. Бувало, що я не міг себе примусити йти до школи.				2 1 0
14. Серед вчителів є хороші люди, які мене розуміють.				0 1 2
15. Є вчителі, котрі мене не терплять				2 1 0
16. Я дуже відрізняюсь від інших учнів.				2 1 0
17. Дехто з мого класу були в мене закохані (або закохані зараз).				0 1 2

18. Я ніколи не закохувався в однокласницю.				2 1 0
19. Наді мною сміються частіше, ніж над іншими в школі.				2 1 0
20. Вже в понеділок я мрію, щоб швидше настала неділя.				2 1 0
21. Іноді я не можу заснути через те, що трапилося в школі.				2 1 0
22. Я раджусь з батьками, якщо в школі щось не так.				0 1 2

Ключ. Діапазон оцінок від 0 до 44. У випадку, коли обрано всі відповіді «Майже, вірно», результати вважати недостовірними через насторожене чи скептичне відношення до процедури обстеження.

Більше 30 балів – явна дезадаптація. 20-30 балів – латентна дезадаптація.

Менше 20 балів – адаптація.

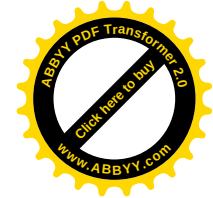
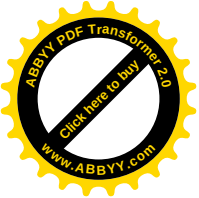
МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ К. РОДЖЕРСА, Р. ДАЙМОНДА

Інструкція: «В опитувальнику містяться висловлювання про людину, про спосіб її життя: почуття, думки, звички, стиль поведінки. Прочитавши або прослухавши чергове висловлювання опитувальника, приміряйте його до своїх звичок, свого способу життя і оцініть: наскільки це висловлювання може бути віднесене до Вас». Для оцінювання скористайтесь наступною шкалою відповідей:

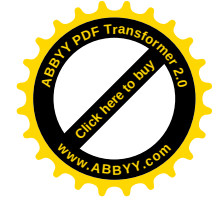
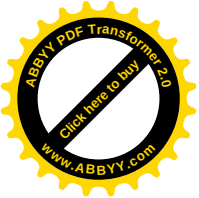
- «0» – це мене зовсім не стосується;
- «1» – це на мене не схоже;
- «2» – сумніваюся, що це можна віднести до мене;
- «3» – не наважусь віднести це до себе;
- «4» – це схоже на мене, але немає впевненості;
- «5» – це на мене схоже;
- «6» – це точно про мене.

Вибраний вами варіант відповіді позначте у бланку відповідей в квадраті, що відповідає порядковому номеру висловлювання.

1. Я ніяковію, коли вступаю в розмову з кимсь.
2. В мене немає бажання розкриватися перед іншими.

3. Я у всьому люблю змагання, боротьбу.
4. Я ставлю до себе великі вимоги.
5. Я часто дорікаю собі за зроблене.
6. Я часто почуваю себе приниженим.
7. Я сумніваюся в тому, що можу сподобатися комусь із осіб протилежної статі.
8. Я завжди виконую свої обіцянки.
9. У мене теплі, добрі стосунки з оточуючими.
10. Я стриманий, замкнутий; тримаюся від усіх трохи на віддалі.
11. Я сам винен у своїх невдачах.
12. Я відповідальна людина; на мене можна покластися.
13. Я відчуваю, що не в силі щось змінити, всі зусилля марні.
14. Я на багато що дивлюся очима своїх ровесників.
15. Я загалом приймаю ті правила і вимоги, яких потрібно дотримуватися.
16. У мене замало власних переконань і правил.
17. Я люблю мріяти – часом просто посеред дня. Мені важко повертатися від мрій до дійсності.
18. Я завжди готовий до захисту і навіть нападу: довго переживаю образи, уявно складаючи способи помсти.
19. Я вмію керувати собою і своїми вчинками, примушувати себе, дозволяти собі; самоконтроль для мене не проблема.
20. У мене часто псується настрій: раптом знаходить смуток, нудьга.
21. Мене не хвилює те, що стосується інших: я зосереджений на собі, зайнятий самим собою.
22. Люди зазвичай мені подобаються.
23. Я не соромлюся своїх почуттів, відкрито їх проявляю.
24. Якщо я перебуваю серед великої кількості людей, мені буває трохи самотньо.
25. Зараз я почуваюся незручно. Хочеться все залишити і кудись утекти.
26. Переважно я легко ладжу з оточуючими.
27. Мої найважчі битви – з самим собою.
28. Мене насторожує незаслужене доброзичливе ставлення оточуючих.
29. В душі я оптиміст і вірю в зміни на краще.
30. Я людина непіддатлива, вперта; таких називають важкими людьми.

31. Я критично ставлюся до людей і засуджую їх, якщо вони, на мою думку, цього заслуговують.

32. Мені не завжди вдається мислити і діяти самостійно.

33. Більшість тих, хто мене знає, добре до мене ставиться, я їм подобаюсь.

34. Іноді у мене бувають такі думки, якими я не хотів ні з ким ділитися.

35. В мене приваблива зовнішність.

36. Я відчуваю себе безпорадним. Мені потрібно, щоби хтось був поряд.

37. Приймавши рішення, я дотримуюся його.

38. Мої рішення – не мої власні. Навіть тоді, коли мені здається, що я вирішую самостійно, вони все ж таки прийняті під впливом інших людей.

39. Я часто почуваюся винним, навіть тоді, коли здавалося б ні в чому себе звинувачувати.

40. Я відчуваю неприязнь до того, що мене оточує.

41. Я всім задоволений.

42. Я вибитий із колії: не можу зібратися, взяти себе в руки, організувати себе.

43. Я почуваюся в'ялим; все, що раніше хвилювало, стало раптом для мене байдужим.

44. Я врівноважений і спокійний.

45. Розсердившись, я нерідко втрачаю контроль.

46. Я часто почуваю себе ображеним.

47. Я імпульсивна людина: рвучка, нетерпляча, «спочатку роблю, а потім думаю».

48. Буває, що я пліткую.

49. Я не дуже довіряю своїм почуттям: вони іноді підводять мене.

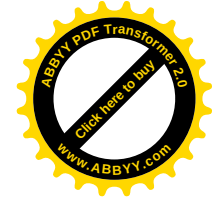
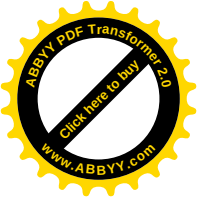
50. Досить важко бути самим собою.

51. У мене на першому плані розум, а не почуття. Перед тим, як щось зробити, я обмірковую свої вчинки.

52. Те, що відбувається зі мною, я пояснюю по-своєму, здатний навігадувати зайвого... Одним словом, я не реаліст.

53. Я терпимий з людьми, здатний кожного сприймати таким, яким він є.

54. Я намагаюся не думати про свої проблеми.

55. Я вважаю себе цікавою людиною – помітною, привабливою як особистість.

56. Я сором'язливий, легко ніяковію.

57. Мені обов'язково потрібні нагадування, спонукання «збоку», щоб довести справу до кінця.

58. В душі я відчуваю перевагу над іншими.

59. Немає нічого, в чому я би виразив себе, проявив свою індивідуальність, своє «Я».

60. Я боюся того, що подумають про мене інші.

61. Я честолюбний, не байдужий до успіху, похвали: в тому, що для мене важливо, я намагаюся бути в числі кращих.

62. В даний момент мене є за що зневажати.

63. Я діяльний, енергійний, ініціативний.

64. Мені не вистачає сили духу зустрітися віч-на-віч з тими труднощами і ситуаціями, які загрожують неприємностями.

65. Я себе просто недостатньо ціную.

66. Я по натурі лідер і вмію впливати на інших.

67. В цілому я ставлюся до себе добре.

68. Я наполегливий, впевнений у собі; мені завжди важливо наполягти на своєму.

69. Я не люблю, коли у мене псуються з кимсь відносини, особливо, якщо непорозуміння можуть стати остаточними.

70. Я довго не можу прийняти рішення, як діяти, а потім сумніваюся в його правильності.

71. Я розгублений, у мене в житті все сплуталося.

72. Я задоволений собою.

73. Я невдаха, мені в усьому не щастить.

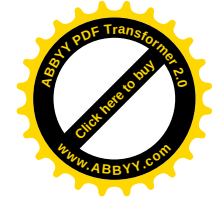
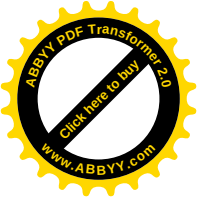
74. Я приємна, симпатична людина.

75. Я подобаюся іншим як людина, як особистість, а не через мою зовнішність.

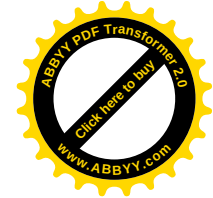
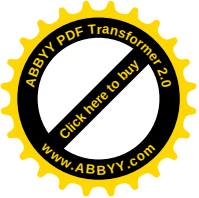
76. Я зневажаю осіб протилежної статі і не зв'язуюся з ними.

77. Коли потрібно щось зробити, мене охоплює страх: а раптом я не справлюся, раптом у мене нічого не вийде.

78. Мені легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно б мене тривожило.

79. Я вмію наполегливо працювати.
80. Я відчуваю, що змінююсь, дорослішаю. Мої почуття і ставлення до оточення стають більш зрілими.
81. Трапляється, що я говорю про те, на чому я зовсім не розуміюсь.
82. Я завжди кажу правду.
83. Я стривожений, занепокоєний, напружений.
84. Щоб змусити мене щось зробити, потрібно як слід наполягти, і я поступлюся.
85. Я відчуваю невпевненість в собі.
86. Обставини часто примушують мене захищатися, виправдовувати і обґрунтовувати свої вчинки.
87. Я людина поступлива, піддатлива, м'яка у відносинах з іншими.
88. Я людина тямуща, люблю порозмірковувати.
89. Я часом люблю похвалитися.
90. Я приймаю рішення і тут же їх змінюю; я зневажаю себе за безволля, а зробити нічого не можу.
91. Я прагну покладатися на свої сили, не розраховуючи на чийсь допомогу.
92. Я ніколи не запізнююся.
93. В мене відчуття скутості, внутрішньої несвободи.
94. Я виділяюся серед інших.
95. Я не дуже надійний товариш, на мене не у всьому можна покластися.
96. В собі мені все зрозуміло, я себе добре розумію.
97. Я комунікабельна, відкрита людина, легко налагоджую стосунки з людьми.
98. Мої сили і здібності цілком відповідають тим завданням, які ставить переді мною життя.
99. Я нічого не вартий: мене навіть не сприймають всерйоз. До мене, в кращому випадку, поблажливі і просто терплять мене.
100. Мене хвилює те, що забагато думаю про осіб протилежної статі.
101. Всі свої звички я вважаю хорошими.

Опрацювання

Тест дозволяє визначити соціально-психологічну адаптацію, що складається із самоприйняття, прийняття інших, домінування.

Ключі

Показник «Адаптивність»: 4, 5, 9, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98.

Показник «Деадаптивність»: 2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 90, 95, 99, 100.

Показник «Прийняття себе»: 33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96.

Показник «Неприйняття себе»: 7, 59, 62, 65, 90, 95, 99.

Показник «Прийняття інших»: 9, 14, 22, 26, 53, 97.

Показник «Неприйняття інших»: 2, 10, 21, 28, 40, 60, 76.

Показник «Домінування»: 58, 61, 66.

Показник «Залежність від інших»: 16, 32, 38, 69, 84, 87.

Показник «Емоційний комфорт»: 23, 29, 30, 41, 44, 47, 78.

Показник «Емоційний дискомфорт»: 6, 42, 43, 49, 50, 83, 85.

Показник «Внутрішній контроль»: 4, 5, 11, 12, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79, 91, 98, 13.

Шкала достовірності: «+» 8, 82, 92, 101; «-» 34, 45, 48, 81, 89.

Із перерахованих первинних показників вираховуються інтегральні показники:

Інтегральний показник «Адаптація»:

$A = \text{«Адаптивність»} / (\text{«Адаптивність»} + \text{«Деадаптивність»}) \times 100\%$

Інтегральний показник «Самоприйняття»:

$S = \text{«Прийняття себе»} / (\text{«Прийняття себе»} + \text{«Неприйняття себе»}) \times 100\%$

Інтегральний показник «Прийняття інших»:

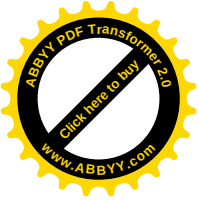
$I = 1,2 \text{ «Прийняття інших»} / (1,2 \text{ «Прийняття інших»} + \text{«Неприйняття інших»}) \times 100\%$

Інтегральний показник «Прагнення до домінування». $D = 2$

$\text{«Домінування»} / (2 \text{ «Домінування»} + \text{«Залежність від інших»}) \times 100\%$

Інтегральний показник «Емоційний комфорт» $E = \text{«Емоційний$

$\text{комфорт»} / (\text{«Емоційний комфорт»} + \text{«Емоційний дискомфорт»}) \times 100\%$

Інтегральний показник «Інтернальність» = «Внутрішній контроль» / («Внутрішній контроль» + 1,4 «Зовнішній контроль»).

Бланк для відповідей

Прізвище _____

Ім'я _____

Вік _____

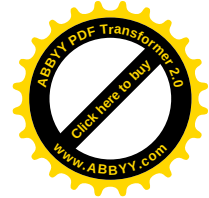
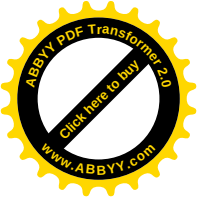
Місце навчання / праці _____

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.
41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.
51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.
61.	62.	63.	64.	65.	66.	67.	68.	69.	70.
71.	72.	73.	74.	75.	76.	77.	78.	79.	80.
81.	82.	83.	84.	85.	86.	87.	88.	89.	90.
91.	92.	93.	94.	95.	96.	97.	98.	99.	100.
101.									

Інтерпретація

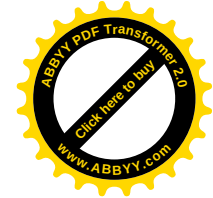
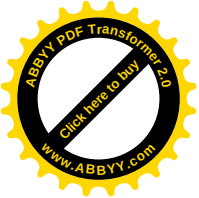
Подаємо норми показників. Результати, які знаходяться до норми, інтерпретуються як надзвичайно низькі, а понад норму – як надзвичайно високі.

<i>Назва показника</i>	<i>Норми, для дорослих</i>	<i>Норми для підлітків</i>
Адаптивність	68-136	68-170
Дезадаптивність	68-136	68-170
Прийняття себе	22-42	22-52
Неприйняття себе	14-28	14-35
Прийняття інших	12-24	12-30
Неприйняття інших	14-28	14-35
Домінування	6-12	6-15
Залежність від інших	12-24	12-30
Емоційний комфорт	14-28	14-35
Емоційний дискомфорт	14-28	14-35
Внутрішній контроль	26-52	26-65
Зовнішній контроль	18-36	18-45
Достовірність	18-36	18-45

Питання і практичні завдання до теми.

1. На якому рівні прояву психічних станів спостереження може бути найефективнішим методом діагностики.
2. Розмежуйте поняття «агресія» і «агресивність», «тривога» і «тривожність».
3. Проведіть методику САН на початку і в кінці робочого дня, опрацюйте і поясніть зміну результатів. Який психічний стан ви діагностували?
4. Перелічіть основні ознаки латентної дезадаптації.
5. Класифікуйте подані методики за формою проведення.
6. Скласти діагностичну програму вивчення адаптації п'ятикласників до навчання.

ТЕМА: ДІАГНОСТИКА САМОСВІДОМОСТІ

Самосвідомість – це складне психологічне утворення, яке можна описати процесуальними і змістовними характеристиками. По-перше, це процес, за допомогою якого людина пізнає себе і ставиться до самої себе, по-друге, самосвідомість характеризується своїм продуктом – «Я-концепцією». **«Я-концепція»** – це динамічна система уявлень людини про себе, яка включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших особливостей; самооцінку та суб'єктивне сприймання зовнішніх факторів, які впливають на особистість.

Структура самосвідомості представлена єдністю трьох її компонентів: когнітивного, емоційного, регуляторного. Терміни «самопізнання», «рефлексія», «уявлення про себе» використовують для описання когнітивної складової самосвідомості, знань людини про себе. Перших два поняття позначають процес пізнання себе, а третє – результат.

Емоційну складову самосвідомості описують за допомогою категорій «ставлення до себе», «самооцінка». Перше використовують як більш широке поняття, що означає цей компонент в цілому, як загальне емоційне ставлення за типом «Я люблю себе – не люблю», «приймаю – не приймаю». Друге поняття є більш вузьким і означає власне оціночне ставлення.

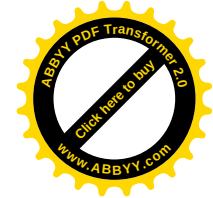
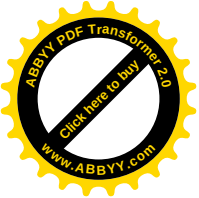
Самооцінка – це та цінність, значущість, якої надає індивід собі та окремим складовим своєї особистості, діяльності, поведінки.

Самооцінка може мати різний ступінь усвідомлення. Її характеризують за такими параметрами:

- 1) за рівнем виділяють високу, середню та низьку самооцінку;
- 2) за співвіднесенням з реальними успіхами – адекватну та неадекватну (завищена і занижена);
- 3) за особливостями будови – конфліктну і безконфліктну.

Самосвідомість належить цілісному суб'єкту і слугує йому для організації його власної діяльності, взаємовідносин з оточуючими, спілкування з ними. В цьому виявляється третій компонент самосвідомості.

Одним з важливих показників регуляційної сторони самосвідомості є динаміка рівня домагання під впливом успіху і неуспіху під час виконання завдань різного ступеню складності. **Рівень домагань особистості** – це прагнення до досягнення мети тієї складності, на яку людина вважає себе

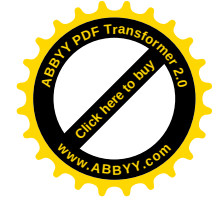
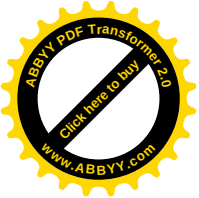

здатною. В основі цього феномену лежить самооцінка (чи своїх можливостей, потенціалу в окремій сфері, чи себе як особистості загалом).

Однією з інтегральних характеристик самосвідомості є **локус контролю**. Це особистісна риса, яка пов'язує почуття відповідальності, готовність до активності, переживання власного «Я». Всіх людей можна поділити на дві групи за особливостями локусу контролю: інтерналів і екстерналів. Перша група схильна вважати причинами своїх досягнень і невдач свої особистісні якості, а події життя результатами власної діяльності. Представники другої групи вважають, що все що відбувається з ними є наслідком впливу зовнішніх сил, таких як випадковість, удача, інші люди і т.п.

Самосвідомість розвивається в процесі спілкування і діяльності протягом всього життя людини. Особливий інтерес психологів викликають підлітковий вік і період ранньої юності. Приблизно в 12 років виникає інтерес до власного внутрішнього світу, після цього спостерігається поступове ускладнення і поглиблення самопізнання, одночасне посилення його диференціації і узагальнення, що призводить в ранній юності (15-16 років) до становлення відносно стійкого уявлення про себе як цілісної особистості. Саме на основі такого уявлення в 16-17 років виникає особливе новоутворення «самовизначення».

Для психодіагностики самосвідомості використовують стандартизовані самозвіти у формі описань чи самоописань (тести-опитувальники, списки дескрипторів, шкальні методики), вільні самоописання з подальшим контент-аналізом, методики типу репертуарних решіток, проєктивні техніки.

МЕТОДИКА «ОСОБИСТІСНИЙ ДИФЕРЕНЦІАЛ» (за В. Б. Шапарь)

Мета: визначення особистісних властивостей.

Обладнання: бланк опитувальника, аркуш паперу, ручка олівець

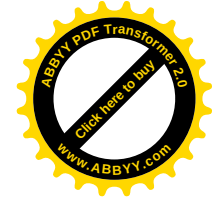
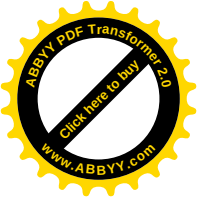
Інструкція: оцініть самих себе за такими рисами особистості (позначаючи їх вираженість оцінками: 1,2,3):

Бланк.

№	Характеристика фактора	Оцінка в балах	Характеристика фактора
1	Привабливий	3 2 1 0 1 2 3	Непривабливий
2	Слабкий	3 2 1 0 1 2 3	Сильний
3	Говіркий	3 2 1 0 1 2 3	Мовчазний
4	Безвідповідальний	3 2 1 0 1 2 3	Відповідальний
5	Упертий	3 2 1 0 1 2 3	Поступливий
6	Замкнутий	3 2 1 0 1 2 3	Відкритий
7	Добрий	3 2 1 0 1 2 3	Егоїстичний
8	Залежний	3 2 1 0 1 2 3	Незалежний
9	Діяльний	3 2 1 0 1 2 3	Пасивний
10	Черствий	3 2 1 0 1 2 3	Чуйний
11	Рішучий	3 2 1 0 1 2 3	Нерішучий
12	Апатичний	3 2 1 0 1 2 3	Енергійний
13	Справедливий	3 2 1 0 1 2 3	Несправедливий
14	Розслаблений	3 2 1 0 1 2 3	Напружений
15	Метушливий	3 2 1 0 1 2 3	Спокійний
16	Ворожий	3 2 1 0 1 2 3	Дружелюбний
17	Упевнений	3 2 1 0 1 2 3	Невпевнений
18	Самотній	3 2 1 0 1 2 3	Комунікабельний
19	Чесний	3 2 1 0 1 2 3	Нещирий
20	Несамостійний	3 2 1 0 1 2 3	Самостійний
21	Дратівливий	3 2 1 0 1 2 3	Товстошкірий

Ключ

№	Фактор	Характеристика фактора	Оцінка в балах	Характеристика фактора
1	О	Привабливий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Непривабливий
2	С	Слабкий	-3-2-1 0 +1+2+3	Сильний
3	А	Говіркий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Мовчазний
4	О	Безвідповідальний	-3-2-1 0 +1+2+3	Відповідальний
5	С	Упертий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Поступливий
6	А	Замкнутий	-3-2-1 0 +1+2+3	Відкритий
7	О	Добрий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Егоїстичний
8	С	Залежний	-3-2-1 0 +1+2+3	Незалежний

9	А	Діяльний	+3+2 +1 0 -1-2-3	Пасивний
10	О	Черствий	-3-2-1 0 +1+2+3	Чуйний
11	С	Рішучий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Нерішучий
12	А	Апатичний	-3-2-1 0 +1+2+3	Енергійний
13	О	Справедливий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Несправедливий
14	С	Розслаблений	-3-2-1 0 +1+2+3	Напружений
15	А	Мегушливий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Спокійний
16	О	Ворожий	-3-2-1 0 +1+2+3	Дружелюбний
17	С	Упевнений	+3+2 +1 0 -1-2-3	Невпевнений
18	А	Самотній	-3-2-1 0 +1+2+3	Комунікабельний
19	О	Чесний	+3+2 +1 0 -1-2-3	Нещирий
20	С	Несамостійний	-3-2-1 0 +1+2+3	Самостійний
21	А	Дратівливий	+3+2 +1 0 -1-2-3	Товстошкірий

Інтерпретація результатів:

Фактор оцінки «О»:

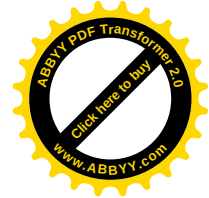
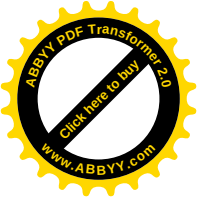
- Високі значення цього фактора свідчать про те, що досліджуваний сприймає себе як особистість, оцінює себе як носія позитивних, соціально бажаних характеристик, задоволений собою;
- Низькі значення вказують на критичне ставлення людини до самої себе, на незадоволеність власною поведінкою, рівнем досягнень, на недостатній рівень домагань і рівень прийняття самого себе;
- Особливо низькі значення цього фактора в самооцінці свідчать про можливі невротичні проблеми, що пов'язані з відчуттям малої цінності власної особистості.

Фактор сили «С» свідчить про розвиненість волевих якостей особистості:

- Високі значення говорять про незалежність особистості, схильності розраховувати на власні сили у складних ситуаціях;
- Низькі значення свідчать про недостатній самоконтроль, нездатність дотримуватися прийнятої лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин чи оцінки;
- Особливо низькі значення свідчать про астеничність та тривожність.

Фактор активності «А» інтерпретується як показник екстравертованості особистості:

- Позитивні значення вказують на високу активність, комунікабельність, імпульсивність;
- Негативні – на інтровертованість, пасивність, спокійні емоційні реагування.

МЕТОДИКА «ХТО Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т. В. Румянцевої)

Призначення: методика використовується для вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості. Питання «Хто Я?» пов'язано з характеристиками сприйняття самого себе, тобто з образом «Я» чи «Я»-концепцією.

Інструкція: «За 12 хвилин вам потрібно дати як можна більше відповідей на одне питання, яке пов'язане особисто з вами «Хто Я?» Намагайтеся надати найбільше відповідей. Кожну нову відповідь починайте писати з нового рядка, залишаючи на аркуші місце зліва. Ви можете відповідати так, як забажаєте, фіксуйте всі відповіді, які проходять на думку, оскільки в цьому завданні немає правильних і неправильних відповідей.

Також важливо помічати які емоційні реакції у вас виникають під час виконання завдання, важко чи легко було відповідати на це питання».

Опрацювання результатів.

1 етап: кількісний аналіз

Після закінчення клієнту пропонують: «Пронумеруйте всі записані відповіді-характеристики. Зліва від кожної відповіді поставте порядковий номер, а тепер оцініть кожну свою характеристику за шкалою:

«+» – позначка плюс ставити, якщо характеристика в цілому вам подобається;

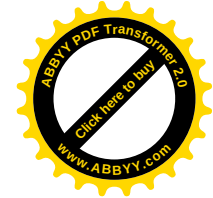
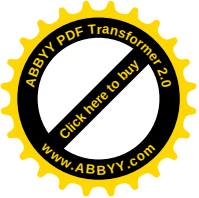
«-» позначка мінус – якщо в цілому характеристика вам особисто не подобається;

«±» позначка плюс-мінус – якщо ця характеристика вам подобається і не подобається одночасно;

«?» позначка питання – якщо на даний момент часу ви не знаєте, як ви ставитесь до цієї характеристики, ви ще не маєте визначеної оцінки для цієї відповіді.

Позначки своєї оцінки необхідно ставити зліва від відповідей. У вас можуть бути оцінки всіх позначок, а також лише однієї чи двох-трьох.

Після того як будуть оцінені всі відповіді, необхідно підвести підсумки: скільки всього отримали відповідей, скільки відповідей з кожною позначкою».

2 етап: якісна інтерпретація

Самооцінка ідентичності виявляється в результаті аналізу співвідношення кількості відповідей з позначками «+» та «-».

Самооцінка є адекватною, якщо співвідношення позитивно оцінених якостей щодо негативно оцінених («+» до «-») складає 65% - 80% на 35% - 20%.

Самооцінка неадекватно завищена, якщо співвідношення «+» до «-» 85-100%, тобто людина відмічає, що вона немає недоліків, чи вони складають лише 15% від загальної кількості.

Самооцінка неадекватно знижена, якщо співвідношення «-» до «+» складає 50% - 100%, тобто людина вважає, що в неї немає достоїнств, чи їх кількість сягає лише 50% від загальної кількості характеристик.

Самооцінка є нестійкою при співвідношенні позитивно оцінених і негативно оцінених якостей («+» до «-») 50% - 55%. Така ситуація не може тривати довго, вона є дискомфортною.

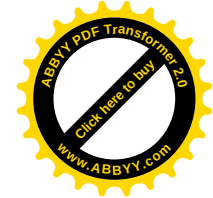
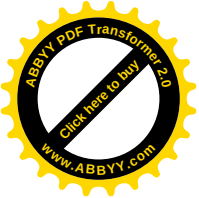
Використання позначки «±» говорить про здатність людини розглядати те чи інше явище з двох протилежних сторін, про ступінь її врівноваженості, «зваженості» її позиції відносно емоційно значущих явищ.

Умовно можна відокремити три типи особистостей:

- емоційно-полярний: до цього типу відносять обстежуваних, які оцінили свої ідентифікаційні характеристики тільки, як «подобаються» «не подобаються» і зовсім не використовували позначку «±». Для таких людей характерний максималізм в оцінках, емоційні перепади. Вони, як правило, легко виявляють емоції, їх стосунки сильно залежать лише від того чи подобається їм інший чи ні.

- врівноважений: ці люди, порівняно з попереднім типом, володіють більшою стійкістю до стресів, вони швидше долають конфліктні ситуації, вміють підтримувати конструктивні стосунки і з різними людьми, і тими, хто їм в цілому подобається і тими, хто не викликає симпатії. Вони більш терпимі до недоліків інших. До цієї групи відносять обстежуваних, котрі використовували позначку «±» у 10% - 20% відповідей.

- до третього типу відносять людей, котрі мали сумніви щодо оцінювання власних якостей у 30-40 % відповідей. Така кількість позначок «±» може бути у індивіда, який переживає життєву кризу, а також свідчить про нерішучість як особистісну рису.

Використання позначки «?» говорить про здатність людини переносити ситуацію внутрішньої невизначеності, а це є непрямым показником здатності і готовності до самозмінювання. Ця позначка дуже рідко використовується, одну чи дві позначки використовують лише 20% обстежуваних. Наявність трьох і більше символів «?» свідчить про наявність кризових переживань у людини.

В цілому використання позначок «+», «?» є сприятливою ознакою позитивної динаміки консультативного процесу. Такі клієнти, як правило швидше переходять на рівень самостійного розв'язання власних проблем.

Особливості статевої ідентичності виявляється в тому як людина її позначає і на якому місці загального списку знаходяться характеристики статевої належності. Позначення своєї статті може бути відсутнім, непрямым і прямим.

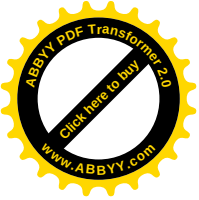
Пряме позначення статті – людина вказує на власну статеву приналежність конкретними словами з певним емоційним наповненням. Виходячи з цього, можна визначити чотири форми прямого позначення статті: нейтральне, відчужене, емоційно-позитивне, емоційно-негативне.

Форми прямого позначення статті.

Форми позначення	Приклади	Інтерпретація
Нейтральне	«чоловік», «жінка»	Рефлексивна позиція
відчужене	«людина чоловічої статті», «особа жіночої статті»	Іронія, ознака критичного ставлення до власної статевої ідентичності
Емоційно-позитивне	«красива дівчина», «веселий хлопець», «рокова жінка»	Ознака прийняття своєї привабливості
Емоційно-негативне	«звичайний хлопець», «некрасива дівчина»	Ознака критичного ставлення до статевої ідентичності, внутрішнє неблагополуччя

Наявність прямого позначення статевої ідентичності свідчить, що сфера психосексуальності в цілому і порівняння себе з іншими представниками такої ж статті приймається особистістю і є важливою темою самоусвідомлення.

Непряме позначення статті – людина не вказує прямо на свою статеву приналежність, але вона виявляється в соціальних ролях (чоловічих і

жіночих), які індивід вважає своїми, чи через закінчення слів. Непряме позначення теж має емоційне наповнення.

Непрямі способи позначення статті.

Способи позначення	Приклади позначення ідентичності	
	Чоловічі ролі	Жіночі ролі
Соціальні ролі	«друг», «приятель», «син», «батько», «студент»	«подруга», «дочка», «мати», «студентка»
Через закінчення	«добрий», «вмілий», «я пішов»	«добра», «вміла», «я пішла»

Наявність непрямого позначення ідентичності говорить про знання специфіки репертуару певної статево-рольової поведінки, який може бути:

1. широким (вказано багато ролей);
2. вузьким (вказано одну або дві ролі).

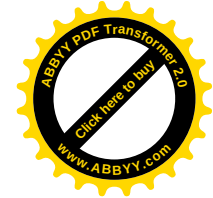
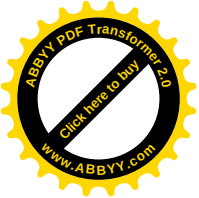
Якщо обстежуваний демонструє і пряме, і непряме емоційно-позитивне позначення власної статті, це свідчить про сформованість позитивної статевої ідентичності, можливості різноманітної рольової поведінки, прийняття своєї привабливості як представника статті, дозволяє спрогнозувати успішність в установленні і підтримці партнерських контактів з іншими людьми.

Відсутність позначення статті в ідентифікаційних характеристиках констатують, коли всі відповіді надаються через фразу «Я людина, котра...». Причини цього можуть бути наступними:

- 1) відсутність цілісного уявлення про статево-рольову поведінку на даний момент часу (недостатньо розвинена рефлексія, знання);
- 2) уникнення розглядати свої статево-рольові особливості через травматичність цієї теми (наприклад, витиснення негативного результату порівняння себе з іншими представниками статті);
- 3) не сформованість статевої ідентичності, кризи ідентичності в цілому.

Аналізуючи статево-рольову ідентичність, важливо враховувати на якому місці розташовані характеристики: на початку списку, всередині чи наприкінці. Це говорить про актуальність теми і значущості категорії статті для людської самосвідомості (чим ближче до початку списку, тим важливіша і більш усвідомлена категорія ідентичності).

Прояви рефлексії виявляються в кількості відповідей і легкості – важкості виконання тесту. Людина з розвинутою рефлексією швидко

знаходить відповіді і записує більше характеристик, ніж індивід з несформованим уявленням про себе чи скритна людина. Людині, яка нечасто замислюється над своїм життям, складно відповідати на питання тесту, вона записує характеристики після деяких роздумів.

Про низький рівень розвитку рефлексії говоримо, якщо обстежуваний за 12 хвилин записав одну, або дві відповіді. Важливо встановити, чи він не знає, що можна ще написати, чи він не хоче писати через свою скритність. Про достатньо високий рівень рефлексії свідчать більше 15 різних відповідей на питання «Хто Я?».

Часові аспекти ідентичності вивчаються, виходячи з посилання, що успішність взаємодії людини з оточуючими передбачає відносну послідовність минулого, теперішнього, майбутнього «Я». Тому розглядати відповіді на питання «Хто Я?» потрібно з точки зору їх приналежності до минулого, теперішнього, майбутнього часу (на основі аналізу закінчень дієслів).

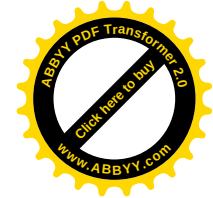
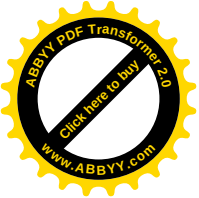
Наявність ідентифікаційних характеристик відповідних всім часовим режимам говорить про часову інтегрованість особистості. Особливо потрібно звернути увагу на наявність в самоописаннях показників перспективної ідентичності чи перспективного «Я», тобто ідентифікаційних характеристик, що пов'язані з перспективами, побажаннями, мріями, які відносяться до різних галузей життя.

Присутність цілей, життєвих перспектив відіграє важливу роль для характеристики внутрішнього світу особистості в цілому, виконує екзистенційну і цільову функції. Важливо, ознакою особистісної зрілості є не просто наявність планів на майбутнє, а певна врівноваженість між спрямованістю на майбутнє і прийняттям, задоволеністю теперішнім.

Переважна більшість в самоописаннях дієслів минулого часу говорить про незадоволеність теперішнім і бажанням повернутися в минуле через більшу його привабливість чи травматичність (якщо психологічна травма залишається актуальною).

Домінування дієслів майбутньої форми говорить про невпевненість у собі, прагнення людини втекти від проблем сьогодення через недостатню реалізованість в теперішньому часі. Переважна більшість дієслів теперішньої форми демонструє активність і усвідомленість дій людини.

Для консультування з питань сім'ї і шлюбу найбільш важливо, як

віддзеркалюється тема сім'ї та подружніх стосунків в ідентифікаційних характеристиках, як представлені сімейні ролі, як вони оцінені людиною. Однією з основних ознак готовності до шлюбу є присутність в самоописаннях майбутніх сімейних ролей і функцій: «я буду доброю матір'ю», «я буду гарним батьком», «я буду робити все заради сім'ї» і т.д. Ознакою сімейного неблагополуччя є ситуація, коли заміжня жінка чи одружений чоловік не позначає свої реальні сімейних, подружніх ролі і функції.

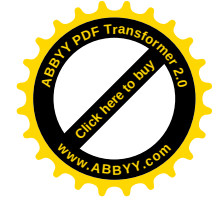
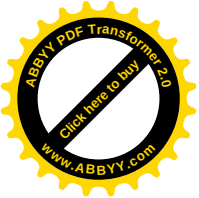
Питання «Хто Я?» логічно пов'язаний з характеристиками образу «Я» людини (чи «Я» - концепцією). Відповідаючи на це питання, особистість вказує свої соціальні ролі і характеристики-визначення, з якими вона себе співвідносить, ідентифікує, тобто людина описує значущі соціальні статуси і якості, котрі, на його думку, пов'язані з ним. Таким чином співвідношення соціальних ролей і індивідуальних характеристик говорить, наскільки клієнт усвідомлює і приймає свою індивідуальність, наскільки йому важливо належати до тієї чи іншої групи людей.

Відсутність в самоописаннях індивідуальних характеристик (показників рефлексивної, комунікативної, фізичної, матеріальної, діяльної ідентичностей) і при великій кількості соціальних ролей («студент», «виборець», «член сім'ї», «українець» і т.п.) може говорити про недостатню впевненість в собі, про страх саморозкриття, виражену тенденцію до самозахисту.

Відсутність соціальних ролей і велика кількість індивідуальних характеристик свідчить про яскраво виражену індивідуальність і ускладнення у виконанні правил, які властиві певним соціальним ролям. Також відсутність соціальних ролей говорить про ідентифікаційну кризу та інфантильність особистості.

За співвідношенням соціальних ролей і індивідуальних характеристик стоїть питання про співвідношення особистісної і групової ідентичностей. Особистісну ідентичність розуміють як набір характеристик, які роблять людину подібну до самої себе і відокремлюють від інших, соціальна ідентичність трактується в термінах групового членства, приналежності до великої чи малої групи людей.

Соціальна ідентичність переважає у випадку, коли у людини спостерігається високий рівень визначеності схеми «ми - інші» і низький

рівень визначеності «Я - інші». Особистісна ідентичність домінує у людей з високим рівнем визначеності схеми «я - інші» і низьким рівнем визначеності «ми - інші».

Успішно встановлювати, підтримувати партнерські стосунки може лише людина, яка чітко знає свої соціальні ролі і приймає свої індивідуальні характеристики. Тому задачею сімейного консультування є допомогти клієнту усвідомити і прийняти особливості його соціальної і особистісної ідентичностей.

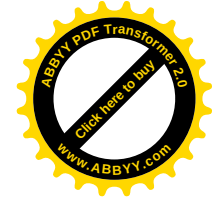
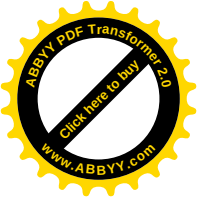
Аналіз сфер життя. Умовно можна відокремити шість сфер життя, які можуть бути представлені в ідентифікаційних характеристиках:

- сім'я (родинні, дитячо-батьківські, подружні стосунки, відповідні ролі);
- робота (ділові взаємостосунки, професійні ролі);
- навчання (потреба і необхідність отримувати нові знання, здатність змінюватися);
- дозвілля (структурування часу, ресурси, інтереси);
- сфера інтимно-особистісних стосунків (дружні, любовні стосунки);
- відпочинок (ресурси, здоров'я).

Усі ідентифікаційні характеристики можна розподілити за запропонованими сферами. Після цього співвіднести нарікання клієнта, сформульований ним запит з розподілом характеристик ідентичності за сферами: зробити висновок про представленість сфери, яка відповідає наріканням, в самоописанні, як оцінює ці характеристики клієнт.

Вважають, що характеристики людини записані на початку переліку, в найбільшій мірі актуалізовані у її свідомості, є найбільш усвідомлені і значущими для суб'єкта. Невідповідність теми скарги і запиту тій сфері, яка найбільш представлена в самоописанні, говорить про недостатньо глибоке саморозуміння клієнта чи про те, що він не одразу вирішив розповісти, що його дійсно бентежить.

Аналіз фізичної ідентичності. Фізична ідентичність включає в себе описання своїх фізичних даних, в тому числі описання зовнішності, проявів хвороб, шкідливі звички. Позначення своєї фізичної ідентичності безпосереднє пов'язане з розширенням людиною меж усвідомленого внутрішнього світу, оскільки межі між «Я» і «не - Я», в першу чергу, проходять по фізичним границям власного тіла. Саме усвідомлення свого тіла

є провідним фактором в системі самосвідомості людини. Розширення і збагачення «образу Я» в процесі особистісного розвитку тісно пов'язано з рефлексією власних емоційних переживань і тілесних відчуттів.

Діяльна ідентичність включає в себе позначення занять, захоплень, а також самооцінку навичок, вмінь, знань і досягнень. Ідентифікація свого «діяльного Я» пов'язана зі здатністю сконцентруватися на собі, стриманістю, вираженістю вчинків, а також з дипломатичністю, умінням працювати зі своєю тривогою, напругою, зберігати емоційну стійкість, тобто є віддзеркаленням сукупності емоційно-вольових і комунікативних здібностей, особливостей взаємодії.

Аналіз психолінгвістичного аспекту ідентичності включає визначення в самоописанні домінуючих частин мовлення і змістовного аспекту самоідентифікації.

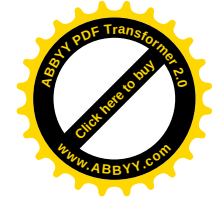
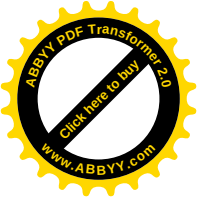
Частина мови	Інтерпретація домінування	Інтерпретація відсутності (або невелика кількість)
іменник	Потреба людини у визначеності і незмінності	Недостатня відповідальність
прикметник	Демонстративність, емоційність	Слабка диференційованість ідентичності
дієслова	Активність, самостійність	Недостатня впевненість в собі, людина недооцінює своєї ефективності

Гармонійний тип лінгвістичного самоописання характеризується використанням приблизно рівної кількості іменників, прикметників і дієслів.

Валентність ідентичності – це переважаючий емоційно-оціночний тон ідентифікаційних характеристик в самоописанні клієнта (цю оцінку здійснює сам спеціаліст). Різниця загального знаку емоційно-оціночного тону ідентифікаційних характеристик визначає різноманітні види валентності ідентичності:

1. негативна – переважають в цілому негативні категорії, найбільше описані недоліки, проблеми ідентифікації («некрасивий», «дратівлива», «не знаю, що сказати про себе»);

2. нейтральна – спостерігається або рівновага між позитивними і негативними самоідентифікаціями, або людина не виявляє чітко певного емоційного тону (наприклад, йде формальний перелік ролей «син», «студент», «спортсмен»);

3. позитивна – позитивні ідентифікаційні характеристики переважають над негативними («весела», «добрий», «розумна»);

4. завищена – практично відсутні негативні самоідентифікації або на питання «Хто Я?» представлені відповіді переважаючого ступеню («Я краще всіх», «Я супер»).

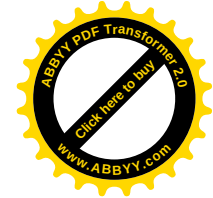
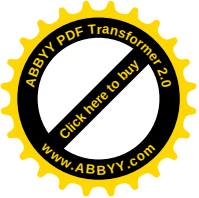
Позитивна валентність може бути ознакою адаптивного стану ідентичності, тому що пов'язано з наполегливості у досягненні мети, точністю, відповідальністю, діловою спрямованістю, соціальною сміливістю, активністю, впевненістю в собі. Інші три види валентності характеризують не адаптивні стани ідентичності. Вони пов'язані з імпульсивністю, тривожністю, репресивністю, вразливістю, невпевненістю в собі, стриманістю, сором'язливістю.

Данні психолінгвістичного аналізу, проведеного спеціалістом, порівнюють з результатами самооцінювання клієнта. Можна умовно знайти відповідність між знаком емоційно-оціночного тону ідентифікаційних характеристик і видом самооцінки ідентичності, яка говорить про використання людиною, яка виконує методику «Хто Я?», типових для інших людей критеріїв емоційної оцінки особистісних характеристик (наприклад, якість «добрий» оцінено як «+»). Така картина є надійним прогностичним знаком здатності особистості адекватно розуміти інших людей. Наявність розходжень між знаком емоційно-оціночного тону ідентифікаційних характеристик і видом самооцінки ідентичності (наприклад, якість «добрий» оцінено як «-») свідчить про існування у клієнта особливої системи емоційної оцінки особистісних характеристик, котра заважає встановленню контактів і взаєморозумінню інших.

Відповідність видів валентності і самооцінки.

Види валентності ідентичності	Види самооцінки ідентичності
негативна	неадекватно-занижена
нейтральна	Нестійка
позитивна	Адекватна
завищена	неадекватно-завищена

Оцінка рівня диференційованості ідентичності. В якості кількісної оцінки рівня диференційованості ідентичності є число, яке відображає загальну

кількість показників ідентичності в самоописанні. Число категорій, використаних різними людьми знаходиться в діапазоні від 1 до 14.

Високий рівень диференційованості (9-14 показників) пов'язаний з такими особливостями особистості, як комунікабельність, впевненість в собі, орієнтація на власний внутрішній світ, високий рівень соціальної компетенції і самоконтролю.

Низький рівень диференційованості (1-3 показники) говорить про кризу ідентичності, пов'язаний з закритістю, тривожністю, невпевненістю в собі, труднощами з самоконтролем.

Шкала аналізу ідентифікаційних характеристик включає в себе 24 показники, котрі, об'єднуючись, утворюють сім узагальнених показників компонентів ідентичності.

I. «Соціальне Я» містить сім показників:

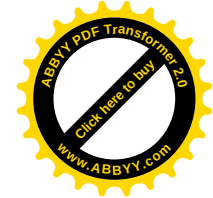
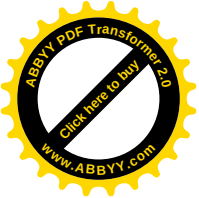
- 1) пряме позначення статті («юнак», «жінка», «хлопчик»);
- 2) сексуальна роль («коханець», «коханка», «Дон Жуан», «Амазонка»);
- 3) учбово-професійна соціальна позиція («студент», «навчаюсь в інституті», «лікар», «спеціаліст»);
- 4) сімейна приналежність, яка виявляється через позначення сімейної ролі («дочка», «син», «брат», «жінка») або, вказуючи на родинні стосунки («люблю рідних», «в мене багато родичів»);
- 5) етнічно-регіональна ідентичність включає в себе етнічну ідентичність, громадянство («українець», «татарин», «росіянин») і локальну, місцеву ідентичність («з Києва», «львів'янка», «сибірячка»);
- 6) світоглядна ідентичність: конфесійна, політична приналежність («християнин», «мусульманин», «віруючий», «ліберал»);
- 7) групова приналежність: сприйняття себе членом будь-якої групи людей («колекціонер», «член спілки»).

II. «Комунікативне Я» містить два показники:

- 1) дружба чи коло знайомих, сприйняття себе членом групи друзів («друг», «в мене багато друзів»);
- 2) спілкування чи суб'єкт спілкування, особливості і оцінка взаємодії з людьми («ходжу в гості», «люблю спілкуватися», «вмію вислухати»).

III. «Матеріальне Я» розкривається в декількох аспектах:

- 1) описання своєї власності («маю квартиру, велосипед, одяг»); оцінку своєї забезпеченості, ставлення до матеріальних благ («бідний», «багатий»,

«люблю гроші», «забезпечений»);

2) ставлення до зовнішнього середовища («люблю море», «не люблю погану погоду»).

IV. «Фізичне Я» містить наступні аспекти:

1) суб'єктивне описання своїх фізичних даних, зовнішності («сильний», «привабливий», «присмний»);

2) фактичне описання своїх фізичних даних, описання зовнішності, проявів хвороби, місце розташування («блондинка», «зріст», «вік», «живу у гуртожитку»);

3) пристрасті в їжі, шкідливі звички.

V. «Діяльне Я» оцінюється через два показники:

1) заняття, діяльність, інтереси, захоплення («люблю розв'язувати задачі»), досвід («був в Болгарії»);

2) самооцінка здібностей до діяльності, навичок, вмінь, знань, компетенції, досягнень («добре плаваю», «розумний», «працездатний», «знаю англійську мову»).

VI. «Перспективне Я» складається з дев'яти показників:

1) професійна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з учбово-професійною сферою («майбутній водій», «буду добрим вчителем»);

2) сімейна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з сімейним статусом («будуть діти», «майбутня мама»);

3) групова перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з груповою приналежністю («планую стати спортсменом», «вступити до партії»);

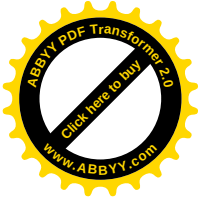
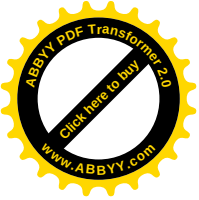
4) комунікативна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з друзями, спілкуванням;

5) матеріальна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з матеріальною сферою («отримаю спадок», «зароблю на квартиру»);

6) фізична перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з психофізичними даними («буду турбуватися про здоров'я», «хочу бути накачаним»);

7) діяльна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з інтересами, захопленнями, конкретними заняттями («буду більше читати») і досягненням певних результатів («досконало виучу мову»);

8) персональна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з персональними особливостями – особистісними якостями, поведінкою –

(«хочу бути веселим, спокійним»);

9) оцінка прагнень («багато хочу», «людина, яка прагне»).

VII. «Рефлексивне Я» містить два показники:

1) персональна ідентичність: особистісні якості, особливості характеру, описання індивідуального стилю поведінки («добрий», «відвертий», «іноді вередливий» і т. д.); персональні характеристики (прізвисько, гороскоп, ім'я і т.д.); емоційне ставлення до себе («Я супер», «Я кльовий»).

2) глобальне, екзистенційне «Я»: ствердження, які глобальні і які недостатньо виявляють відмінності між людьми («людина розумна», «моя сутність»);

3) ситуативний стан: стан, в якому знаходиться людина в даний момент («голодний», «закоханий», «втомлений», «нервуюсь»).

СИМВОЛІЧНІ ЗАВДАННЯ НА ВИЯВЛЕННЯ «СОЦІАЛЬНОГО Я»

Призначення: вимірювання «Я-концепції» (різні аспекти).

Діагностичний інструмент являє собою серію оригінальних символічних проєктивних проб, спрямованих на вимір самовідношення і самоідентичності.

В основі методики лежить припущення, що дистанція на аркуші перу між кружками, що символізують «Я», і «значимих інших» може бути інтерпретована як психологічна дистанція: позиція лівіше інших – як пережита цінність «Я», позиція вище – як пережита сила «Я», всередині фігури, складеної з кружків «інших», – як включеність і залежність, поза як незалежність «Я».

Самооцінка

Інструкція. Перед вами на аркуші паперу рядок з восьми кружків. Виберіть кружок для себе і кружки для інших людей з вашого оточення (наприклад, члени родини, однокласники, вчителі тощо).

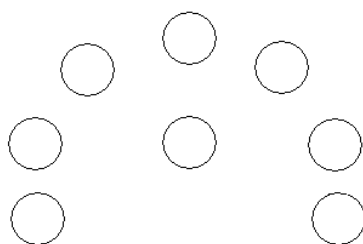

Інтерпретація. Самооцінка визначається як сприйняття особистістю в порівнянні з іншими. Чим лівіше розташований кружок, що позначає себе, тим вище самооцінка досліджуваного.

Сила

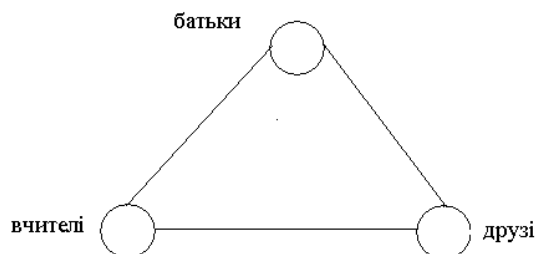
Інструкція. Перед вами кружок, що означає «Я» в оточенні півкільця, що складається з інших кружків. Виберіть з цих кружечків той, який означає іншу людину (наприклад, члени родини, однокласники, вчителі тощо).

Інтерпретація. Сила визначається як перевага, рівність або підпорядкованість у відношенні до визначених авторитетних фігур. Мірою сили є більш високе положення кружка, що позначає «Я», у порівнянні з кружками, що позначають інших.

Соціальна зацікавленість.

Інструкція. На аркуші зображений трикутник, вершинами якого є кружки, що позначають інших людей (батьків, учителів, друзів). Розмістіть кружок, що означає «Я».

Інтерпретація. Соціальна зацікавленість – сприйняття себе частиною групи або окремо від інших. Якщо досліджуваний розміщає кружок усередині трикутника, то він сприймає себе як частину цілого, якщо ні – то він сприймає себе окремим від соціального цілого.

Ідентифікація

Інструкція. Перед вами горизонтальні ряди кружків, ліві крайні з яких позначають конкретних осіб. Вам необхідно вибрати в кожному кружок, що позначає себе.

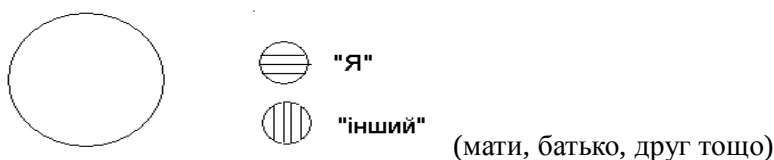
Інтерпретація. Ідентифікація – включення або невключення себе до «Ми», утворене з конкретним іншим. Чим більше кружків між «Я» та іншими, тим слабкіше «Ми».

Мати	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Батько	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Вчитель	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Друг	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

В іншому завданні пропонується намалювати в будь-якому місці два кружки, що позначають його самого й іншого (друга, подругу, батьків тощо). Чим ближче кружки один до одного, тим більше ідентифікація з іншою людиною.

Егоцентричність

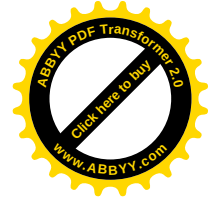
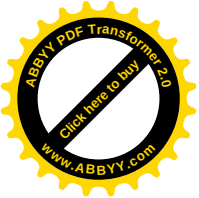
Інструкція. Розташуйте кружок, що означає «Я», і кружок, що означає іншого, усередині великого кола. **Інтерпретація.** Егоцентричність – сприйняття себе «фігурою» або «фоном». Якщо кружок «Я» досліджуваний розташовує ближче до центра, ніж кружок іншого, це свідчить про егоцентричність.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ САМООЦІНКИ БУДАССІ

Інструкція

Перший етап. Оцініть кожну із запропонованих у тексті якостей з погляду корисності, соціальної значимості, бажаності в балах від 1 до 20. Оцінка в обраному вами балі для кожної з якостей не повинна повторюватися. При цьому оцінкою в 20 балів оцініть найкориснішу і бажану, а в 1 бал – менш значиму і корисну. Відповідь запишіть у бланку в графі 1.

Бланк

№1	Якість	№2	Д	Д ²
	Поступливість			
	Сміливість			
	Запальність			
	Наполегливість			
	Нервозність			
	Терплячість			
	Захопленість			
	Пасивність			
	Холодність			
	Ентузіазм			
	Обережність			
	Примхливість			
	Повільність			
	Нерішучість			
	Енергійність			
	Життєрадісність			
	Помисливість			
	Упертість			
	Безтурботність			
	Сором'язливість			

Другий етап. Після виконання завдання з поставленими вами оцінками, а в графі № 2 відзначте цифрою 20 ту якість, яка, як ви вважаєте, властива особисто вам у найбільшому ступені, а оцінкою 1 – яка властиво вам у найменшому ступені. Далі повторіть оцінку в балах інших якостей, пам'ятаючи, що оцінки не повинні повторюватися.

Обробка та інтерпретація отриманих результатів.

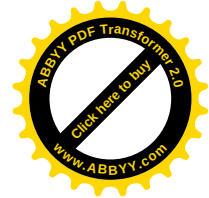
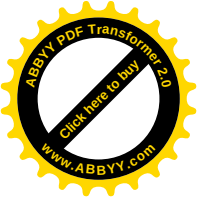
Відкрийте графу № 1. Починаючи з верхнього рядка від оцінки в графі № 1 відніміть оцінку в графі № 2 і результат запишіть у графу «Д» (з будь-яким знаком «+» чи «-»).

Піднесіть у квадрат значення в графі «Д» і запишіть їх у графу «Д²». Додайте всі значення в графі «Д²» і запишіть отриману суму.

Помножте цю цифру на число 0,00075. Далі від одиниці відніміть отриманий добуток:

$$«Я» = 10,00075 - \Sigma Д^2$$

Коефіцієнт рангової кореляції «Я» може мати значення від +1 до -1. Чим ближче «Я» до +1, тим вище самооцінка досліджуваного.

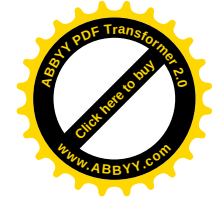
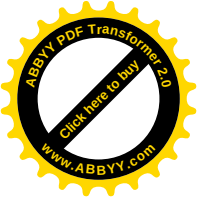

ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК САМОСТАВЛЕННЯ В. В. СТОЛІНА

Інструкція: «На кожне запитання опитувальника дайте відповідь «так» (+) або «ні» (-) залежно від того, стосується твердження Вас чи не стосується».

Текст опитувальника.

1. Думаю, що більшість моїх знайомих ставиться до мене із симпатією.
2. Мої слова не так вже часто розходяться зі справами.
3. Думаю, що багато хто бачить у мені щось подібне із собою.
4. Коли я намагаюся себе оцінити, я, насамперед, бачу свої недоліки.
5. Думаю, що як особистість я цілком можу бути привабливим для інших.
6. Коли я бачу себе очима люблячих мене людей, мене приємно вражає те, наскільки мій образ далекий від реальності.
7. Моє «Я» завжди мені цікаве.
8. Я вважаю, що іноді не гріх пожаліти самого себе.
9. У моєму житті є або були люди, з якими я був надзвичайно близький.
10. Власну повагу мені ще треба заслужити.
11. Бувало, і не раз, що я сам себе гостро ненавидів.
12. Я цілком довіряю своїм бажанням, які раптово виникають.
13. Я сам хотів багато в чому себе переробити.
14. Моє власне «Я» не здається мені чимось гідним глибокої уваги.
15. Я щиро хочу, щоб у мене в житті було все добре.
16. Якщо я і ставлюся до когось із докором, то, насамперед, до самого себе.
17. Випадковому знайомому я швидше за все покажуся приємною людиною.
18. Зазвичай я схвалюю свої плани і вчинки.
19. Власні недоліки викликають у мене щось на зразок презирства.
20. Якби я роздвоївся, то мені було б досить цікаво спілкуватися зі своїм двійником.
21. Негативні свої якості я відчуваю як сторонні, чужі мені.
22. Навряд чи хто-небудь зможе відчути свою подібність із мною.
23. У мене достатньо здібностей і енергії втілити в життя задумане.
24. Часто я не без глузування жартую над собою.

25. Саме розумне, що може зробити людина у своєму житті – це підкоритися власній долі.

26. Стороння людина на перший погляд знайде в мені багато відразливого.

27. На жаль, якщо я і сказав щось, це не означає, що саме так я і буду чинити.

28. У дилемі «доцільне – гідне» я скоріше віддам перевагу першому.

29. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.

30. Бути поблажливим до власних недоліків цілком природньо.

31. Не бачу нічого корисного в тім, щоб докоряти собі за вже здійснені вчинки.

32. У мене не виходить бути для коханої людини цікавим тривалий час.

33. У глибині душі я б хотів, щоб зі мною відбулося щось катастрофічне.

34. Навряд чи я викликаю симпатії в більшості своїх знайомих.

35. Мені буває дуже приємно подивитися на себе очима людей, які мене люблять.

36. Коли в мене виникає яке-небудь бажання, я, насамперед, запитую себе, чи розумно це.

37. Іноді мені здається, що якби якась мудра людина змогла побачити мене наскрізь, вона відразу зрозуміла б, яка я посередність.

38. Часом я сам собою захоплююся.

39. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.

40. У глибині душі я ніяк не можу повірити, що я дійсно доросла людина.

41. Без сторонньої допомоги я мало що можу зробити.

42. Іноді я сам себе погано розумію.

43. Мені дуже заважає нестача енергії.

44. Думаю, що інші, в цілому, оцінюють мене досить високо.

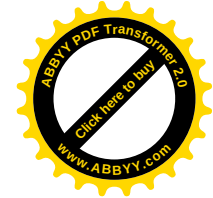
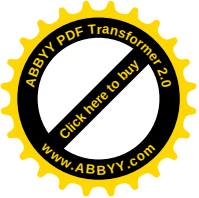
45. У моїй особистості є, напевно, щось таке, що здатне викликати в інших гостру ворожість.

46. Більшість серед моїх знайомих не розуміє мене так само серйозно.

47. Сам у себе досить часто викликаю роздратування.

48. Я цілком можу сказати, що поважаю себе.

49. Навіть мої негативні риси не здаються мені чужими.

50. Мені часто здається, що дорослі знають щось таке, що мені через мою молодість ніяк не вдається зрозуміти.

51. Загалом, мене влаштовує те, який я є.

52. Навряд чи мене можна любити по-справжньому.

53. Моїм мріям і планам не вистачає реалістичності.

54. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене воно було б найкращим партнером у спілкуванні.

55. Думаю, що міг би знайти спільну мову з будь-якою розумною і освіченою людиною.

56. Те, що в мені відбувається, як правило, мені зрозуміло.

57. Мої переваги перебільшують мої недоліки.

58. Навряд чи знайдеться багато людей, які можуть звинуватити мене у відсутності совісті.

59. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я говорю: «Так мені і треба!».

60. Я можу сказати, що, в цілому, я контролюю свою долю.

61. Дорослішаючи, я швидше втрачаю, ніж здобуваю.

62. Я цілком щиро відповідав на питання.

Підрахунок результатів за опитувальником самоствавлення

В.В. Століна

Підрахуйте кількість співпадань зі стандартними відповідями і порахуйте відсоток співпадань від загальної кількості відповідей за кожною шкалою. Впишіть отримані результати в таблицю.

1. Інтегральне позитивне самоствавлення: «так» – 2, 5, 18, 23, 35, 39, 44, 48, 51, 55, 56, 57, 60; «ні» - 6, 9, 13, 16, 32, 37, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47.

2. Повага до себе: «так» - 2, 23, 53, 60; «ні» - 8, 13, 25, 27, 33, 37, 40, 41, 42, 43.

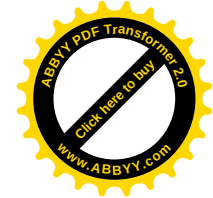
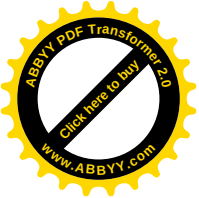
3. Аутосимпатія: «так» - 12, 18, 29, 30, 39, 48, 51, 57; «ні» - 4, 9, 11, 16, 19, 24, 47, 59.

4. Ставлення інших: «так» – 1, 5, 15, 44, 58; «ні» – 3, 10, 26, 32, 34, 45, 46, 52.

5. Близькість до себе: «так» – 7, 17, 20, 35, 36, 55; «ні» – 14, 54.

6. Самовпевненість: «так» – 2, 23, 39, 44, 48; «ні» – 40, 41, 43.

7. Самоприйняття: «так» – 12, 18, 29, 49, 51, 57; «ні» – 21.

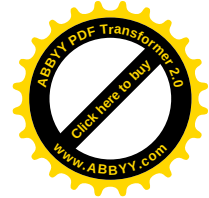
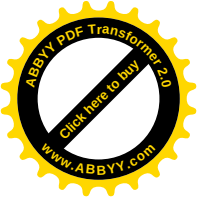

8. Самопослідовність: «так» – 60; «ні» – 25, 27, 33, 37, 38, 53
9. Самозвинувачення: «так» – 3, 4, 9, 11, 16, 24, 47, 59
10. Самоінтерес: «так» – 17, 20, 35, 54; «ні» – 32
11. Саморозуміння: «так» – 13, 56; «ні» – 6, 8, 15, 22, 42.

	Показник самоствавлення	%
1	Інтегральне позитивне самоствавлення	
2	Повага до себе	
3	Аутосимпатія	
4	Ставлення інших	
5	Близькість до себе	
6	Самовпевненість	
7	Самоприйняття	
8	Самопослідовність	
9	Самообвинувачення	
10	Самоінтерес	
11	Саморозуміння	

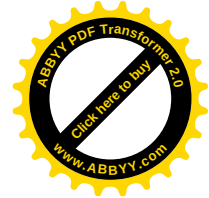
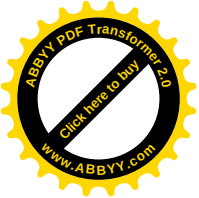
Високі показники самоствавлення юної особистості за рядом шкал свідчать про наявність відповідного рівня суб'єктивності учня при виборі і засвоєнні профілю навчання. Це стосується передусім таких шкал, як: самоінтерес (потреба і мотиви самоусвідомлення); саморозуміння (самопізнання); самопослідовність (саморегуляція); самовпевненість, самоприйняття, близькість до себе (самоорганізація); інтегральне позитивне самоствавлення, повага до себе, аутосимпатія (емоційні компоненти самосвідомості). Дещо деструктивними можна вважати низькі результати тестування за усіма шкалами і особливо за такою шкалою, як ставлення інших, та високі результати тестування за такою шкалою, як самозвинувачення.

Проте, постає питання про розвиток саме профільної рефлексивної готовності, тобто такої, що пов'язана з профільною самоідентифікацією юної особистості, зі здатністю учня самовизначати свої особистісні якості, у порівнянні з тими якостями, що є профільно і професійно значущими. Така здатність формується в умовах спеціального рефлексивного тренінгу, а у житті самої юної особистості – в умовах тих актів рефлексії, що здійснюється спонтанно або цілеспрямовано самою юною особистістю.

Питання і практичні завдання.

1. Визначте, які компоненти самосвідомості вивчає кожна з методик.
2. Встановіть відмінності між самоствердженням і самооцінкою?
3. Які з методик будуть найефективнішим інструментом відстеження якісних змін в структурі самосвідомості, що відбуваються з клієнтом в процесі психологічного консультування?
4. Проведіть методику «Хто Я?» і методику Будассі, порівняйте висновки щодо самооцінки обстежуваного. Поясніть чому можливі неспівпадання результатів?
5. Якою з запропонованих методик ви скористуєтесь для вивчення самосвідомості дошкільнят? Обґрунтуйте свій вибір.
6. Скласти діагностичну програму вивчення самосвідомості старшокласників.

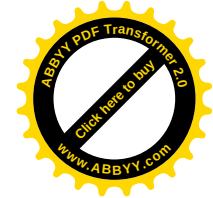
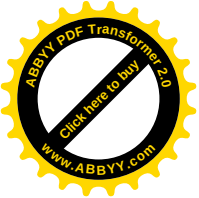
ТЕМА: ДІАГНОСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Людина є соціальною істотою і з моменту її народження вона є включеною до певних соціальних груп. З зростанням і розвитком дитини кількість її соціальних зв'язків розширюється, вона встановлює міжособистісні стосунки, які реалізуються через спілкування. Особливо значущим воно є у віці немовляти і підлітковому періоді, бо саме в цей час спілкування є провідним видом діяльності, в рамках якого формуються найважливіші вікові новоутворення.

Якщо перед психологом стоїть задача підбору психодіагностичних методик для діагностики міжособистісних стосунків, необхідно враховувати ряд моментів. По-перше, міжособистісні стосунки виявляються в різноманітних сферах людського буття, які відрізняються одна від одної і мають різні психологічні детермінанти. Тому певні методики мають обмеження у використанні. Так соціометрія дозволяє отримати надійні результати лише в групах, члени якої добре знають один одного. А її використання в групі, члени якої знаходяться на різних етапах міжособистісного пізнання, приведе до необґрунтованих висновків.

По-друге, вибір методики обумовлений задачами дослідження. Якщо психолог працює, наприклад, з екіпажем морського судна, то для нього необхідними будуть методики, що спрогнозують можливі міжособистісні колізії. А для психолога, котрий консулює сім'ю, корисними будуть методики, які мають певний психокорекційний потенціал, це дозволить не лише встановити картину існуючих стосунків, а й зрозуміти суб'єктивний світ клієнта, розширити діапазон психічної реальності для психолога і обстежуваного. Таким чином діагностична робота готує клієнта до психокорекційної роботи, усвідомлення прихованих стосунків.

По-третє, підбираючи інструмент, важливо враховувати структурні особливості методики. Об'ємні, великі методики знижують мотивацію до співпраці клієнта з психологом, навіть можуть призвести до викривлення результатів. Необхідно звернути увагу і на вікові обмеження методик. Малоефективним буде використання психодіагностичних методик, заснованих на рефлексії власних переживань, усвідомлення суб'єктивного ставлення до людей в роботі з дітьми до підліткового віку.

Останнє, кожна методика є реалізацією певних теоретичних посилань, тому інтерпретація результатів отриманих за декількома методиками вимагає критичного осмислення.

СОЦІОМЕТРІЯ ЗА ДЖ. МОРЕНО **(варіант для середнього та старшого шкільного віку)**

Призначення

1. Вивчення структури неформальних стосунків малої соціальної групи за критерієм симпатії – антипатії.
2. Встановлення ступеня психологічної сумісності окремих членів групи.
3. Виявлення внутрішньо групові підсистеми (мікрогрупи) та їх неформальних лідерів.

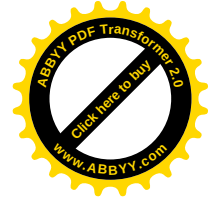
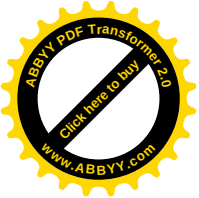
Форма проведення: групове дослідження.

Стимульний матеріал: індивідуальна соціометрична картка. Це засіб отримання інформації від досліджуваного. На картці фіксується основна інформація про досліджуваного, а також проводиться реєстрація його індивідуальних виборів. Для цього картка містить і відповідні критерії вибору, сформульовані у вигляді питань.

Щоб отримати повну інформацію про характер міжособистісних стосунків у групі, треба визначити ступінь взаємної симпатії – антипатії її членів. Зважаючи на це, критеріями вибору повинні бути питання і *позитивні* (спрямовані на виявлення симпатії між людьми), і *негативні* (спрямовані на виявлення антипатії).

Оскільки міжособистісні стосунки завжди розгортаються у групі на двох рівнях – формальному та неформальному, то досліджуваний повинен здійснити вибір стосовно двох сфер – сфери *спільної діяльності* та сфери *дозвілля*.

Отже, індивідуальна соціометрична картка містить 4 питання і може мати такий вигляд:

Прізвище, ім'я досліджуваного. Дата дослідження					
Клас (група)			Освітній заклад		
№		Питання	Вибори		
			у 1 чергу	у 2 чергу	у 3 чергу
1	Сфера діяльності	З ким із Вашої групи Ви хотіли б навчатися в одному класі?			
2		З ким із Вашої групи Ви не хотіли б навчатися а одному класі?			
3	Дозвілля	Кого з Вашої групи Ви б запросили до себе на день народження?			
4		Кого з Вашої групи Ви б не запросили до себе на день народження?			

Альтернативними критеріями вибору можуть бути такі питання:

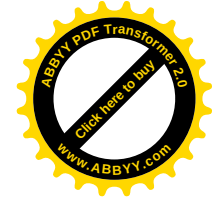
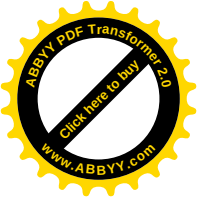
Сфера діяльності	Сфера дозвілля
З ким із Вашої групи Ви хотіли (не хотіли) б сидіти за однією партою?	Кого із вашої групи Ви запросили (не запросили) б до себе відсвяткувати Новий рік?
Кого з Ваших однокласників Ви вибрали (не вибрали) б старостою класу?	З ким із Вашої групи Ви хотіли (не хотіли) б піти у похід?

ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОМЕТРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

I. Інструктаж досліджуваних. Важливою умовою проведення соціометрії є налагодження контакту дослідника з досліджуваними. Ефективність дослідження покращується, якщо експериментатор тримається впевнено і поводить себе доброзичливо. Інструкція дається у популярній формі. Досліджуваних не посвячують у всі тонкощі проведення процедури та аналізу результатів. Можна дати приблизно таку інструкцію:

«Пропонуємо Вам взяти участь у дослідженні, яке спрямоване на покращення психологічного клімату у Вашій групі. Вся інформація, отримана в ході дослідження, є конфіденційною. Вона не буде розголошена у групі, кожен з Вас зможе дізнатися про свої результати індивідуально. Для заповнення картки Вам необхідно:

- у відповідних рядках бланку вказати своє прізвище та ім'я, клас, школу та дату проведення дослідження;

1. уважно прочитати перше запитання і відповідно до нього вибрати і записати прізвища та імена трьох членів Вашої групи;

2. аналогічно дати відповідь на друге, третє та четверте питання. Час заповнення картки – 10-15 хвилин».

Кількісна обробка даних. Після того, як експериментатор зібрав заповнені картки, починається обробка даних. Вона складається з трьох етапів:

- Табличного;
- Графічного;
- Індексологічного.

Табличний етап обробки даних передбачає побудову соціоматриці – таблиці, за допомогою якої узагальнюються результати опитування. Оскільки міжособистісні стосунки у групі вивчалися у двох сферах (сфері спільної навчальної діяльності та сфері дозвілля), то необхідно побудувати 2 соціоматриці.

СОЦІОМАТРИЦЯ № 1. Міжособистісні стосунки в досліджуваній групі за критеріями симпатії – антипатії у сфері навчальної діяльності.

СОЦІОМАТРИЦЯ № 2. Міжособистісні стосунки в досліджуваній групі за критеріями симпатії – антипатії у сфері дозвілля.

Соціоматриця повинна містити про групу такі основні відомості:

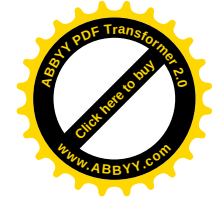
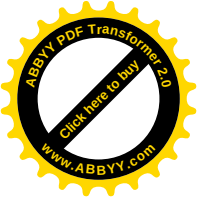
1) список членів групи, які роблять вибори (Хто вибирає). Кожному досліджуваному у списку присвоюється відповідний порядковий номер. Для полегшення подальшої інтерпретації спочатку записують прізвища, імена юнаків, а потім дівчат;

2) список членів групи, кого вибирають (Кого вибирають). Для того, щоб не загроможувати соціоматрицю великою кількістю інформації, замість прізвищ та імен досліджуваних записують лише їх порядкові номери;

3) на соціоматриці одночасно фіксуються позитивні та негативні вибори кожного досліджуваного;

4) для кожного з досліджуваних необхідно підрахувати загальну кількість:

- отриманих позитивних виборів;
- отриманих взаємних позитивних виборів;
- отриманих негативних виборів;
- отриманих взаємних негативних виборів.

5) для групи підрахувати загальну кількість:

- позитивних виборів;
- взаємних позитивних виборів;
- негативних виборів;
- взаємних негативних виборів.

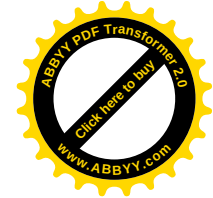
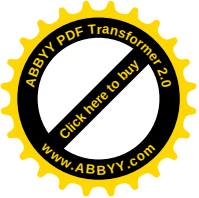
ЗРАЗОК ЗАПОВНЕННЯ СОЦІОМАТРИЦІ

Хто вибирає	Кого вибирають														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	\			+										+	+
2		\									+			+	
3	+	+	\												+
4	+			\											
5		+			\										
6		+				\							+		+
7		+		+			\								
8	+							\		+					
9	+								\			+		+	
10								+		\		+		+	
11		+									\		+	+	
12										+	+	\		+	
13		+									+		\		+
14										+		+		\	
15			+			+							+		\
Кількість «+» виборів	4	6	1	2	0	1	0	1	0	3	2	3	3	6	4
Кількість взаємних виборів	1	1	1	1	0	1	0	2	0	3	3	2	2	1	3

Графічний етап передбачає побудову соціограми на основі соціоматриці. Соціограма – це графічне зображення ставлення досліджуваних один до одного за відповідями на соціометричні питання. Соціограма дозволяє наочно проілюструвати і більш глибоко проаналізувати групові взаємозв'язки.

Соціограма складається з IV концентричних кіл:

I коло – реєструє досліджуваних із груповим статусом «соціометрична зірка» (ті досліджувані, які отримали максимальну кількість позитивних виборів);

II коло – реєструє тих досліджуваних, яким у групі надають перевагу (отримали 3-5 позитивних виборів);

III коло – реєструє досліджуваних із груповим статусом «знехтувані», які мають показник виборів нище середньої кількості (отримали 1 – 2 позитивні вибори);

IV коло – реєструє досліджуваних із груповим статусом «ізольовані» (не отримали жодного позитивного вибору).

Визначення рівня благополуччя взаємовідношення

$$K = \frac{\text{число взаємних виборів}}{\text{число виборів, зроблених цією людиною}}$$

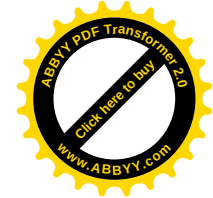
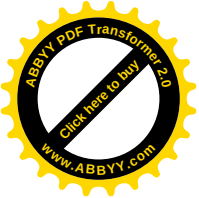
Для кожного з членів групи має значення не стільки число виборів, скільки задоволення своїм положенням у групі:

Так, якщо індивід бажає спілкуватися з трьома конкретними особами, а з цих трьох ніхто не виявляє бажання спілкуватися з цією людиною, то

$$K = \frac{0}{3} \Rightarrow 0.$$

Коефіцієнт задоволення може дорівнювати 0, а статус (кількість отриманих виборів) дорівнювати, наприклад, 3 у однієї і тієї ж людини – ця ситуація свідчить про те, що людина взаємодіє не з тими, з ким вона бажає. В результаті соціометричного експерименту керівник отримує не тільки дані про реальний статут кожного з членів групи в системі міжособистісних взаємовідносин, але й узагальнену картину станів цієї системи. Характеризується вона особливим діагностичним показником – рівнем благополуччя взаємовідносин (РБВ). РБВ групи може бути високим, якщо «зірок» та «ті, яким віддають перевагу» в сумі більше, ніж «ті, якими нехтують» та «ізольованих» членів групи. Середній рівень благополуччя групи фіксується у випадку приблизної рівності («зірки» + «ті, яким віддають перевагу») = («ті, якими нехтують» + «ізольовані» + «знехтувані»). Низький рівень РБВ відмічається коли в групі переважають особи з низьким статусом, а діагностичним показником вважається «індекс ізоляції» – відсоток людей, позбавлених виборів у групі.

Нерідко поняття соціометричної «зірки» плутають з поняттям лідера групи. При цьому не враховують, що «зірковість» – показник емоційної привабливості людини, показник гарного відношення до нього з боку друзів, членів групи. І не дивно, що це можуть бути різні люди: адже для завоювання

положення «зірки» і положення лідера людині необхідні різноманітні якості особистості, наприклад, лідер повинен бути наділеним організаторськими здібностями, котрих «зірка» може й не мати.

Положення людини в колективі визначається не тільки індивідуальними особливостями характеру, особистості самої людини, але й особливостями колективу. В мало згуртованому колективі статус особистості багато в чому залежить від рівня її комунікативності. В згуртованих колективах, де виконується важка спільна діяльність, статус особистості в більшій мірі визначається її діловими та моральними якостями, ніж комунікативністю. Чим би не визначався статус людини в колективі, він здійснює надзвичайно великий вплив на її поведінку та самосвідомість.

Керівник повинен знати структуру міжособистісних відносин для того, щоб вміти знайти індивідуальний підхід до кожного з членів групи. Організовуючи будь-який вид діяльності, корисно мати на увазі ті реальні угруповання, які склалися в групі.

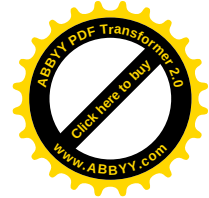
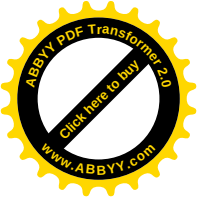
ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНА ДІАГНОСТИКА Т. ЛІРІ

Призначення: Методика створена Т. Лірі, Г. Лефоржем, Р. Сазеком у 1954 р. призначена для вивчення стилю і структури міжособистісних стосунків і їх особливостей, для дослідження уявлень суб'єкта про себе й ідеальне «Я».

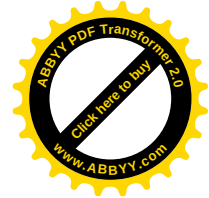
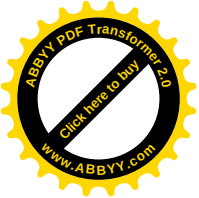
Інструкція: «Перед вами перелік характеристик. Прочитайте кожну і відмітьте знаком + ті твердження, що відповідають вашому уявленню про себе. Будьте уважні, намагайтеся відповідати точно і правдиво».

Текст опитувальника.

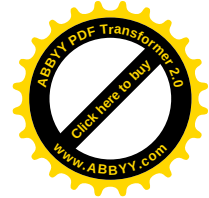
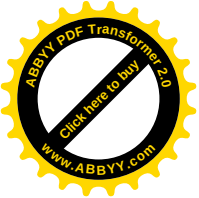
- 1) Оточення хорошої думки про нього.
- 2) Справляє враження на інших.
- 3) Уміє розпоряджатися, наказувати.
- 4) Уміє наполягати на своєму.
- 5) Має почуття власної гідності.
- 6) Незалежний.
- 7) Здатний сам подбати про себе.
- 8) Може виявити байдужість.
- 9) Здатний бути суворим.

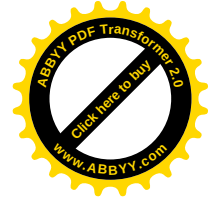
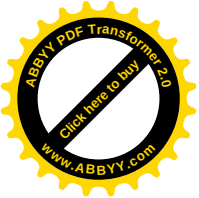
- 10) Суворий, але справедливий.
- 11) Може бути щирим.
- 12) Критичний до інших.
- 13) Любить поскаржитися.
- 14) Часто сумний.
- 15) Здатний виявити недовіру.
- 16) Часто розчаровується.
- 17) Здатний бути критичним до себе.
- 18) Здатний визнати свою неправоту.
- 19) Охоче підкоряється.
- 20) Поступливий.
- 21) Шляхетний.
- 22) Захопливий і схильний до наслідування.
- 23) Поважає інших.
- 24) Шукає схвалення.
- 25) Здатний до співпраці.
- 26) Прагне жити у злагоді з іншими.
- 27) Товариський, доброзичливий.
- 28) Уважний і ласкавий.
- 29) Делікатний.
- 30) Поблажливий.
- 31) Завжди приходять на допомогу.
- 32) Безкорисливий.
- 33) Здатний викликати замилювання.
- 34) Користується повагою в інших.
- 35) Має талант керівника.
- 36) Любить відповідальність.
- 37) Впевнений у собі.
- 38) Самовпевнений і наполегливий.
- 39) Діловитий і практичний.
- 40) Любить змагатися.
- 41) Суворий і крутий, де треба.
- 42) Невблаганний, але справедливий.
- 43) Дратівливий.
- 44) Відкритий і прямолінійний.

- 45) Не терпить, щоб ним командували.
- 46) Скептичний.
- 47) На нього складно справити враження.
- 48) Вразливий, педантичний.
- 49) Легко бентежиться.
- 50) Не впевнений у собі.
- 51) Поступливий.
- 52) Скромний.
- 53) Часто вдається до допомоги інших.
- 54) Дуже поважає авторитети.
- 55) Охоче приймає поради.
- 56) Довірливий і прагне нести радість іншим.
- 57) Завжди люб'язний.
- 58) Цінує думку інших.
- 59) Товариський.
- 60) М'який і сердечний.
- 61) Добрий, надає впевненості іншим.
- 62) Ніжний і м'який.
- 63) Любить піклуватися про інших.
- 64) Безкорисливий, щедрий.
- 65) Любить давати поради.
- 66) Справляє враження значущої людини.
- 67) Полюбляє керувати й давати розпорядження.
- 68) Владний.
- 69) Хвалькуватий.
- 70) Пихатий і самовдоволений.
- 71) Думає тільки про себе.
- 72) Хитрий і розважливий.
- 73) Нетерпимий до помилок інших.
- 74) Корисливий.
- 75) Відвертий.
- 76) Часто агресивний.
- 77) Озлоблений.
- 78) Любить пожалітися.
- 79) Ревнивий.

- 80) Довго пам'ятає образи.
- 81) Схильний до самоприниження.
- 82) Сором'язливий.
- 83) Безініціативний.
- 84) Лагідний.
- 85) Залежний, несамотійний.
- 86) Любить підкорятися.
- 87) Надає іншим можливість приймати рішення.
- 88) Легко потрапляє в пікантні ситуації.
- 89) Легко потрапляє під вплив друзів.
- 90) Готовий довіритися будь-кому.
- 91) Прихильний до всіх підряд.
- 92) Усім симпатизує.
- 93) Пробачає все.
- 94) Сповнений надмірного співчуття.
- 95) Великодушний і терпимий до вад інших.
- 96) Прагне бути покровителем.
- 97) Прагне успіху.
- 98) Очікує замилювання від кожного.
- 99) Розпоряджається іншими.
- 100) Деспотичний.
- 101) Сноб (оцінює людей за рангом і статками, а не за особистими рисами).
- 102) Марнослашний.
- 103) Егоїстичний.
- 104) Холодний, черствий.
- 105) Уїдлиий, глузливий.
- 106) Злісний, жорстокий.
- 107) Часто гнівний.
- 108) Байдужий.
- 109) Злопам'ятний.
- 110) Суперечливий.
- 111) Упертий.
- 112) Недовірливий і підозріливий.
- 113) Боязкий.

- 114) Сором'язливий.
- 115) Вирізняється надмірною готовністю підкорятися.
- 116) Невпевнений у собі.
- 117) Майже ніколи нікому не заперечує.
- 118) Ненав'язливий.
- 119) Любить, щоб ним опікувалися.
- 120) Надміру довірливий.
- 121) Прагне здобути прихильність кожного
- 122) З усіма погоджується.
- 123) Завжди товариський.
- 124) Усіх любить.
- 125) Надто поблажливий до інших.
- 126) Намагається втішити кожного.
- 127) Піклується про інших на шкоду собі.
- 128) Псує свою поведінку надмірною добротою.

Потім підраховують бали за кожним октантом психограми. Кожен плюс оцінюється в 1 бал, таким чином максимальна оцінка рівня – 16 балів, але вона розділена на чотири ступені виразності взаємин:

0-4 бали: низька	адаптивна поведінка
5-8 балів: помірна	
9-12 балів: висока	екстремальна поведінка
13-16 балів: екстремальна	труднощі соціальної адаптації

1 октант: питання	1-4,	33-36,	65-68,	97-100,
2 октант: питання	5-8,	37-40,	69-72,	101-104,
3 октант: питання	9-12,	41-44,	73-76,	105-108,
4 октант: питання	13-16,	45-48,	77-80,	109-112,
5 октант: питання	17-20,	49-52,	81-84,	113-116,
6 октант: питання	21-24,	53-56,	85-88,	117-120,
7 октант: питання	25-28,	57-60,	89-92,	121-124,
8 октант: питання	29-32,	61-64,	93-96,	125-128.

Типи ставлення до оточення.

I. Авторитарний

13-16 – диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, що лідирує у всіх видах групової діяльності. Усіх повчає, в усьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Оточення відчуває цю владу, але визнає її.

9-12 – домінуючий, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги.

0-8 – впевнена в собі людина, але не обов'язково лідер; завзята й наполеглива.

II. Егоїстичний

13-16 – прагне бути над усіма, але водночас осторонь від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбний. Труднощі перекладає на інших, але сам ставиться до них дещо відсторонено, хвалькуватий, самовдоволений, зарозумілий.

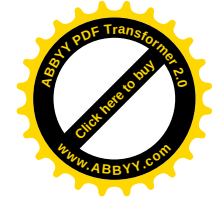
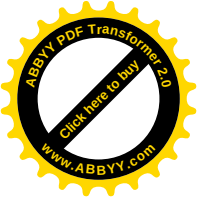
0-12 – егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний

13-16 – ворожий до інших, різкий, агресивність може сягати асоціальної поведінки.

9-12 – вимогливий, прямолінійний, відвертий, суворий і різкий в оцінюванні інших, непримиренний, схильний в усьому звинувачувати інших, глузливий, іронічний, дратівливий.

0-8 – упертий, завзятий, наполегливий та енергійний.

IV. Підозріливий

13-16 – відчужений від ворожого і злого світу, підозріливий, вразливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно скаржиться на всіх (шизоїдний тип характеру).

9-12 – критичний, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через підозріливість і страх поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований у людях, потайний, свій негативізм виявляє у вербальній агресії.

0-8 – критичний стосовно всіх соціальних явищ і оточення.

V. Покірний

13-16 – покірний, схильний до самоприниження, має слабку волю, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в комусь сильнішому.

9-12 – сором'язливий, лагідний, часто бентежиться, схильний підкорятися сильнішому.

0-8 – скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має своєї думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний

13-16 – дуже невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, тому залежить від інших, від чужої думки.

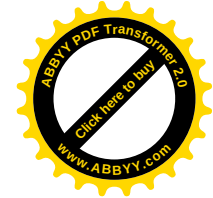
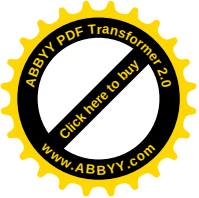
9-12 – слухняний, боязкий, безпорадний, не вміє чинити опір, щиро вважає, що інші завжди праві.

0-8 – конформний, м'який, очікує допомоги й порад, довірливий, схильний до замилювання іншими, ввічливий.

VII. Товариський

9-16 – товариський і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги «бути хорошим» для всіх, незважаючи на ситуацію, прагне мети мікрогрупи, має розвинуті механізми витіснення й придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип характеру).

0-8 – схильний до співпраці, кооперації, гнучкий та компромісний під час розв'язання проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне узгоджувати свої погляди з думкою інших, свідомо конформний, додержується умовностей, правил і принципів «хорошого тону» у взаєминах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні мети групи, прагне допомоги, почуватися в центрі уваги, заслужити визнання й любов, товариський.

VIII. Альтруїстичний

9-16 – гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі й занадто активний стосовно інших, неадекватно приймає на себе відповідальність за інших (це може бути тільки зовнішня «маска», що приховує особистість протилежного типу).

0-8 – відповідальний стосовно людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей виявляє у співчутті, симпатії, турботі, вміє підбадьорити і заспокоїти інших, безкорисливий і чуйний.

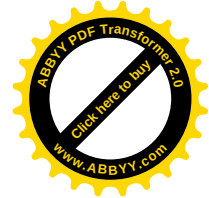
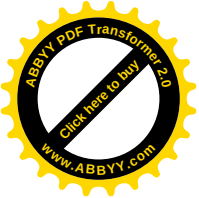
Для зображення основних соціальних орієнтацій Т. Лірі розробив умовну схему у вигляді кола, розділеного на сектори. У цьому колі по горизонтальній і вертикальній осях позначені чотири орієнтації: домінування – підпорядкування, товариськість – ворожість. У свою чергу ці сектори розділені на вісім інших типів взаємин. Отримані бали переносять на дискограму, при цьому відстань від центра кола відповідає кількості балів цієї октанти (від 0 до 16). Кінці векторів з'єднуються й утворюють особистісний профіль методики.

Схема Т. Лірі заснована на припущенні, що чим ближчі результати випробуваного до центра кола, тим сильніший взаємозв'язок цих двох змінних. Суму балів кожної орієнтації переводять в індекс, де домінують вертикальна (домінування – підпорядкування) і горизонтальна (товариськість – ворожість) осі. Відстань отриманих показників до центра кола вказує на адаптивність або екстремальність інтерперсональної поведінки.

За спеціальними формулами визначають показники за двома основними чинниками: **домінування й товариськість**. Домінування = $(I - V) + 0,7 \cdot (VIII + II - IV - VI)$ Товариськість = $(VII - III) + 0,7 \cdot (VIII - II - IV + VI)$

Якісний аналіз отриманих даних проводять шляхом порівняння дискограм, що демонструють розбіжності між уявленнями різних людей.

Методичний прийом дає змогу вивчати проблему психологічної сумісності й часто використовується в практиці сімейної консультації, групової психотерапії та соціально-психологічного тренінгу.

ОЦІНКА СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ МЕТОДИКОЮ К. ТОМАСА (адаптований варіант Н. Гришиної)

Інструкція. «Перед вами ряд тверджень, які допоможуть визначити деякі особливості вашої поведінки. Тут не може бути відповідей «правильних» або «помилкових». Люди різні, і кожний може висловити свої думку.

Є два варіанти (А і В), з яких ви повинні вибрати один, що більше відповідає вашим поглядам, вашій думці про себе. У бланку для відповідей поставте виразний хрестик відповідно з номером твердження біля одного з варіантів А і В. Відповідати потрібно якнайшвидше».

Текст опитувальника

1

А. Іноді я даю можливість іншим узяти на себе відповідальність за вирішення дискусійного питання.

В. Замість того, щоб обговорювати, в чому ми розходимося, я прагну звернути увагу на те, з чим ми обоє згодні.

2

А. Я прагну знайти компромісне рішення.

В. Я намагаюся залагодити справу, враховуючи інтереси іншого і власні.

3

А. Як правило, я прагну досягати свого.

В. Я прагну заспокоїти іншого, і, головним чином, зберегти наші стосунки.

4

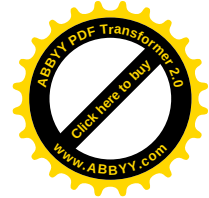
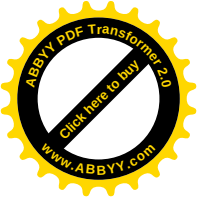
А. Я прагну знайти компромісне рішення.

В. Іноді я жертвую своїми власними інтересами задля інтересів іншої людини.

5

А. Вирішуючи дискусійну ситуацію, я весь час прагну знайти підтримку у іншого.

В. Я прагну зробити все, щоб уникнути даремного напруження.

6

А. Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.

В. Я прагну будь-що досягати свого.

7

А. Я прагну відкласти вирішення дискусійного питання для того, щоб з часом вирішити його остаточно.

В. Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб домогтися свого.

8

А. Як правило, я настирливо прагну отримати своє.

В. Я насамперед прагну ясно визначити те, в чому полягають інтереси всіх.

9

А. Я думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності.

В. Я роблю зусилля, щоб досягти свого.

10

А. Я твердо прагну досягти свого.

В. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11

А. Спочатку прагну ясно визначити, в чому полягають усі інтереси.

В. Я прагну заспокоїти іншого, і, головним чином, зберегти наші стосунки.

12

А. Зазвичай я уникаю позиції, яка може викликати суперечки.

В. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.

13

А. Я пропоную середню позицію.

В. Я наполягаю, щоб було зроблено все так, як я хочу.

14

А. Я повідомляю іншому власну точку зору і запитую про його погляди.

В. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

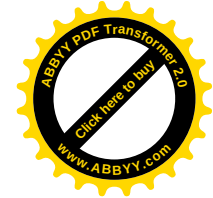
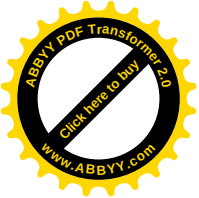
15

А. Я прагну заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

В. Я прагну зробити все необхідне, щоб уникнути напруження.

16

А. Я прагну не зачіпати почуттів іншої людини.

В. Я прагну переконати іншого у перевагах власної позиції.

17

А. Зазвичай я настирливо прагну досягати свого.

В. Я прагну зробити все, щоб уникнути даремної напруженості.

18

А. Якщо це ошчасливить іншого, я дам йому можливість настояти на своєму.

В. Я надаю іншому можливість у чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.

19

А. У першу чергу, я прагну ясно визначити, в чому полягають інтереси всіх.

В. Я прагну відкласти рішення дискусійного питання, щоб з часом вирішити його остаточно.

20

А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

В. Я прагну знайти краще поєднання вигод і втрат для нас обох.

21

А. В процесі ведення переговорів я прагну бути уважним до бажань іншого.

В. Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми.

22

А. Я намагаюся знайти позицію, що знаходиться посередині між моєю позицією і поглядом іншої людини.

В. Я відстоюю свої бажання.

23

А. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас

В. Іноді я даю можливість іншим узяти на себе відповідальність за розв'язання дискусійного питання.

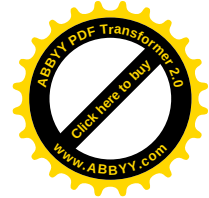
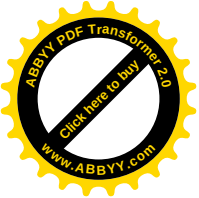
24

А. Якщо позиція когось здається йому дуже важливою, прагну піти назустріч його бажанням.

В. Я прагну переконати іншого прийти до компромісу.

25

А. Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.

В. Проводячи переговори, я прагну бути уважним до бажань іншого.

26

А. Я пропоную середню позицію.

В. Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного.

27

А. Часто я уникаю ситуації, коли можуть викликати суперечки.

В. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму.

28

А. Як правило, я настирливо прагну досягати свого.

В. Згладжуючи ситуацію, я звичайно прагну знайти підтримку у іншої людини.

29

А. Я пропоную щось середнє.

В. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності.

30

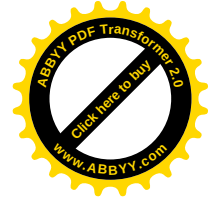
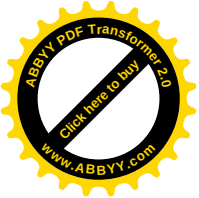
А. Я прагну не зачіпати почуття іншої людини.

В. Я завжди займаю таку позицію в дискусійному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною змогли досягти успіху.

Кількість балів, набраних за кожною шкалою, дає уявлення про виражену тенденцію до вияву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях.

Бланк для відповідей

№	відповідь		№	відповідь		№	відповідь		№	відповідь		№	відповідь	
	А	В		А	В		А	В		А	В		А	В
1			7			13			19			25		
2			8			14			20			26		
3			9			15			21			27		
4			10			16			22			28		
5			11			17			23			29		
6			12			18			24			30		

Обробка та інтерпретація результатів

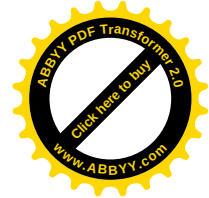
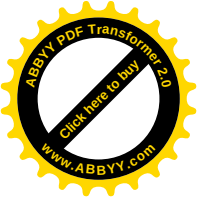
Після того, як буде заповнений бланк для відповідей, його можна розшифрувати за допомогою ключа. В ключі кожна відповідь А або В дає уявлення про кількісне вираження суперництва, співпраці, компромісу, уникнення і пристосування.

Ключ

№	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
1				А	В
2		В	А		
3	А				В
4			А		В
5		А		В	
6	В			А	
7			В	А	
8	А	В			
9	В			А	
10	А		В		
11		А			В
12			В	А	
13	В		А		
14	В	А			
15				В	А
16	В				А
17	А			В	
18			В		А
19		А		В	
20		А	В		
21		В			А
22	В		А		
23		А		В	
24			В		А
25	А				В
26		В	А		
27				А	В
28	А	В			
29			А	В	
30		В			А

Питання і практичні завдання до теми.

1. Чим відрізняється соціальний статус від соціометричного?
2. Яка з процедур соціометрії полегшує виявлення мікрогруп серед обстежуваних?

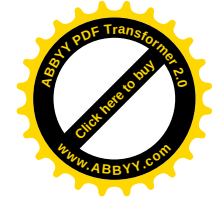
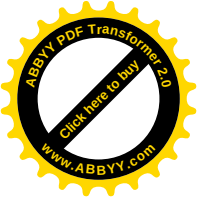

3. Проведіть діагностику за допомогою методики Т. Лірі і виявіть протиріччя, які лежать в основі внутрішньо особистісних конфліктів обстежуваного.

4. Яка стратегія поведінки, за методикою Томаса, є найбільш ефективною в конфліктній ситуації?

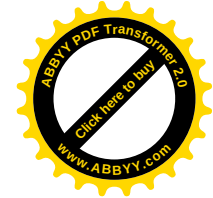
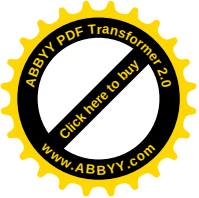
5. За допомогою якої методики можна встановити сумісність юнака і дівчини, які бажають вступити в шлюб? Змодельуйте процедуру діагностики.

6. Скласти та обґрунтувати програму соціально-психологічного дослідження міжособистісних стосунків учнів 7-9 -х класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блейхер В. М. Практическая психология: руководство для врачей и медицинских психологов / Блейхер В. М., Крук И. В., Боков С. Н. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 448 с.
2. Загальна психологія: практикум : [навч. посіб.] / В. В. Волошина, Л. В. Долинська, С. О. Ставицька, О. В. Темчук. – К. : Каравела, 2007. – 280 с.
3. Загальна психологія : [навч. посіб.] / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К. : "А.П.Н", 2002. – 464 с.
4. Общая психология : учеб. / [под общ ред. проф. Л. В. Карпова]. – М. : Гардарики, 2005. – 232 с.
5. Основы психологии : практикум / [ред.-сост. Л. Д. Столяренко]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 576 с.
6. Психологическая диагностика : учеб. для вузов / [под ред. М. К. Акимовой, К. М. Гуревича]. – СПб. : Питер, 2003. – 652 с.
7. Психологія зрілості : практикум : навч. посіб. – К. : Главник, 2006. – 144 с. – С. 60–63.
8. Пашнев Б. К. Психодіагностика обдарованості / Б. К. Пашнев. – Х. : Вид. група «Основа», «Тріада +», 2007. – 128 с.
9. Румянцева Т. В. Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре [Электронный ресурс] / Т. В. Румянцева. – СПб., 2006. – С. 82–103. – Режим доступа : <http://vsetesti.ru/424/#shkala>.
10. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипломної освіти] / [за наук. ред. Л. М. Карамушки]. – К. : Фірма «ІНКООС», 2005. – 366 с.
11. Туріщева Л. В. Вивчення особистості школяра і педагога / Л. В. Туріщева, О. В. Гончаренко. – Х. : Вид. Група "Основа", 2007. – 144 с. – (Серія "Психологічна служба школи").

СПИСОК ПЕРСОНАЛІЙ

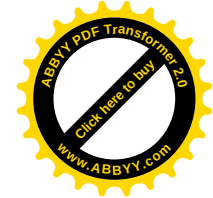
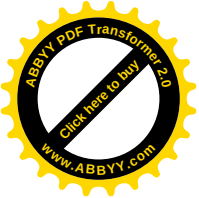
АЙЗЕНК ГАНС ЮРГЕН (1916–1997) – британський психолог, один з представників біологічного напрямку в психології, засновник факторної теорії особистості, автор популярного тесту інтелекту. Основні твори: «Інтелект: новий погляд», «Природа інтелекту – битва за розум: «Як формуються розумові здібності», «Парадокси психології».

ВЕКСЛЕР ДАВИД (1896-1981) – американський психолог, психодіагност і психіатр, творець всесвітньо відомих тестів інтелекту для дорослих і дітей. Запропонував використовувати свої методики в психіатричній клініці, для постановки диференціального діагнозу, на підставі того, що інтелектуальні функції можуть вибірково руйнуватися при пошкодженнях мозку і психічних відхиленнях. Створив також батарею тестів для оцінки пам'яті. Проводив дослідження вікових змін інтелекту і пам'яті.

ГАЛЕН (бл. 129 – бл. 210 н.е.) – античний лікар. Написав близько 400 праць з філософії, медицини і фармакології, з яких до нас дійшли близько ста творів. Зібрав і класифікував відомості по медицині, анатомії, фізіології і фармакології, накопичені античною наукою.

ГІЛФОРД ДЖОЙ ПОЛ (1897–1987) – американський психолог, фахівець в області психології освіти, викладання психології, психології мистецтва, статистичних методів оцінки і виміру в психології. Працював над проблемою дивергентної продуктивності та креативності, визначив дивергентний і конвергентний тип мислення.

ГІППОКРАТ (бл. 460 – 356 до н. е) – відомий давньогрецький лікар. Увійшов до історії як «батько медицини». Гіппократу медицина зобов'язана появою вчення про темперамент людини. Згідно з його ученням, загальна поведінка людини залежить від співвідношення чотирьох соків (рідин), циркулюючих в організмі, – крові, жовчі, чорній жовчі і слизу. Переважання жовчі робить людину імпульсивною – холериком. Переважання слизу робить людину спокійною і повільною – флегматиком. Переважання чорної жовчі

робить людину сумною і боязливою – меланхоліком. Переважання кров робить людину рухливою і веселою – сангвініком.

КЕТТЕЛЛ ДЖЕЙМС МАККІН (1866–1944) – американський психолог, один з перших фахівців з експериментальної психології в США, перший професор психології. Займався дослідженням проблем людської поведінки, розробляв методи письмових звітів про дані психологічних досліджень. Дж. Кеттелл – родоначальник методів тестування, автор низки психологічних тестів.

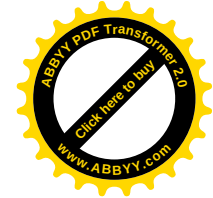
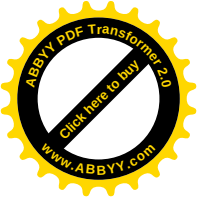
ЛЕОНГАРД КАРЛ (1903–1988) – видатний німецький психіатр. Автор поняття «Акцентуована особистість». К. Леонгард розробив одну з перших типологій характерів. Ця концепція має багато спільного із запропонованою раніше ідеєю «латентних психопатій» П. Б. Ганнушкіна, проте концепція К. Леонгарда була розвинена в самостійне учення.

ЛЕОНТЬЕВ ДМИТРО ОЛЕКСІЙОВИЧ (1960) – російський психолог. Представник наукової династії російських психологів: син О.О. Леонтьєва внук О.М. Леонтьєва. Фахівець в галузі психології особистості, мотивації, теорії і історії психології, психодіагностики, психології мистецтва і реклами, психологічної і комплексної гуманітарної експертизи, а також в галузі сучасної зарубіжної психології. Лауреат премії Фонду Віктора Франкла 2004 року.

ЛІЧКО АНДРІЙ ЄВГЕНОВИЧ (1926) – психіатр, доктор медичних наук. Автор підручників «Підліткова психіатрія» і «Підліткова наркологія», а також монографій по підлітковій психіатрії. Основний напрямок наукових досліджень: діагностика і лікування психічних розладів в підлітковому віці, патохарактерологічна діагностика.

ЛЮШЕР МАКС (1923) – швейцарський психолог і філософ. У 1947 році він опублікував книгу «Повний кольоровий тест Люшера». Окрім наукових досліджень та психотерапії М. Люшер займався консультаційною роботою в міжнародних компаніях.

МЕГРАБЯН АЛЬБЕРТ (1939) – американський психолог, У 1971 році

опублікував роботи *Silent Messages*, що зробила його всесвітньо відомим. Вказана робота була присвячена відносній значущості вербальних і невербальних повідомлень при спілкуванні.

МОРЕНО ДЖЕКОБ ЛЕВІ (1892–1974) – американський соціолог, соціальний психолог, психіатр, психотерапевт, розробив методику соціометрії. Навчався у З. Фрейда, ідеї якого згодом не розділяв, цікавився гештальтпсихологією і філософською антропологією.

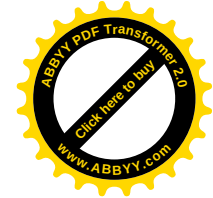
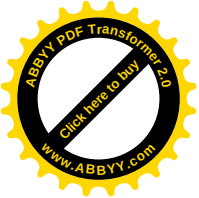
ПАВЛОВ ІВАН ПЕТРОВИЧ (1849–1936) – один з найавторитетніших вчених Росії, фізіолог, психолог, засновник науки про вищу нервову діяльність, родоначальник найбільшої російської фізіологічної школи. Лауреат Нобелівської премії в галузі медицини і фізіології 1904 року.

ПОДМАЗІН СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ – український психолог, автор семестрово-блочної системи, розробив цивілізаційну концепцію особистісно-орієнтованої освіти, автор низки публікацій.

РАВЕН ДЖОН (1936) – британський психолог, відомий своїми роботами в галузі діагностики і дослідження компетентностей високого рівня, їх природи, розвитку, оцінки і реалізації. На замовлення Соціальної служби британського уряду розробив нову концептуальну схему для аналізу і діагностики людських ресурсів, в якій вирішальне значення надається цінностям людини.

РОДЖЕРС КАРЛ РЕНСОМ (1902–1987) – американський психолог, один із засновників і лідерів гуманістичної психології (поряд з А. Маслоу). Фундаментальним компонентом структури особистості К. Роджерс вважав «Я-концепцію», що формується в процесі взаємодії суб'єкта з соціумом і є інтегральним механізмом саморегуляції його (суб'єкта) поведінки. К. Роджерс зробив великий внесок у створення недирективної психотерапії, яку він називав «особистісно-орієнтованою психотерапією».

РОРШАХ ГЕРМАН (1884–1922) – швейцарський психіатр, винахідник проективного тесту кольорових плям, що отримав його ім'я. Основна праця – «Психодіагностика: діагностичний тест, заснований на сприйнятті».

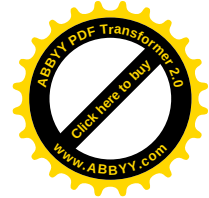
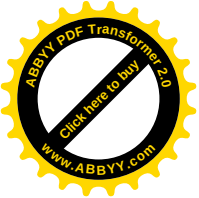
РУСАЛОВ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ (1939) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор Інституту психології РАН, фахівець в галузі психофізіології, диференціальної психології, психодіагностики.

СОБЧИК ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА (1930) – російський психолог, провідний фахівець в галузі психодіагностики і психології індивідуальності. Розробила ряд оригінальних психодіагностичних методик, а також адаптувала і модифікувала низку зарубіжних особистісних опитувальників та тестових методик. По алгоритмах Л.Н. Собчик розроблені комп'ютерні версії до багатьох психодіагностичних тестів.

СПІЛБЕРГЕР ЧАРЛЬЗ (1927) – американський психолог. Дослідницькі інтереси: клінічна психологія, психологія здоров'я, стрес, особистість. Розроблений ним опитувальник для оцінки тривожності, з урахуванням його адаптації був перекладений на 52 мови, є стандартною міжнародною методикою виміру тривожності.

СТРЕЛЯУ ЯН (1931) – польський психолог. Фахівець в галузі психології особистості, соціальної психології, психофізіології, порівняльної психологи та диференційної психології. Ґрунтуючись на павловській і неопавловській типології, він створив теорію дії і концепцію оптимального рівня активації, на базі яких ним разом з колегами пізніше була розроблена концепція темпераменту, відома як регулююча теорія темпераменту (РТТ).

ТОРРЕНС ПОЛ ЕЛІС (1915–2003) – американський психолог, займався дослідженнями природи творчості. Розвинув метод зіставлення для визначення міри творчої активності за допомогою розроблених ним Тестів Оцінки Творчого Мислення. Побудовані на працях Д. П. Гилфорда, вони включали прості тести на виявлення рівня розвиненості дивергентного мислення та інших навиків вирішення проблемних завдань.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.

Айзенк Г.,53
Векслер, 7

Гален, 52
Гілфорд, 8
Гіппократ,52

Карпов А.В.,7
Кеттелл Дж, 7, 52

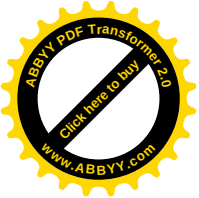
Леонтьев Д., 71
Лічко О.Є.,54
Лусканова Н.Г.,84
Люшер М.,34, 71

Мехрабіан,71
Ньюттен,71

Павлов І.П.,с.52
Подмазін С.І.,54

Равен,7
Рензулі Дж.,8
Роршах Г.,34
Русалов В.М,53

Стотт, 84
Стреляу,53

ПОНЯТІЙНИЙ ПОКАЖЧИК

агресивні реакції, 81
адаптація психічна, 72

адаптація шкільна, 72
акцентуації характеру, 46

інтелект, 7
інтроверсія, 49

екстраверсія, 49
креативність, 8

латентна дезадаптація, 72
локус контролю, 92

мотиваційна система, 61

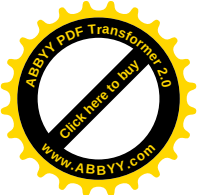
нейротизм, 50
обдарованість, 8

пізнавальні процеси, 7
проективні методики, 30
психічний стан, 71
психодіагностика, 5

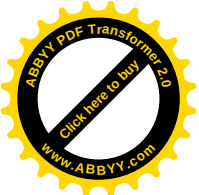
рівень домагань, 91
самооцінка, 91

темперамент, 45
тривожність, 77

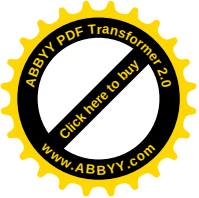
“Я” - концепція, 91

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

Укладачі: **Данильченко Наталія Олександрівна**
Вертель Антон Вікторович

ПСИХОДІАГНОСТИКА

Практикум

Суми: Вид-во СумДПУ, 2012
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск ***А. А. Сбруєва***
Комп'ютерна верстка ***І. Є. Трифонова***

Здано в набір 05.09.12. Підписано до друку 08.10.12.
Формат 60х84/16. Гарн. Times. Друк ризогр. Папір офсет.
Умовн. друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 6,3. Тираж 100. Вид. № 64.

Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві
СумДПУ імені А. С. Макаренка

Отформатировано: Шрифт: Times
New Roman, 14 пт